

Hva er en same?

*En kvalitativ studie av fremstillinger av samer i
lærebøker i RLE.*

Isalill Simonsen Kolpus

Master i religion- og etikkdidaktikk
Institutt for lærerutdanning og skoleforskning

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2015

Hva er en same?

*En kvalitativ studie av fremstillinger av
samer i lærebøker i RLE.*

Isalill Simonsen Kolpus

Master i religion- og etikkdidaktikk
Institutt for lærerutdanning og skoleforskning

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2015

Copyright: Isalill Simonsen Kolpus

År: 2015

Tittel: Hva er en same? En kvalitativ studie av fremstillinger av samer i lærebøker i RLE.

Forfatter: Isalill Simonsen Kolpus

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Temaet for dette masterprosjektet er fremstillinger av samer i lærebøker og undervisning i RLE på ungdomsskolen. Gjennom historien har samene blitt fremstilt på ulike måter. Fra 1600-tallets eksotiske fremstillinger ført i pennen av europeiske reisende, til 1900-tallets nedvurdering av den samiske kulturen under fornorskingsprosessen. Samene har både blitt fremstilt som et edelt folk i nær kontakt med naturen, og som primitive og usle nomader med en kultur uten livets rett. Dette masterprosjektet er en eksplorerende undersøkelse av disse fremstillingene og hvordan de kommer til syne i dagens lærebøker i RLE på ungdomsskolen. Målet for prosjektet har vært å se hva som kjennetegner fremstillingene av samer som presenteres i to læreverker fra ungdomsskolen og hvordan disse fremstillingene forholder seg til den etablerte diskursen om samer.

Metoden i prosjektet har vært lærebokanalyse og intervju. Lærebokanalysen ble gjort i lys av kritisk diskursanalyse, hvor hensikten er å avdekke maktforhold og hegemoni i diskursene. I tillegg består empirien av intervjuer med ungdomsskolelærere om den samme tematikken som lærebøkene tar opp. Det sentrale spørsmålet i prosjektet har vært «hva er en same?», forstått i et diskursanalytisk perspektiv som et spørsmål om hvilke tegn som knyttes til begrepet same og hva forstås som definerende for begrepet. Prosjektet har ikke hatt som mål å kunne generalisere til å gjelde en større populasjon av lærere eller til å gjelde alle læreverker i skolen. Det er en eksplorerende undersøkelse, som har som mål avdekke og belyse interessante og aktuelle temaer i tilknytning til samer i RLE-faget.

Analysen og undersøkelsen viser at samene i stor grad fremstilles på samme måte nå som på 18- og 1900-tallet, om enn i en noe oppdatert versjon. I lærebøkene er samene annerledes og eksotiske. De fremstilles som kuriositeter og gjøres til gjenstand for kontrastering til den vestlige kulturen. Samene fremstilles også i stor grad som passive kulisser i historien og ikke aktive medvirkende parter. Det er de ikke-samiske som er handlekraftige mens samene forblir i bakgrunnen. Samene fremstilles som stereotypier, med fokus på et lite utvalg kjennetegn som gjøres til representativt for hele den samiske folkegruppen, fremstillinger som kan spores helt tilbake til 1600-tallet. Disse fremstillingene står i sterk kontrast med hva de intervjuede lærerne sier, som alle ønsker å presentere en så nyansert fremstilling av samene for sine elever som mulig.

Forord

Jeg vil gjerne takke alle som har hjulpet meg med denne masteren. Aller først vil jeg takke veilederen min, Tove Nicolaisen, som har hjulpet meg så mye. Tusen takk for ekstremt gode kommentarer og trivelige samtaler. En takk må også rettes til Jon Magne Vestøl som har bidratt med gode innspill, tusen takk!

Jeg må takke informantene mine for interessante ord og tanker. Tusen takk for at jeg fikk bruke av tiden deres!

Takk også til familien i nord, som alltid støtter meg og som jeg savner hele tiden.

Så må jeg takke Karoline, som jeg har vært så heldig å få studere sammen med disse fem årene. Tusen takk for alle gode innspill, spørsmål og hjelp. Jeg kommer til å savne å ha deg bare ti meter unna hver gang jeg lurere på noe. Tusen takk!

Og selvfølgelig til min kjære Jonas: Ollu giitu!

Isalill Simonsen Kolpus
Oslo, 2015

Innholdsfortegnelse

1 Innledning.....	1
1.1 Valg av tema.....	1
1.2 Problemstilling	2
2 Teori og litteratur	3
2.1 Diskursteori	3
2.1.1 Hva er diskurs og diskursanalyse?.....	4
2.1.2 Hvorfor diskursanalyse?.....	4
2.1.3 Makt og hegemoni	5
2.1.4 Faircloughs modell.....	6
2.1.5 Laclau og Mouffe.....	8
2.2 Bilder og «den andre».....	10
2.2.1 Bilder av samer	12
2.3 Litteratur	14
2.3.1 Thomas von Westen og kristen misjon – i faglitteraturen.....	15
2.3.2 Lars Levi Læstadius og læstadianismen – i faglitteraturen.....	17
2.3.3 Samisk kirkeliv i dag	20
2.3.4 Hva er en same?.....	21
2.4 Relevant forskning	23
3 Metode	27
3.1 Intervju	27
3.1.1 Intervjuguide.....	28
3.1.2 Utvalg og gjennomføring.....	29
3.1.3 Transkribering	30
3.1.4 Analyse av intervju	31
3.1.5 Validitet og reliabilitet.....	31
3.1.6 Etske refleksjoner.....	33
3.2 Lærebokanalyse.....	33
3.2.1 Utvalg og gjennomføring – lærebokanalyse.....	34
4 Empiri og analyse	35
4.1 Thomas von Westen og kristen misjon i Sápmi.....	36
4.1.1 Thomas von Westen i Under samme himmel.....	36
4.1.2 Thomas von Westen i Horisonter	37
4.1.3 Thomas von Westen og kristen misjon i Sápmi – oppsummert.....	38
4.2 Lars Levi Læstadius og læstadianismen.....	39
4.2.1 Læstadius og læstadianismen i Under samme himmel.....	39
4.2.2 Læstadius og læstadianismen i Horisonter.....	40
4.2.3 Lars Levi Læstadius og læstadianismen – oppsummert.....	42
4.3 Samisk kirkeliv	42
4.3.1 Samisk kirkeliv i Under samme himmel.....	42
4.3.2 Samisk kirkeliv i Horisonter.....	43
4.3.3 Samisk kirkeliv – oppsummert.....	44
4.4 Bilder i lærebøkene.....	45
4.4.1 Bilder i Under samme himmel.....	45
4.4.2 Bilder i Horisonter.....	46
4.4.3 Bilder i lærebøkene – oppsummert.....	48
4.5 Hva er en same?.....	49
4.5.1 Hva er en same i Under samme himmel?.....	49
4.5.2 Hva er en same i Horisonter?.....	53
4.6 Intervju – analyse	58
4.6.1 Bilder i lærebøkene.....	58

4.6.2 Hvordan ville du forklart hva en same er?.....	60
4.6.3 Hvilken kunnskap synes du det er viktig at elevene sitter igjen med?.....	62
5 Drøfting.....	63
5.1 Thomas von Westen og misjonen i Sápmi.....	63
5.2 Lars Levi Læstadius og læstadianismen.....	65
5.3 Samisk kirkeliv	66
5.4 Bilder	67
5.5 Hva er en same?.....	71
5.5.1 Samisk språk.....	71
5.5.2 Passive tilskuere.....	74
5.5.3 Dikotomier.....	74
5.5.4 Samer – annerledes og eksotiske.....	76
5.6 Avslutning.....	78
6 Litteraturliste.....	81
7 Vedlegg.....	84
7.1 Intervjuguide	84
7.2 Informasjonsskriv.....	86
7.3 Bilder.....	87
7.3.1 Bilder - Under samme himmel 2.....	87
7.3.2 Bilder – Horisonter 8.....	88

1 Innledning

Steinar: Jeg tror nok flesteparten av den samiske befolkningen bor i hovedstadsområdet, men det er ikke, de har ikke reinsdyr, går ikke med disse klassiske klesdraktene og bor i lavvoer og sånt. De er jo mer sånn integrerte.

Siri: Er man da same? For da setter jeg spørsmålstegn ved hva vil det si å være same? Fordi jeg tenker at hvis du bor i Kautokeino, så er du same. [...] Eller må man gå med de der varme tøflene og rar hatt for å være same?

– Steinar Sagen og Siri Kristiansen i radioprogrammet «Befolkningen»
10.02.2015 på NRK P13

Hva er egentlig en same? Og hva kjennetegner den samiske kulturen? I norsk skole finner vi flere kompetansemål i læreplanene som sier hva eleven skal kunne om den samiske kulturen og historien. Det gjelder også RLE-faget. Her skal elevene, etter 10. trinn, kunne «gi en presentasjon av Den norske kirke, læstadianisme og samisk kirkeliv» (LK06, RLE1-01). Derfor finner vi kapitler med samisk tematikk i læreverkene skrevet for religionsfaget i ungdomsskolen. I dette masterprosjektet har jeg undersøkt hva som kjennetegner disse kapitlene.

1.1 Valg av tema

Norske elever og lærere har beskjeden kunnskap om samer, viser en doktoravhandling av Hadi K. Lile (2012). Som vi ser i sitatet på begynnelsen av dette kapittelet er det ikke alltid så lett å si hva en same er. Sitatet er hentet fra radioprogrammet Befolkningen som går på NRK P13. Programlederne, Steinar Sagen og Siri Kristiansen, snakket om samene i forbindelse med Samefolkets dag i 2015, og havnet i en diskusjon om hva definisjonen av en same er. Jeg hørte på programmet da det ble sendt og ble overrasket over hvor lite de visste om samer, men samtidig var dette ikke nytt for meg. Jeg er selv samisk og har hørt slike spørsmål i utallige situasjoner og på utallige måter opp gjennom livet. Jeg blir sjeldent fornærmet eller såret av slike uttalelser, jeg har hørt det for ofte, men man begynner å undre seg: Hvor kommer disse oppfatningene fra? Og hvilken rolle spiller skolen i fikseringen av slike bilder av det samiske folket? Det samiske språket og kulturen har blitt undertrykt i lang tid. Stadig dukker det opp uttalelser, nyhetssaker og annet som minner oss på hvilke holdninger som lå til grunn for behandlingen av samene frem til midten av 1900-tallet. Som for eksempel da produsentene av realityprogrammet Paradise Hotel brukte et bilde av en samisk familie for å illustrere at noen befant seg nederst på rangstigen (Schanche, 2015). Det var kanskje ikke ment negativt, men de oppfatningene produsentene har av samer, har ikke oppstått i et vakuum. De er resultatet av en negativ diskurs om samer og jeg er interessert i å se om også lærebøkene bærer med

seg de samme oppfatningene.

Det er per dags dato ikke publisert mye forskning rundt denne tematikken, spesielt ikke forankret i skolen. Jeg har vært i kontakt med forskere ved blant annet Universitetet i Tromsø, og vet at det jobbes med lignende prosjekter, men ingen som har samme utgangspunkt som meg, RLE i ungdomsskolen i et diskursanalytisk perspektiv. Derfor kan mitt prosjekt bidra til å utvide vår kunnskap på dette området.

1.2 Problemstilling

Problemstillingen for prosjektet er formulert som følger:

Hva kjennetegner fremstillinger av samer i lærebøker og undervisning i RLE på ungdomstrinnet?

Med «fremstillinger» mener jeg presentasjoner av samer i både bilde og tekst. Lærebøkene benytter seg av begge disse modalitetene, og jeg ser på begge. Med «lærebøker» refererer jeg til de to læreverkene som har utgjort mitt utvalg, *Horisonter 8* fra Gyldendal forlag, skrevet av Gunnar Holth og Hilde Deschington (2007) og *Under samme himmel 2* fra Cappelen Damm forlag, skrevet av Pål Wiik og Ragnhild Bakke Waale (2006). Når det gjelder ordet «undervisning» henviser ikke det til observert undervisning, men til intervjuede læreres forståelse og fremstillinger av samer. Jeg vil også kort nevne bruken av ordet «Sápmi» i dette prosjektet. Jeg har valgt å bruke navnet Sápmi fordi det er et mer dekkende ord enn for eksempel Nord-Norge eller uttrykk som «nord i landet». Disse er problematiske uttrykk ettersom de tradisjonelle samiske områdene dekker mer enn bare Nord-Norge. Ved å bruke ordet Sápmi understreker jeg at det er snakk om alle områder hvor samer bor og lever. Sápmi er det nordsamiske navnet på de samiske bosetningsområdene og oversettes ofte til «sameland» (Berg-Nordlie & Gaski, 2015). På sørsamisk heter området Saepmie og på lulesamisk Sábme. Jeg har valgt å bruke nordsamisk fordi det er det språket jeg prater selv.

I et diskursanalytisk perspektiv vil jeg undersøke hva som kjennetegner fremstillinger av samer. Jeg er ikke ute etter å gi en endelig definisjon på hva en same er, eller diktere hva som skal stå i læreverkene. Det jeg er ute etter er å se hvilke elementer og faktorer som trekkes frem i fremstillinger av samer, og hvordan dette står i forhold til vitenskapelige og faglitterære kilder. Samene er en omdiskutert gruppe og har blitt behandlet på ulikt vis opp gjennom historien. Antagelser og betraktninger om hva en same er, har styrt hvordan man snakker om samer og hvordan man har behandlet dem. På 1700-tallet kom kristne misjonærer til Sápmi for å omvende

samene fra deres naturreligion til kristendommen. Misjonærene tok med seg svært kritiske og unyanserte holdninger og handlet deretter, noe som førte til at den samiske kulturen aldri skulle bli den samme igjen (Hansen og Olsen, 2004). Senere, på 1800-tallet, satte den norske staten i gang en prosess som skulle bli kjent som fornorskingsprosessen, hvor målet var å utrydde det samiske språket og den samiske kulturen, og gjøre samene til ekte nordmenn. I mitt prosjekt forsøker jeg å se lærebøkene fremstilling i lys av denne historiske bakgrunnen.

Jeg vil ta i bruk et diskursanalytisk teorigrunnlag i min analyse av lærebøkene og intervjuene, med fokus på hvordan begrepet «same» blir gitt mening og gyldighet. Jeg vil også ta i bruk historiefaglige og religionsfaglige kilder, for å belyse tematikk som aktualiseres i lærebøkene. Til slutt vil jeg se på religionsdidaktiske perspektiver i forhold til de funnene jeg har gjort i analysen av kildematerialet.

Strukturen i denne avhandlingen er som følgende: I kapittel 2 gjennomgår jeg både det diskursteoretiske grunnlaget for analysen, med utgangspunkt i Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips bok *Diskursanalyse som teori og metode* (1999), og ulike kilder innenfor historie- og religionsfagene som utgjør bakgrunnen for analysen og drøftingen, og til sist i kapittel 2 ser jeg på relevant forskning innenfor religionsdidaktikken, i tillegg til forskning som ser på relevant tematikk. Kapittel 3 er en gjennomgang av de metodiske valgene jeg har gjort og gjennomføringen av prosjektet. I kapittel 4 presenteres analysen av både lærebøkene og intervjuene, hvor jeg har tatt i bruk de metodiske verktøyene fra diskursteorien, før jeg i kapittel 5 drøfter funnene i analysen på bakgrunn av den presenterte teorien og litteraturen i kapittel 2.

2 Teori og litteratur

Dette kapittelet består av tre deler: en redegjørelse for diskursteoretiske perspektiver, en presentasjon av faglitteratur innenfor historie- og religionsfaget som er relevant for analysearbeidet, og til sist en presentasjon av relevant forskning.

2.1 Diskursteori

Jeg vil her gjøre rede for de diskursteoretiske tilnærmingene i dette prosjektet. Først vil jeg presentere hvilken forståelse av diskursteori jeg har arbeidet ut i fra og hvorfor diskursanalyse egnet

seg for mitt prosjekt. Deretter vil jeg gå nærmere inn på de aktuelle teoretikerne og presentere det teoretiske grunnlaget for analysen min.

2.1.1 Hva er diskurs og diskursanalyse?

I analysen og i drøftingen vil jeg ta utgangspunkt i diskursteori. Den franske filosofien Michel Foucault var blant de første som begynte å bruke diskursbegrepet slik vi kjenner det i dag. Stuart Hall, en britisk sosiolog og kulturteoretiker, har tolket Foucaults diskursbegrep til å bety blant annet «a group of statements which provide a language for talking about – a way of representing the knowledge about – a particular topic at a particular historical moment» (Hall, 2013, s 29). Det er denne definisjonen eller forståelsen av diskursbegrepet jeg har gått ut i fra i mitt arbeid. Jeg undersøker i min analyse hvordan kunnskap presenteres, og gjøres sann, i et diskursteoretisk perspektiv. I tillegg har det vært nyttig å bruke et teoretisk tilfang som også tar med det historiske perspektivet, da mitt kildemateriale, lærebøker og intervjuer, skriver seg inn i en historisk sammenheng, gjennom å være deltakere i en diskurs som har linjer langt tilbake i tid. I diskursanalysen er man ikke interessert i å finne en endelig sannhet, eller en fullstendig korrekt måte å fremstille noe på. For Foucault var det sentralt at noe bare kan være «sant» innenfor en spesifikk historisk kontekst (Hall, 2013). Kunnskap *gjøres* sanne av diskursen, og det er diskursanalysens oppgave å avdekke *hvordan*.

2.1.2 Hvorfor diskursanalyse?

Hvorfor er diskursteorien et fruktbart utgangspunkt i undersøkelsen av fremstillinger av samer? For å finne svaret kan man begynne med å se på problemstillingen. Problemstillingen, hva kjennetegner fremstillinger av samer, plasserer oss i et faglig landskap hvor historie, sosiologi og språk står sentralt. Det er denne kombinasjonen av teoretiske tilfang som gjør dette til et spennende område å undersøke. Som et slags sentrum i dette landskaper er den historiske bakgrunnen som forteller oss hvordan man omtaler og fremstiller samer. Vi kan spore fremstillinger av folkegruppen langt tilbake i tid. For eksempel omtales samene av europeiske lærde på 1600-tallet, og vi vet at også nedtegninger fra vikingtiden og tidligere, omtaler et samisk folk (Hansen & Olsen, 2004). Vi vet også at synet på samer har endret seg opp gjennom årene, og dette kommer til syne i de fremstillingene vi har tilgjengelige. Dette gjelder ikke bare beretninger skrevet for hundrevis av år siden, men også tekster som er skrevet i vår samtid, for eksempel lærebøker. Det vil nødvendigvis også i slike tekster bli kommunisert en forståelse eller oppfatning av hvem og hva en same er.

Et av diskursanalysens hovedformål er å vise hvordan diskursive praksiser kan forbindes med den

sosiale ordenen og sosial forandring (Jørgensen & Phillips, 1999). Dette går rett i kjernen av problemstillingen, hvor det ikke bare er fremstillingene av samer i seg selv som er i søkelyset, men også hvordan disse fremstillingene gjøres aktuelle og sanne i verden. I analysen av tekstene gjør jeg både bruk av diskursteoretiske begreper samtidig som temaene diskuteres i lys av historieforskning og samfunnsvitenskap.

I boka «Diskursanalyse som teori og metode» går Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips (1999) gjennom ulike innfallsvinkler til diskursteori, samtidig som de presenterer mulige anvendelser av teoriene. Det er i hovedsak Faircloughs kritiske diskursanalyse som har vært utgangspunktet for min analyse, men som Jørgensen og Phillips påpeker, kan det noen ganger være fruktbart å ta med seg begreper og metoder fra andre områder, det kommer jeg inn på senere. Først noen ord om makt og hegemoni i kritisk diskursanalyse.

2.1.3 Makt og hegemoni

Sentralt i Faircloughs tilnærming er at diskurs forstås som blant annet en sosial praksis som reproducerer og forandrer viten. Diskurser endrer eller vedlikeholder identiteter og sosiale maktrelasjoner, og samtidig formes diskursene av andre sosiale praksiser igjen (Jørgensen & Phillips, 1999, s 77). Den kritiske diskursanalyse er ikke politisk nøytral, men har som formål å bidra til sosial forandring og å jevne ut maktforholdene i samfunnet. *Makt* er et sentralt begrep hos Fairclough, men vi finner først ideen om makt i diskurssammenheng artikulert hos Foucault, som gjerne omtales som den som virkelig startet diskursteoretisk tenkning. I sine senere arbeid ble Foucault opptatt av forholdet makt/kunnskap. Kunnskap, når det er knyttet til makt, fremstiller ikke bare seg selv som sannhet, men har også makt til å *gjøre seg selv sann* (Hall, 2001, s 76). Den kunnskapen man til en hver tid besitter, gjør utslag i den virkelige verden. For eksempel vil det man vet om forbrytelser, påvirke hvordan vi straffer forbrytere (Hall, 2001). Det som er sant, er ikke for Foucault sant i absolutt forstand. «Sannhet» er et resultat av diskurser som former et «sannhetsregime». Vi tror at noe er sant, og begynner å handle deretter. Dermed gjør vi vår forestilling av sannhet til den sannheten som får råde i samfunnet. Foucault la også frem en ny forståelse av *makt*, som hadde blitt sett på som en ovenfra og ned-struktur. Slik så ikke Foucault det. Makt finnes i alle lag av samfunnet, alle kan i ulike situasjoner være undertrykt eller den undertrykkende. Makt er også produktivt, det skaper blant annet kunnskap, samtaler, reguleringer og bøker. Det er diskursen som er den aktive parten hos Foucault, ikke subjektet. Subjektet må nødvendigvis forholde seg til diskursen, og blir ført inn i de *subjektposisjonene* som diskursen skaper (Hall, 2001).

Den kritiske diskursanalysen, slik vi finner den hos Fairclough, har tatt med seg deler av Foucaults maktbegrep, men her finner vi det i en litt annen form. For Faircloughs maktbegreper bygger på hans forståelse av ideologi og hegemoni. Jørgensen og Phillips (1999) presenterer det på denne måten: Ideologiske diskurser er de som bidrar til å opprettholde eller transformere maktrelasjonene i samfunnet. Ideologier er betydningskonstruksjoner som skapes i samfunn der vi finner dominansrelasjoner på bakgrunn av for eksempel klasse og kjønn. Eller det som er tema for denne undersøkelsen, etnisitet og kultur. Ideologier forstås ikke som en abstrakt størrelse, men som sammensmeltet med diskursiv praksis. I følge Fairclough kan personer plasseres innenfor ulike ideologier og kan også utfordre ideologiene. Hos Fairclough finner vi et optimistisk syn på subjektens rolle i diskursen. Når personer blir oppmerksomme på de dominerende synene i samfunnet, kan de utfordre disse. De dominerende synspunktene og betydningene er *hegemoniske*. Det er ikke bare en dominerende diskurs, men også en diskurs det er konsensus rundt. En slik konsensus innebærer at de undertrykte gruppene godtar sin plass i hierarkiet, slik for eksempel mange samer gjorde og gjør. Idéen om at samer er et mindreverdig folk, og den samiske kulturen primitiv, festet seg hos samer i sterkt fornorskede områder. Mange samer så ikke på sin samiske bakgrunn som noe positivt, men heller som et hinder. Dette var blant annet et resultat at den rådende, hegemoniske diskursen i Norge. Som nevnt har Fairclough et positivt subjektsyn, subjektene er ikke i hegemoniets vold for all fremtid. Det positive synet på subjektet kommer frem i Faircloughs ide om at hegemoniet ikke er fastlåst, det kan når som helst utfordres (Jørgensen & Phillips, 1999).

2.1.4 Faircloughs modell

Foucault tilbyr ingen metodisk modell for hvordan man skal gjennomføre en diskursanalyse. Det gjør derimot Fairclough. Metoden trekker på flere fagområder, der iblant lingvistikk (tekstanalyse) og sosiologi (makro og mikrososiologisk analyse) (Jørgensen & Phillips, 1999, s 78). I en diskursanalyse skal man se på to ting: det Jørgensen og Phillips kaller *den kommunikative begivenheten* og *diskursordenen*. Diskursordenen er «summen av de diskurstyper som brukes innenfor en sosial institusjon eller et sosialt domene» (min oversettelse) (1999, s 80). Et eksempel på det er skolediskursen, hvor tekster produseres, tolkes og konsumeres. *Den kommunikative begivenheten* er et hvert tilfelle av språkbruk, og en slik kommunikativ begivenhet har igjen tre dimensjoner: tekst, diskursiv praksis og sosial praksis. Her opererer man med et vidt tekstbegrep, som innbefatter skrift, tale, bilder og multimodale tekster. I analysen av teksten undersøker man dens egenskaper, som vokabular, grammatikk og andre formelle trekk (1999, s 82). Det har i mitt

prosjekt vært interessant å se på hvordan språket i lærebøkene fremstiller og konstruerer historiske hendelser, hvordan teksten konstruerer identiteter og relasjoner. Hva gjøres til sannhet i teksten? Hva er en same? Et annet viktig element er å se på hva teksten *ikke* sier noe om, og deretter undersøke hva som kan være årsaken til at noe utelates. Er det kanskje noe man finner igjen i flere tekster? Dette kan knyttes opp mot analysen av den diskursive praksisen og i analysen av intervjuene med lærere.

Når man undersøker den diskursive praksisen, er man ute etter å kunne si noe om hvordan teksten produseres og konsumeres. En måte å gjøre dette på er å se på teksten i et *intertekstuel* perspektiv. Intertekstualitet omhandler historiens innvirkning på tekster, forholdet mellom tekster og hvordan tekster påvirker historien. I det litteraturvitenskapelige leksikonet (Lothe, Refsum & Solberg, 2007) forklares intertekstualitet som alle tenkelige forbindelser mellom tekster. Blant annet kan det innebære at nye tekster trekker på de samme ideene som eldre tekster. I et slikt perspektiv ser man på hvordan den aktuelle teksten som man analyserer, trekker på tidligere tekster innenfor samme diskurs. I mitt prosjekt var det høyst aktuelt å se på tidligere fremstillinger av samer og den samiske kulturen, og å undersøke om man kan finne noe som kan sies å være tegn på intertekstualitet. For eksempel kan det være beskrivelser av samer som går igjen, eller like måter å omtale samene på. Tekster som velger å fokusere på de samme aspektene ved samisk tematikk og historie kan også være av interesse i et slikt perspektiv. Dette skal man igjen se på i en større, sosial sammenheng.

I undersøkelsen av *sosial praksis* begynner man å nærme seg kjernen av den kritiske diskursanalysen. I den kritiske diskursanalysen har, som nevnt, ikke en nøytral agenda, men tar et kritisk standpunkt og søker forandring. Her kommer også maktbegrepet inn igjen. Jeg var interessert i å finne ut om den diskursen man jobber med, viderefører og reproducerer ulike maktforhold i samfunnet, eller om den bidrar til endring og nye relasjoner. I denne sammenhengen vil det derfor være nødvendig å supplere med andre fagområder, ved siden av diskursteori (Jørgensen & Phillips, 1999). For eksempel må man ha kunnskap om hvilke maktforhold som finnes mellom for eksempel staten og samene. Når man har undersøkt dette, må man forsøke å se teksten man arbeider med i lys av de sosiale forholdene som foreligger. Bidrar for eksempel en lærebok for 8. trinn til å endre på maktreasjonene i det norske samfunnet, når det gjelder samer? Det kan også være interessant å se på bakgrunnen for de forholdene jeg har avdekt tidligere i analysen. Som Jørgensen og Phillips (1999, s 98) skriver, kan et viktig spørsmål være om det er institusjonelle eller økonomiske betingelser som forårsaker den gjeldene diskursive praksisen, som for eksempel læreplanen, som kan være en årsak. Slike spørsmål blir aktuelle i analysen av den

sosiale praksisen.

Fairclough gir ikke en fullstendig oppskrift på hvordan man skal gjennomføre en kritisk diskursanalyse, og som Jørgensen og Phillips (1999) påpeker, er det også andre diskursteorier som kan være gode å bruke. For eksempel har jeg hatt nytte av Laclau og Mouffes perspektiver, som ikke nødvendigvis gir en oppskrift de heller, men som har en rekke nyttige begreper å bruke i analysen. Faircloughs teori vil derfor fungere som en ramme for prosjektet, mens Laclau og Mouffe bidrar med verktøyene for å gjennomføre analysen.

2.1.5 Laclau og Mouffe

Jeg holder meg også her i hovedsak til Jørgensen og Phillips fremstillinger, som jeg synes trekker frem de mest relevante delene av teorien. Laclau og Mouffe opererer med et mye videre diskursbegrep enn hva Foucault gjør. For dem innbefatter *diskurs* både språklige og ikke-språklige handlinger. Når du bygger en vegg, så er det å spørre om en ny murstein og det å legge mursteinen på plass, begge handlinger plassert innenfor diskursens rammer (Laclau & Mouffe, 2013). Slike handlinger kalles *artikulasjoner* og defineres som «en hver praksis som etablerer relasjoner mellom elementer» (Jørgensen & Phillips, 1999, s 38, min oversettelse). Laclau og Mouffe baserer seg på både marxisme og strukturalisme i sine verker. Sentralt i deres arbeid står såkalte *tegn*, språk tegn som vi setter i sammenheng med andre tegn. Et eksempel er tegnet «hund», som vi forstår fordi det er annerledes fra andre tegn, som for eksempel «ørn». Tegnene er gjenstand for endring og ingen betydninger er fastlåste. Diskurser forstås da av Laclau og Mouffe som våre forsøk på å feste disse betydningene. Ulike tegn kan potensielt ha ulike betydninger, avhengig av hvilke andre tegn du stiller dem opp mot. Diskurs er å redusere de mulige betydningene og forsøke å skape entydighet (Jørgensen & Phillips, 1999, s 37). Tegnet «same» får altså sin betydningen gjennom å være annerledes enn noe annet. I diskurser der «same» er sentralt prøver man å fastlåse hva «same» betyr, man forsøker å redusere flertydighet. Det vil si at det kan finnes én diskurs som omtaler tegnet «same» som én ting, for eksempel som en kontrast til «nordmenn», og det kan være andre diskurser som opererer med andre rammer for betydning, som for eksempel «en som snakker samisk». Da blir «en som ikke snakker samisk» et kontrasterende tegn, som er med på å feste tegnet «same». De diskursene som har andre betydninger er en del av det *diskursive feltet*. Når et tegn, for eksempel «same» er fastsatt i en diskurs, får det status som *moment*. De tegn som ikke har avklart meningsinnhold er *elementer*. De tegnene som har en privilegert status, tegn som fungerer som referanse for de andre tegnene og gir disse mening, kalles *nodalpunkter*. For eksempel er «kropp» et nodalpunkt i medisinsk diskurs. Men et viktig poeng hos Laclau og Mouffe er at man aldri kan

fiksere betydningen fullstendig. Et moment kan når som helst undergraves av konkurrerende forståelser og betydninger (Jørgensen & Phillips, 1999).

På grunn av denne ustabiliteten foregår det alltid en kamp mellom ulike diskurser og betydninger, om hva som skal være den rådende diskursen. En diskursanalyse har derfor blant annet som oppgave å se på artikulasjonene i diskursen, og se hvilke diskurser de reproducerer. Eller hvordan artikulasjonene omdefinierer momenter eller elementer fra andre diskurser. Begrepene Laclau og Mouffe legger frem er også gode verktøy for å undersøke diskursens egenskaper, for eksempel gjennom å identifisere nodalpunkter eller *flytende betegnere*, tegn som ulike diskurser kjemper om å definere (Jørgensen & Phillips, 1999). Som vi så hos Fairclough er det også her mulig å endre diskurser og meningsinnhold. Og, som Fairclough, er også Laclau og Mouffe opptatte av makt og hegemoni i sine teorier.

Som nevnt tidligere, er Laclau og Mouffe inspirerte og påvirket av marxismen, og da spesielt av teoretikeren Gramsci og hans introduksjon av hegemonibegrepet. Jeg skal ikke gå mye inn på Gramsci og marxismen, men vil presentere hans bidrag i veldig korte trekk. Hegemonibegrepet forklares i forbindelse med arbeiderklassen og åpner for at arbeiderne kan tenke seg et annet samfunn og starte revolusjon dersom det skulle bli nødvendig. Fra før hadde man hatt problemer med å forklare hvordan arbeiderne, som har en bevissthet formet av den overordnede ideologien i samfunnet, skulle kunne bli bevisste på sin situasjon og gjøre opprør. Hegemonibegrepet tilfører en politisk dimensjon som står utenfor den herskende økonomiske arenaen, og dermed tilføres modellen en viss autonomi (Jørgensen & Phillips, 1999, s 43). Gramsci definerer *hegemoni* som «organisering av samtykke», hvor maktforholdene blir gjort så naturlige at de oppfattes som en selvfølge av personene i samfunnet. Denne konstruerte selvfølgeligheten er sentral i diskursteorien. Det er analysens oppgave å avdekke hvordan vi skaper virkeligheten, og hvordan det oppstår strukturer og relasjoner som oppfattes som naturlige og selvfølgelige. For Laclau og Mouffe er dette sentralt fordi det ikke finnes noen objektiv virkelighet, bare den vi konstruerer og befester gjennom diskurser. Hegemoni hos Laclau og Mouffe kan brukes til flere ting, og jeg har valgt å kun fokusere på den forståelsen som er relevant for mitt prosjekt. Her er det interessant å se på hvordan hegemoniske diskurser etableres som objektive, og videre hvordan *dekonstruksjon* brukes til å avdekke bakgrunnen for hegemoniet. I dekonstruksjonen forsøker man å vise at den sammenknyttingen av tegn som vi finner i den hegemoniske diskursen er kontingent, den kunne like gjerne vært helt annerledes. Tegnenes betydning og forhold til hverandre er bare resultat av politiske prosesser (Jørgensen & Phillips, 1999, s 61). I mitt analysearbeid avdekket jeg en rekke

sammenknyttinger og forhold mellom tegn som ga meningsinnhold til tegnet «same». Videre ble Laclau og Mouffe relevant i forhold til hvordan mange samer lot seg underordne av den hegemoniske diskursen. Gjennom blant annet arbeidet gjort i mitt prosjekt, dekonstrueres tegnenes sammenknytting og strukturene bak avdekkes.

2.2 Bilder og «den andre»

Et tredje perspektiv i diskursanalysen finner vi hos Stuart Hall. Hall var kulturteoretiker og sosiolog. Han arbeidet blant annet med *representasjon*, hvordan vi bruker språk for å si noe meningsfylt om, eller representere, verden for andre mennesker (2013a, s 1). Han brukte i hovedsak to tilnærminger i sine undersøkelser, semiotikk og diskursteori. Et interessant aspekt ved Stuart Halls arbeid er at han ikke bare analyserer tekst i form av skrift og ord, men han gjør også bruk av et videre tekstbegrep, og ser også på visuelle fremstillinger, som bilder. Dette er viktig i forhold til dette prosjektet, med tanke på at lærebøkene som analyseres av meg og brukes i skolen bruker bilder i tillegg til tekst.

I hans artikkel «The Spectacle of the Other» (2013b) spør Hall hvorfor vi er så fascinerte av det som er annerledes? Hvorfor er det så spennende? Hall trekker blant annet frem binære konstruksjoner, som svart/hvit, overklasse/underklasse. I tråd med lingvisten Saussure skriver Hall om hvordan vi gir mening til tanker og ideer gjennom binære konstruksjoner. Vi vet hva svart er fordi vi sammenligner det med hvit. Og som Hall skriver, er det få binære konstruksjoner som er nøytrale, de sier noe om hvordan vi betrakter verden (2013b, s 233). Denne inngangen har vært spesielt fruktbar i mine undersøkelser av læreboktekster. Hall fokuserer også i sine tekster hovedsakelig på det å være ikke-hvit i Europa og spesielt i Storbritannia. Fra et slikt perspektiv kan man trekke paralleller til det å være same, eller ikke-norsk. Andregjøring og eksotifisering gjelder både for samer og for svarte briter. Hall går inn på denne tematikken gjennom å se på bilder av svarte idrettsutøvere og hvordan disse brukes i tidsskrifter og lignende for å si noe om «rase» og «annerledeshet». Hall tar for seg et bilde trykket på forsiden av The Sunday Times, av sprinteren Ben Johnson som leder en sprint foran en rekke andre utøvere. Johnsen ble senere tatt for doping og ble fratatt medaljen han vant i nettopp denne sprinten. Overskriften er «Heroes and villains» - helter og kjeltringer. På den ene siden, den bokstavelige og denotative, er dette bare et bilde av Johnson som leder en sprint. Det er det vi ser på bildet. Samtidig har bildet enda et lag av mening, det konnotative, den tematiske meningen. Når vi kjenner historien rundt bildet, og ser dette sammen med overskriften, ser vi at bildet også har en doptematikk i seg. Hall mener også at bildet har et rase- og ulikhetstema i tillegg (2013b, s 217). Bildet tematiserer det som er annerledes. Bildet kan

tolkes til å ha flere ulike betydninger. I analysen av bilder er det vår oppgave å avdekke hva som er den privilegerte betydningen. Hall bruker teoretikeren Roland Barthes' teorier i analysen. Et viktig verktøy her er å se på bildeteksten eller overskriften. Dette var svært relevant i mitt prosjekt da de fleste bilder i skolebøker kommer med en bildetekst. Det er, i følge Barthes, ofte bildeteksten som peker ut den betydningen som er foretrukket (Hall, 2013b, s 218).

Før jeg går videre vil jeg kommentere bruken av Hall i dette prosjektet. Halls tekster har vært en god inngang, med fokuset på «den andre» som et viktig startpunkt for mine diskusjoner. Likevel har jeg ikke trukket Hall inn i noen større grad i analysene mine. Dette kommer av at Hall diskuterer raseskiller og rasepolitikk, en tematikk som går utover den samiske diskursen. Å gjøre dette prosjektet til en diskusjon om rase ville ført meg inn i et helt annet terreng enn hva hensikten og tanken bak problemstillingen var. Derfor bruker jeg Hall som inngangsport og en aktualiserer av begreper og perspektiver, og ikke som et teoretisk hovedverk. Nå tilbake til Barthes.

I teksten «Bildets retorikk» analyserer Barthes (1994) et reklamebilde og gjør bruk av en rekke ulike begreper. Blant annet bruker også Barthes begrepet «tegn». Han finner en rekke *tegn* i reklamebildet, som han tolker både i forhold til teksten som følger med bildet, og andre tegn han finner. Dette kjenner vi igjen fra diskursanalysen, hvor ulike tegn gir mening til hverandre gjennom sammenhenger og ulikheter. *Tegn* i Barthes analyse er for eksempel objektene som er avbildet (pasta, paprika, saus o.l.) og også selve komposisjonen av bildet. Bildet kan ha tre budskap, i følge Barthes (1994, s 26): et lingvistisk budskap, et kodet ikonisk budskap og et ikke-kodet ikonisk budskap. I dette arbeidet har jeg i hovedsak fått bruk for Barthes' første budskap, det lingvistiske. Det lingvistiske budskapet er tekst som står i, ved eller på et bilde, i en eller annen relasjon. Som i skolebøker, hvor illustrasjonsbilder gjerne ledsages av en bildetekst. Slike tekstinnslag kan analyseres, og plasseres i to kategorier: *forsterkning* og *forankring*. Forsterkning dreier seg om tekst som ikke kan skilles fra bildet, uten at begge mister betydningen. Barthes trekker frem tegneserier som eksempler (1994, s 28). Det går an å tolke bildet i tegneserien uten tekst, men den fulle meningen blir borte når teksten forsvinner. Teksten forsterker bildets mening. Den andre måten tekst fungerer på i samspill med bilder, er forankring.

Forankring er den hyppigst forekommende av de to typene. Teksten fungerer her som styrende. Det veileder ikke lenger vår identifikasjon av bildets ulike elementer, men det styrer vår interpretasjon (Barthes, 1994, s 28). Bildeteksten hindrer vår tolkning i å bli for personlig. For et bilde kan tolkes på ulike måter, uten regler. Samtidig er det ikke anarkistisk når vi ser på et bilde. Det må

nødvendigvis forstås på bakgrunn av den kunnskapen man besitter. For eksempel vår kunnskap om biler når vi ser på et bilde av en bil. Eller vår kunnskap om samer. Teksten styrer vår oppfattelse og tolkning av bildene, gjennom å ta oppmerksomheten vår bort fra enkelte *signifikater* og rette den mot andre. Signifikater er et begrep som Barthes låner fra semiotikken og Saussure, og betyr begrep eller mening (Hall, 2013a, s 16). Et eksempel på hvordan dette gjøres er bildet i Stuart Halls tekst, som nevnes over, hvor en sprinter krysser mållinjen. Teksten sier «Heroes and villains», og styrer vår tolkning i retning dikotomien helt/skurk og påvirker vår tolkning av bildet.

Gjennom å bruke de verktøyene Barthes presenterer i «Bildets retorikk», kan vi, som Hall, si noen om hva som kommuniseres gjennom bildet vi analyserer. Bildet Hall analyserer sier noe om «raser» i Storbritannia. Hall påpeker at i det aktuelle bildet finner vi en vanlig fremstilling av de som er «annerledes». Svarte presenteres gjerne i binære konstruksjoner, skriver Hall (2013b, s 219), for eksempel sivilisert/primitive, avstøtedende-fordi-annerledes/spennende-fordi-eksotiske. I dette tilfellet, med bildet fra The Sunday Times, er det helt/skurk som aktualiseres. Mennesker som er forskjellige fra majoriteten presenteres ofte på denne måten, og det kreves gjerne at de er begge deler på samme tid. Disse dikotomiene fører oss videre inn i fortolkning av bilder, og da spesielt avbildninger av samer.

2.2.1 Bilder av samer

I boka *Møte mellom tid og sted: Bilder av Nord-Norge*, skriver Eli Høydalsnes (2003) om hvilken plass Nord-Norge har i kunsthistorien og også hvordan landsdelen fremstilles. I boka kommer hun også, naturlig nok, inn på hvordan samer har blitt fremstilt gjennom både tegninger og fotografier. Boka er basert på Høydalsnes' doktoravhandling, og utgangspunktet for arbeidet er «representasjon». Det er altså ikke en undersøkelse av virkeligheten i seg selv, men en undersøkelse av hvordan objektene for analysen fremstilles som virkelige og sanne (Høydalsnes, 2003, s 12). Først og fremst er denne boka en presentasjon av Nord-Norge i en kunsthistorisk kontekst. Høydalsnes undersøker hvilke forestillinger og oppfatninger av Nord-Norge, og herunder også samer, som finnes i kunsthistorisk kildemateriale.

Kunsthistorisk har Nord-Norge, spesielt Finnmark, blitt definert som «Europas fjerne utpost», en definisjon preget av eksotisme og et romantisk syn på landsdelen. Nordkapp ble på 1600-tallet et yndet turistmål, spesielt blant velstående personer fra Europa (Høydalsnes, 2003). Man var særlig interessert i samenes forhold til den «ville» naturen og samene ble betraktet som kulturelt ufordervede og primitive. Disse karakteristikaene finner Høydalsnes i skriftlige tekster ført i pennen

av ulike europeiske reisende som besøkte, eller hørte om Finnmark og samene. Disse kildene bruker hun deretter sammen med tegninger og illustrasjoner fra samme periode. Det hun finner er det hun kaller en *sameikonografi* som etablertes gjennom at bare et par enkeltverker ble stående som referansepunkter i videre omtale av samer, og dermed ble de visuelle fremstillingene videreført. På samme måte som språklige fremstillinger viderebringes og forsterkes gjennom diskurser. Høydalsnes identifiserer ulike motiver som går igjen i illustrasjoner av samer. I de eldste kildeverkene, som Olaus Magnus *Historia de gentibus septentrionalibus* fra 1555, er det ofte skigåing, reinsdyr, religionsutøvelse (hovedsakelig noaider) og runeblommer som avbildes. Senere blir såkalte draktbilder vanligere, hvor man har tegnet en samisk person ikledd sin tradisjonelle drakt, oppstilt i naturlige omgivelser. Illustrasjonene synes å være del av en kartleggingsprosess over den samiske kulturen (Høydalsnes, 2003, s 113). Ikonografien utviklet seg videre til å inkludere avbildninger av sameleirer, med innslag av både drakter, dyr og lavvoer. Et motiv som går igjen er reinsdyr med pulk, sammen med de nevnte motiver fra tidligere illustrasjoner. Denne tradisjonen fortsetter inn på 1800-tallet og på virkes av romantisering i kunsten generelt. Linjene går derfra videre inn i postkorttradisjonen, hvor man ser de samme motivene bli trukket fram som representative, ikke bare for samer, men for en hel landsdel. Vanlige motiver er nå, på 1900-tallet, nærbilder av eldre samiske mennesker ikledd kofte, eller i et samisk miljø som for eksempel ved siden av en lavvo eller en rein. Som Høydalsnes skriver er det oftest den nomadiske reindriftskulturen som gjøres til representant for samene som helhet (2003, s 116).

Høydalsnes skriver om hvordan man gjennom kunsthistorien har valgt å trekke frem enkelte deler av den samiske kulturen, og gjøre det til definerende for kulturen i sin helhet. Hun mener dette gjøres som et ledd i eksotifiseringen av Nord-Norge. Denne typen fremstillinger dekontekstualiserer den samiske kulturen og resultatet blir en eksotisk og mystisk fremstilling. Dette har vært viktige perspektiver å ha med seg i analysen av lærebøkene. Hovedsaklig har det vært nyttig i analysen av bildene, men jeg har også funnet mye av de samme elementene i tekstlige fremstillinger.

En annen god og relevant kilde både for analyse av bilder og av tekst har vært Marianne Gullestad's *Misjonsbilder: Bidrag til norsk selvforståelse*, fra 2007. Boken tar for seg norsk misjon i Afrika, og da spesielt Kamerun. Hun ser på hvordan kristne nordmenns misjonsarbeid i Kamerun, og fremstillingene av folket der, har vært med på å danne en norsk identitet. Da misjonen skapte og presenterte sine bilder og fremstillinger av Afrika i norsk kontekst, var de samtidig med på å definere hva det vil si å være norsk, skriver Gullestad (2007, s 27). «Det underutviklede Afrika» har vært med på å definere det «moderne Norge» som idé. Misjonærene og andre aktører, skriver

Gullestad konstruerte «vår» modernitet og «deres» tradisjonelle samfunn. Hun skriver også om hvordan misjonærenes fremstilling av Afrika ofte handler om Afrikas problemer og behov for hjelp. Misjonærene forstod ofte ikke at folket i Kamerun ikke bare kunne legge fra seg sine kulturspesifikke skikker og tanker, og de oppfattet det heller ikke som at de frarøvet folk i Kamerun noe. Selv om folket i Kamerun ble fratatt symboler og sitt kommunikative univers, oppfatter misjonærene seg likevel kun som *givere* (Gullestad, 2007, s 229). Oppfatningen om «giversnes godhet» har blitt en selvfølge som Norges befolkning tar for gitt. Dette er absolutt tematikk som kan gjøres relevant innenfor prosjektets rammer.

2.3 Litteratur

I denne oppgaven har det vært analysen av lærebøkene som har stått mest sentralt. I analysen har jeg gått tett inn på læreboktekstene for å se hvilke fremstillinger av samer som finnes der. Men det er samtidig gjort i lyset av teori, nemlig faglitteratur som omtaler de samme temaene som lærebøkene. Derfor har det også vært viktig å orientere seg i faglitteraturen om disse temaene, for å se hvilke fremstillinger av samer som presenteres der. Den litteraturen jeg har brukt er den som jeg har funnet mest relevant til å belyse de temaene som tas opp i lærebøkene. Begge lærebøkene har det samme tematiske oppsettet, med ulik rekkefølge og ulike overskrifter. De temaene som presenteres i *Under samme himmel* og *Horisonter* er:

- Lars Levi Læstadius og læstadianismen
- Thomas von Westen og kristen misjon i Sápmi
- Samisk kirkeliv i dag

I tillegg har jeg valgt å se på et tema som gjelder kapitlene i sin helhet, nemlig:

- Hva er en same?

Denne temainndelingen og rekkefølgen vil være gjennomgående i hele denne avhandlingen. I det følgende vil jeg ta for meg hvert av temaene og presentere hva historikere, samfunns- og religionsvitere skriver om disse. Det har vært viktig for meg å finne troverdige kilder som kan sette analysen i et større perspektiv. Ettersom dette masterprosjektet i hovedsak er en kritisk diskursanalyse, er det viktig å kartlegge de historiske og sosiale omstendighetene, så vel som å kunne si noe om hvilken type diskurs lærebøkene kan sies å være en del av. Det er ikke diskursanalysens oppgave å være nøytral og objektiv. Diskursanalysen skal påpeke de steder der den rådende diskursen viker fra eller skiller seg fra andre måter å omtale temaet på, i dette tilfellet samer. Hensikten med denne litteraturgjennomgangen er å se på hvordan samer har blitt og blir omtalt, og samtidig gi et historieteoretisk grunnlag for å drøfte analysen. Jeg vil gå gjennom de

ulike temaene i den rekkefølgen som de er presentert i over. I begynnelsen av hvert nye tema vil jeg presentere hvilke forfattere og kilder jeg har brukt for å skaffe meg oversikt over temaet. Dette mener jeg er viktig å ha klarhet i før jeg begynner gjennomgangen, for å vise hvorfor nettopp disse kildene er troverdige og egnede for oppgaven. Ettersom disse kildene skal brukes i drøftingen er det viktig at det teoretiske grunnlaget er i stand til å belyse de temaene som dukker opp i analysen.

Som historiefaglig bakgrunn for alle temaene som skal tas opp har jeg i stor grad benyttet Lars Ivar Hansens og Bjørnar Olsens *Samenes historie fram til 1750* (2004). Forfatterne er begge professorer ved universitetet i Tromsø, Hansen i eldre historie og Olsen i arkeologi. Boka tar for seg historiske hendelser og situasjoner som belyser flere viktige temaer som aktualiseres i lærebøkene og i analysen. Boken tar også for seg hvordan samene har blitt omtalt i tidligere forskning, blant annet forskning som ble gjort på 17- og 1800-tallet. Derfor har boka også vært viktig når det gjelder å plassere lærebøkene som gjennomgås i analysen, i en diskurshistorisk kontekst. Jeg har også brukt andre kilder for å omtale historiske temaer, disse vil bli nevnt der de er relevante.

2.3.1 Thomas von Westen og kristen misjon – i faglitteraturen

For å få oversikt over temaet har jeg gått til kilder skrevet av historikere og religionsvitere som har arbeidet med denne delen av samisk historie. Spesielt har jeg brukt nevnte Lars-Ivar Hansen, som i tillegg til å ha skrevet *Samenes historie fram til 1750*, også har skrevet bygdeboka for den tidligere tromskommunen Astafjord, som i dag er slått sammen med Skånland. Jeg har valgt å bruke denne boka som kilde både fordi Hansen er en dyktig historiker som skriver godt, men også fordi jeg har inntrykk av at Skånlandsområdet nevnes mer sjeldent enn for eksempel indre Finnmark når samisk tematikk diskuteres. Det kan være forfriskende og ofte interessant å betrakte andre deler av Sápmi. Et interessant perspektiv henter jeg fra Brita Pollans *For djevelen er alt mulig* (2007b), hvor hun bruker norske kilder fra 1700-tallet til å rekonstruere datidens kristendom.

Det var ulike årsaker til at den norske stat og kirke igangsatte misjon i Nord-Norge. For det første var det en religiøs motivasjon. Kristendomskunnskapen i nord stod det dårlig til med, og da spesielt blant samene. Dette skriver Lars-Ivar Hansen i sin presentasjon av misjonen i Astafjord og omegn (Hansen, 2003, s 370). I tillegg var det politiske bekymringer med tanke på at grensene i nord ikke var trukket og at den samiske og kvenske befolkningen bevegde seg fritt mellom Norge og Sverige. Frykten var at disse menneskene skulle føle tilhørighet til Sverige og ikke i Norge. I *Samenes historie fram til 1750* presenteres de faktorene som påvirket beslutningen om misjonsvirksomhet i de nordligste fylkene. Det ville være av stor verdi dersom samene sto under Den norske kirkens

jurisdiksjon når grensene skulle fastsettes (Hansen & Olsen, 2004, s 334). Det ble også i denne sammenhengen bygget flere forsamlingshus og kirker i samiske kjerneområder, for å gjøre det lettere for samiske reindriftsutøvere å bli på norsk side av grensen. Tidligere hadde disse soknet til kirker på svensk og finsk side av praktiske årsaker, som for eksempel at det passet med flyttesyklusen til flokken (Hansen & Olsen, 2004, s 334). Som nevnt var kristendomskunnskapen lav blant samene, og på slutten av 1600-tallet ble dette kjent for de geistlige sør i landet. Samene, ble det rapportert om, holdt fast ved sine hedenske skikker, selv etter at de hadde blitt døpt i kirken. Denne situasjonen førte til at det ble besluttet at misjonsarbeid skulle startes i Finnmark og Troms (og senere Nordland), og sentral i denne prosessen var Thomas von Westen.

Thomas von Westen ble utpekt til å lede misjonen i Sápmi. Von Westen var også en av initiativtakerne bak opprettelsen av et skoletilbud for samer. Disse skolene kom på plass før den øvrige befolkningen i Norge fikk et tilsvarende tilbud. Han var også pådriver for å få avskaffet dødsstraffen for trolldom, i tillegg til at han så viktigheten av at misjonærene kunne kommunisere på samisk med befolkningen i Sápmi (Hansen, 2003). Ikke alle var enige i dette. Biskop Peder Krog i Trondheim mente at samene måtte gis undervisning på norsk. Dette var en debatt som skulle vare helt til 1800-tallet, da fornorskingspolitikken fikk sitt gjennomslag (Hansen & Olsen, 2004). Von Westen var på sin side bestemt på at den mest pedagogiske måten å gjennomføre misjoneringen på, var å tale til samene på samisk. Derfor fikk han etterhvert opprettet seminar skolen Seminarum Lapponicum, et utdanningstilbud rettet spesielt mot samer. Det er gjerne disse aspektene som trekkes frem ved von Westen i norske lærebøker, som Brita Pollan forteller i sin bok *For djevelen er alt mulig* (2007b). Selv om von Westen var svært sentral i misjonsarbeidet og han var pådriver for en rekke viktige og positive hendelser i Sápmi, er det *og* viktig å få med hvilken bevegelse von Westen var en del av på godt og vondt. Disse perspektivene legger Pollan frem.

Selv om det var politiske motivasjoner bak misjonen i Finnmark, er det først og fremst et religiøst foretak. De kristne misjonærene var samstemte i sin vurdering av den gamle samiske religionen: det var djevelens verk. Og da må ikke dette forstås som en metafor eller et språklig bilde, misjonærene mente at den religionen som samene utøvde var et direkte resultat av djevelens virke blant den samiske befolkningen (Pollan, 2007b, s 93). Misjonærene tvang deler av den samiske befolkningen til å «bekjenne sine synder» og vitne om hvordan de og andre hadde deltatt i den samiske religionen. Ødelegging av offerplasser og andre hellige steder ble også igangsatt av misjonærene. Den samiske religionen ble i kirkens navn forsøkt utryddet, og i mange områder var misjonærene suksessfulle (Hansen, 2003). Selv om Thomas von Westen ofte talte samenes sak var han minst like

iherdig i sin søken etter å redde samene fra djevelen, som andre misjonærer på samme tid. Det finnes kilder som forteller om hvordan von Westen tvang samene til å vise ham hellige offerplasser, for deretter å tvinge dem til å ødelegge disse (Hansen & Olsen, 2004, s 328). Som Roald Kristiansen (2005) skriver er det lett å dømme von Westen og misjonærenes handlinger fra vårt ståsted i nåtiden. Von Westens arbeid ser ikke bra ut i lys av religionsfriheten vi har i Norge. Samtidig er det viktig at fortellingen om von Westen ikke blir en fortelling om en frelser og hans arme folk. Brita Pollan (2007b, s 96) diskuterer også misjonsfortellingene i lærebøkene fra før Kunnskapsløftet, som hun mener ikke er så ulike de som ble presentert av misjonærene på 1700-tallet. Misjonærenes fortellinger var nok ikke rettet mot skolebarn, men makthavere og andre som kunne dra nytte av en effektiv og suksessfull misjonering i nord. Skolebøker har ikke denne oppgaven. Dette er en diskusjon jeg vil komme nærmere inn på i analysen og drøftingen.

Tendensen til å fremstille von Westen i et bedre lys enn hva som kanskje egentlig var realiteten finner vi igjen på andre områder også. For eksempel i boka *Norsk misjonshistorie* fra 1979, gitt ut på Lunde forlag, et forlag som i hovedsak gir ut kristen litteratur og som har bånd til Misjonssambandet i Norge. I boka beskrives samisk religion som «vankunnighet, trolldom og direkte avgudsdyrkelse» (Uglem, 1979, s 30), og von Westen, samt andre misjonærer, fremstilles som en redningens mann som arbeidet utrettelig for å «hjelp dette folket». Uglem er i sin bok svært forsiktig med å nevne de negative konsekvensene av misjonen og det uhyggelige menneskesynet som lå til grunn for virksomheten. Her skriver Uglem seg inn i en lang tradisjon av tildekking av forhold blant samene, og som vi skal se er han ikke alene.

Kirkens tilstedeværelse i Sápmi fikk delte konsekvenser. På den ene siden var Thomas von Westen med på å opprette et undervisningstilbud ved hans egen skole, Seminarum Scolasticum, allerede på 1700-tallet. På den andre siden, ble samene også sett ned på og frarøvet store deler av sin kultur, og omtalt blant annet som en lavtstående rase uten livskraft og fremtid (Jensen, 1991, s 23). Roald Kristiansen påpeker rett nok at det er lett å dømme von Westen og hans likesinnede med dagens øyne, hvor retten til fri religionsutøvelse står sterkt (2005, s 42), men det er ikke til å komme bort fra at også denne mørke siden av misjonen er en del av historien, og man må spørre seg hvem det gagnar at man unnlater å nevne det.

2.3.2 Lars Levi Læstadius og læstadianismen – i faglitteraturen

Jeg vil nå ta for meg hva historikere og teoretikere sier om Lars Levi Læstadius og læstadianismen. Men først presenterer jeg hvilke kilder jeg har benyttet meg av, og hvorfor jeg mener disse gir et troverdig bilde av temaet. For å si noe om Læstadius har jeg brukt flere forfattere og kilder. De mest

sentrale og viktigste kildene er Roald Kristiansens bok *Samisk religion og læstadianisme*, utgitt i 2005 på Fagbokforlaget, og en noe eldre kilde, Per M. Aadnanes' *Læstadianismen i Nord-Noreg* fra 1986. Kristiansen er førsteamanuensis i religionsvitenskap ved Universitetet i Tromsø og har arbeidet mye med læstadianismen. Aadnanes er professor i systematisk teologi ved høyskolen i Volda. Disse to har jeg funnet som gode kilder til å si noe om Læstadius. Jeg har også sjekket dem opp mot andre kilder, som for eksempel Nelljet Zorgdraggers bok om Kautokeino-opprøret (1997), og funnet at Kristiansen og Aadnanes presenterer en fremstilling av Læstadius som synes å ha støtte fra flere hold. I det følgende vil jeg presentere Lars Levi Læstadius slik han fremstilles i de nevnte kildene, og i tillegg redegjøre for den historiske konteksten.

Lars Levi Læstadius (1800-1861) var en begavet botaniker og en etterhvert svært kjent kristen prest og forkynner. Han kom fra en familie med flere prester og både Lars Levi og hans bror, Petrus, utdannet seg til prester. I boka «Samisk religion og læstadianisme», skriver Roald Kristiansen (2005) om hvordan Læstadius etterhvert blir prest nord i Sverige og opplever en vekkelser som skulle endre hans virke som prest for fremtiden. Læstadius ble opphavsmannen til en kristen vekkelserbevegelse, Læstadianismen. Spesielt ble denne vekkelser viktig i samiske og kvenske miljøer. Først i Sverige og senere i Finland og Norge. Årsakene til den sterke tilknytningen til de samiske og kvenske miljøene var for det første at Læstadius arbeidet i den svenske delen av Sápmi. Blant annet virket han som prest i Karesuando kirke i 23 år (Aadnanes, 1986, s 41). For det andre var Læstadius' kristendom noe annet enn hva den norske og svenske staten hadde presentert for samene. De sosiale forholdene i blant annet Finnmark var heller dårlige for den samiske befolkningen. Folketallet i Finnmark hadde økt kraftig, og samene var blitt en minoritet i sitt eget område. Overklassen, embedsmenn og handelsklassen, bestod av nordmenn, og den fattige allmuen var hovedsakelig samer og kvener (Aadnanes, 1986, s 27). Læstadianismens syn på rikdom og velstand var av negativ art. Læstadius mente at det som kaltes «den siviliserte verden» var korrumpert og fordervet, mens samene levde nærmere naturtilstanden og var sånn sett bedre mennesker enn de rike og velstående (Kristiansen, 2005, s 58). Samene var blitt et undertrykt folk som ble sett ned på av de norske innflytterne, men Læstadius gav dem en religiøs tolkning av deres livssituasjon som gav ny selvfølelse og stolthet (Aadnanes, 1986). Samtidig hadde den kristne misjonen som samene hadde blitt introdusert for på 16- og 1700-tallet, politiske undertoner. Den norske kirken hadde grensetegningen mellom Norge, Russland, Finland og Sverige i tankene da de igangsatte misjonen i Sápmi. Den dimensjonen manglet hos Læstadius, som også vektla forbrødring på tvers av landegrensene. Kristiansen forteller også om hvordan Læstadianismen fikk bukt med alkoholmisbruket i blant samene, som hadde vært et problem i Sápmi (2005, s 61). Her er det rom

for å fremheve nyansene. Den sosiale nøden blant samene trekkes ofte frem i sammenheng med Læstadius, og da spesielt alkoholmisbruket. Men det finnes også rapporter fra prester på denne tiden, som mente at alkoholforbruket i Nord-Norge ikke nødvendigvis var høyere enn i resten av landet, men at det ble drukket mer konsentrert. For eksempel i forbindelse med feiringer eller markeder, hadde samiske menn en tendens til å drikke mye. Å drikke store mengder alkohol hjemme var veldig uvanlig, mente prestene (Johansen, 2013). Samtidig skal det nevnes at undersøkelser gjort på siste halvdel av 1800-tallet, viste at det var høyere forekomst av høyt alkoholforbruk i Øst- og Vest-Finnmark enn ellers i Nord-Norge. Det har blant annet blitt sett i sammenheng med at det var her Læstadianismen fikk fotfeste sist (Johansen, 2013).

Dette diskuterer også Torjer Olsen (2009), han trekker frem fremstillingen av nøden og alkoholismen blant samene. Selv om det var sosiale problemer blant minoritetene har man i senere forskning stilt spørsmålsteget ved Læstadius' beskrivelser og kommet fram til at han trolig overdriver. Olsen påpeker at dette er et klassisk virkemiddel, spesielt når omvendelse til kristenlivet skal skildres. Man ønsker gjerne at vendepunktet fra det umoralske livet til kristendommen skal være tydelig og dramatisk. Da må noen ganger fortiden skildres mørkere enn hva den egentlig var. Videre har avstanden fra alkoholen blitt sentral i Læstadianismen, og dermed er det ikke overraskende at man vektlegger nettopp dette i fortellingen om Læstadius (Olsen, 2009). Læstadianismen er unektelig en viktig del av den samiske historien, men som Olsen skriver, er den ikke definerende for hva som er samisk i dag. For eksempel er det ikke alle som avstår fra å drikke alkohol, og de fleste samer er ikke læstadianere. Derfor er det viktig at i fremstillingen av samer og læstadianismen tar hensyn til disse nyansene.

Læstadius fremstilles altså som en sentral skikkelse i den samiske historien, han beskrives som en begavet og dreven mann. Typisk er det også å trekke frem hvordan han fikk slutt på alkoholmisbruket som var blant samene. Men som vi har sett er kanskje dette en sannhet med modifikasjoner. Og selv om alkohol var et problem, har kanskje tiden og historien gjort det til et større problem enn hva det egentlig var. Likevel er historien om Læstadius stadig en heltehistorie, der han er protagonisten som redder samene fra uføret. Begrepet heltebiografi eller *heltebiktning* blir aktualisert av Brita Pollan (2007b) i forhold til Thomas von Westen. Det kan da være interessant å ha fremstillinger av Læstadius i bakhodet, og se på hvordan også han kan sies å behandles på den samme måten i historiefaglige kilder. I følge det litteraturvitenskapelige leksikonet, kjennetegnes heltebiktningen blant annet av at helten alltid er idealisert og representerer verdier som dyd og handlekraft (Lothe mfl., 2007, s 84). Dette er en interessant tanke å ha i

bakhodet når man ser på fremstillinger av Læstadius og von Westen.

2.3.3 Samisk kirkeliv i dag

Det tredje temaet som gjør seg gjeldene i lærebøkene er fremstillinger av samisk kirkeliv i dag. Dette er et tema som begge de aktuelle lærebøkene trekker fram og har valgt å omtale. Det er derfor interessant å se på hva som kan sies å gjøre samisk kirkeliv til noe særegent. Jeg vil ikke vie stor oppmerksomhet til dette temaet, men fokusere på de elementene som aktualiseres i lærebøkene og hente det opp igjen i drøftingen.

I teksten «Nordnorsk religiøsitet som begrep og fenomen» diskuterer Olsen (2012) om vi kan snakke om en nordnorsk religiøsitet og om den i så fall har et særpreg. Det er ikke nødvendigvis den samiske religiøsiteten i seg selv han diskuterer, men også de samiske aspektene trekkes frem som en naturlig del av Nord-Norge. Han diskuterer blant annet hvordan det ofte er nærheten til naturen som trekkes frem når man snakker om religiøsitet i Nord-Norge. Det gjøres spesielt i fremstillinger av samisk religiøsitet. Videre påpeker Olsen at det kanskje er mangfoldet i den nordnorske religiøsiteten som bør vektlegges (2012, s 178). I Nord-Norge, som ellers i verden, er kristendommens stilling svekket i forhold til hva den var før. Langt færre i Nord-Norge er aktive kirkegjengere i dag en tidligere (Olsen, 2012). Det har vært en tendens, mener Olsen, til å fremstille den nordnorske religiøsiteten oftest som noe annerledes og ikke som noe alminnelig.

Et særtrekk ved samisk kristen religiøsitet i dag er feiringen av påsken. Den skiller seg på enkelte områder fra den norske feiringen. Blant annet arrangeres det ikke-religiøse arrangementer som hopprenn og reinkappkjøring. Dette er relativt nye tradisjoner som ble startet på 1950-tallet i Kautokeino (Hætta, 2003). I tillegg arrangeres Samisk Grand Prix også i påsken. Dette skiller seg tydelig fra tradisjonell norsk påskefeiring, som vel hovedsakelig består av hytteturer, lammestek og kanskje et besøk i kirka. Likevel må det bli sagt at ikke *alle* samer feirer påsken på denne måten. Påskefestivalen i Kautokeino er en stor begivenhet som trekker mange mennesker, samer og ikke-samer. Samtidig ferier mange samer påsken slik den feires ellers i landet. Påskefestivalen er, slik jeg ser det, ikke først og fremst en religiøs begivenhet. Det dreier seg hovedsakelig om kulturelle arrangementer. Når det gjelder de religiøse aspektene, er det de samiske bryllupskikkene som i hovedsak knyttes til påsken. Det har vært tradisjon å legge bryllupet til påsketiden. Også dåp og konfirmasjon har ofte blitt lagt hit. Grunnen til dette, sier eldre samiske personer jeg har snakket med, er at det passet godt med flyttemønsteret i indre Finnmark for noen hundre år siden. Det var vanligvis rundt påsketider man forflyttet seg fra innlandet og ut mot kysten, og derfor var det

praktisk å dra innom kirkestedet og døpe nyfødte barn eller konfirmere de eldre barna. Denne praksisen har etterhvert blitt tradisjon, og har blitt beholdt selv om man ikke følger den gamle flyttesyklusen lengre.

2.3.4 Hva er en same?

I skrivende stund (mars 2015) raser debatten på finsk side av Sápmi rundt hvordan man, offisielt og formelt, skal definere en same. Debatten står om man skal skjerpe reglene for å kunne registrere seg som same, slik at man unngår at folk som ikke er samer skal melde seg inn og få innflytelse over det finske sametinget (Larsen, 2015). Slik loven er nå, kan personer med forfedre som har blitt registrert i kirkebøker og lignende som samer, melde seg inn i samemanntallet. Endringsforslaget gjør det noe vanskeligere å melde seg inn. Det vektlegger at personen ikke kun er av samisk slekt, men at han eller hun også må ha tilegnet seg kulturen og vedlikeholdt denne. I tillegg ønsker man å la Sametinget behandle søknader til samemanntallet, slik at man kan forsikre seg om at de som ønsker å melde seg inn, oppfyller kravene (Proposisjon 167/2014 rd). Forslaget ble trukket av justisministeren, noe som førte til at ordstyreren i det finske sametinget trakk seg fra sitt verv. Også på norsk side av Sápmi er det diskusjoner om definisjonen av en same. Som same selv får jeg ofte spørsmål som «er du *helt* samisk?» eller «hvor samisk er du *egentlig*?». Saker som dette omhandler definisjonsspørsmål innad i det samiske miljøet. Hvordan samer definerer seg selv kan, som i Finland, få politiske virkninger. Samtidig finnes det ulike diskurser både innenfor og utenfor det samiske miljøet hvor man ilegger ordet «same» ulike verdier.

I det følgende vil jeg se på hvordan man har definert begrepet *same* gjennom historien. I boka *Den samiske medborgeren* (Selle, Semb, Strømsnes & Nordbø, 2015) presenteres resultater fra en undersøkelse gjort blant samer i Norge. I tillegg presenteres en gjennomgang av begrepet *same* i kapittelet «De vanskelige begrepene», som omhandler endringen i synet på samer gjennom historien. Boka kom ut tidlig i 2015 og er et interessant bidrag til forskningen på samiske temaer. Også i *Samenes historie fram til 1750* diskuteres det hvordan samer har blitt omtalt av blant annet historikere som P.A Munch. Munch mente, som flere andre på 1800-tallet, at samene var Norges opprinnelige befolkning. Men denne anerkjennelsen til tross, samene ble sett på som underutviklede og primitive i lang tid. Historikeren Rudolf Keyser bemerket blant annet at samene levde et «usselt nomadeliv» (Hansen og Olsen, 2004), og selv om man oppfattet samene som det opprinnelige folket, ble de likevel kategorisert som noe ganske annet enn nordmenn. For eksempel anså ikke Munch samenes bosetninger nord i landet som en del av den norske historien. Det er ikke før nordmenn reiste bebyggelse i området at historien om landet starter, sier Munch (Hansen og Olsen,

s 21). Altså anerkjente man samenes eksistens, men holdt de utenfor fortellingen om Norge. Da man diskuterte hvordan man på mest effektivt vis skulle fornorske samene, ble de omtalt som fremmede nasjonaliteter i landet, og da grensene ble trukket mellom Norge, Finland og Russland, tvilte man på samenes lojalitet overfor staten (Selle mfl., 2015).

På 1900-tallet finner vi utsagn om samene som omtaler de som «for svake til å opprettholde sin egen kultur» og at de er uten vilje eller evne til å utvikle et skriftspråk (Selle mfl., 2015, s 53). Dette til tross for at en rekke samiske menn var med på å utvikle skriftspråket sammen med språkforskerne og misjonærene. Blant disse var Hans Mortensen Kolpus som arbeidet tett med misjonæren Nils Stockfleth. som regnes som grunnleggeren av det samiske skriftspråket. Kolpus fikk dessverre lite eller ingenting av æren for språkarbeidet de gjorde sammen (Solbakk, 1997, s 48). Denne måten å forholde seg til samene vedvarte til 1900-tallet. På denne tiden, før andre verdenskrig, er det helt tydelige raseteoretiske begrunnelser for behandlingen av samene. De ble sett på som en underlegen gruppe, og som en motsetning til den norske rasen. Noen mente at samenes eneste redning var å bli norske, mens andre mente at alt håp var ute og at samenes kultur måtte få dø ut av seg selv, slik den uunngåelig kom til å gjøre (Selle mfl., 2015). På denne tiden inneholdt begrepet same, i statlig og offentlig diskurs, en antagelse om samenes underlegenhet og hjelpeløshet. Den samme måten å snakke om samene finner vi også innenfor kirken, spesielt under misjonstiden (Persen, 2008).

Etter krigen var ikke lenger raseteori et godt grunnlag for politikk. Men hundrevis av år med nedgradering av den samiske kulturen og det samiske folket hadde satt sine spor. Mange samer, skriver Selle mfl. (2015), så på det samiske som et hinder for utvikling og fremgang. Landet skulle bygges etter krigen, og det ble sett på som en fordel å tilhøre den norske kulturen alene. Diskursen om samene var blitt akseptert av samene selv, det var en hegemonisk diskurs. På dette tidspunktet inneholder altså ordet samisk antagelser om at det er noe som hindrer utviklingen, noe som hører fortiden til og dette aksepteres også av mange samer. Når vi ser dette i sammenheng med måten samer hadde blitt omtalt på frem til etterkrigstiden, så er det tydelig hvordan den diskursive praksisen har formet og skapt en sosial orden. I mange samiske familier ble språket borte fordi man aksepterte den offentlige, hegemoniske diskursen. Å være same var ingen fordel og språket hørte fortiden til. Nå var man nordmenn (Selle mfl., 2015). Her ser vi altså et eksempel på maktbegrepet og produktiv makt som vi har sett på tidligere.

I senere år, fra 70-tallet og utover, har man opplevd en samisk revitalisering, særlig i forbindelse med Altasaken. I stridighetene mellom deler av den samiske befolkningen og den norske staten, var

blant annet det samiske partiet Norske Samers Riksforbund og andre samiske partier klare på at samene var en etnisk minoritet og urbefolkning, og derfor har rettigheter på grunnlag av dette. Samene som *etnisk minoritet* finner vi senere blant annet i Samerettsutvalgets uttalelser og i Grunnlovens paragraf 110A, hvor samene omtales som «den samiske folkegruppe» (Selle mfl., 2015). Samene har også begynt å kalle seg for urfolk samtidig som den norske staten har gitt samene nettopp urfolkstatus, og ratifisert ILO-konvensjonen 196, som sikrer samiske rettigheter.

Vi finner nok en definisjon av samer hvis vi ser på kriteriene for å melde seg inn i det norske samemanntallet, eller Sametingets valgmanntall som det heter etter lovendring i 2008. For å kunne melde deg inn må du enten a) ha samisk som hjemmespråk, b) ha eller ha hatt en forelder, besteforelder eller oldeforelder med samisk som hjemmespråk, eller c) være barn av person som står eller har stått i manntallet. I tillegg må man være over 18 år, ettersom samemanntallet er et valgmanntall (Sametinget, 2011). Altså har vi på norsk side av Sápmi både et språkkriterium og et slektskapskriterium, men også dette er knyttet til språket. I tillegg må man undertegne en erklæring om at man oppfatter seg selv som same, et selvidentifiseringskriterium (Selle mfl., 2015).

2.4 Relevant forskning

Selv om det stadig dukker opp nye debatter og ny forskning knyttet til samisk tematikk, er det lite som er gjort på det området jeg har interessert meg for. Men det finnes noe forskning som har lignende utgangspunkt. Jeg har derfor både sett på forskning som har analyse og diskursanalyse av lærebøker som utgangspunkt, og jeg har sett på forskning som har det samiske som utgangspunkt. Det er det sistnevnte jeg vil presentere først. I arbeidet med dette prosjektet har Hadi K. Liles doktoravhandling fra 2011 vært både interessant og nyttig.

Liles (2011) avhandling, *FNs barnekonvensjon artikkel 29 (1) om formålet med opplæring : en retts sosiologisk studie om hva barn lærer om det samiske folk*, tar opp viktige og relevante temaer i forhold til mitt prosjekt. På bakgrunn av FNs barnekonvensjon og de forpliktelsene den norske staten har til å lære norske barn om samisk kultur og historie, skriver Lile om hva som er situasjonen i dagens skole. Liles forskning er kvalitativ og kvantitativ, i form av spørreskjemaer utdelt til både elever og lærere på ungdomsskolen, og intervjuer med et utvalg av disse. Det han avdekker i sine undersøkelser er at kunnskapene blant norske lærere er heller dårlige når det gjelder samiske temaer. I tillegg er det få som har hatt samisk tematikk under utdanningen sin, og enda færre som har hatt etterutdanning i temaet (Lile, 2011). Også kunnskapsnivået blant elevene er lavt,

i følge Lile. Samtidig mener det store flertallet at samisk er et viktig tema, og flere mener det er behov for etterutdanning i skolen (Lile, 2011, s 346).

Lile skriver i sin avhandling om hvilke kunnskaper norske barn bør og må sitte igjen med etter endt skolegang, ettersom den norske staten er bundet av barnekonvensjonen. Blant annet skriver Lile at norske barn må lære om fornorskingspolitikkenes omfang og betydning. De bør også lære om det samiske folks kultur, samfunnsliv, historie og språk (2011, s 302). I tillegg må opplæringen være et verktøy i bekjempelsen av fordommer, rasisme og andre former for intoleranse mot samer. Disse «samiske opplæringsmålene», og en rekke andre, har Lile formulert på bakgrunn av barnekonvensjonen. Det er behov for å innlemme disse i læreplanene i norsk skole, mener Lile. For det han avdekker, i tillegg til dårlige kunnskaper, er også urovekkende negative holdninger til samer blant sine informanter. Det er tydelig at det fortsatt er behov for fokus på disse temaene i skolen. Å sikre god undervisning som oppfyller de kravene til kunnskap som Lile legger frem er viktig. Det er også avhengig av at forutsetningene er gode. Lile nevner en rekke forutsetninger i sin avhandling, deriblant mener han at «lærebøkene bør skrives på en slik måte at de effektivt kan fremme de samiske opplæringsmålene» (2011, s 301). Denne avhandlingen ser altså på skolen i et større perspektiv, og tar med lærere, elever, lærebøker, læreplaner og det overordnede statlige eller offentlige perspektivet. En ting Lile (2011, s 303) nevner, er at han ikke har hatt anledning til å se på lærebøkene. Derfor kan min oppgave sees på som et bidrag i den debatten som han løfter med sin forskning.

Jeg vil også nevne Bente Persens masteroppgave fra 2008, *Å bringe dem fram til mands modenhet*. Persen undersøker her fornorskingsprosessen i Porsangerområdet, og viser hvordan denne prosessen var religiøst motivert. Det presenteres et kildemateriale som er ulikt fra det jeg analyserer, men det er metodiske og teoretiske likheter her, som kan være interessante å trekke frem. Forskningen som presenteres bygger på et arkivstudie av historisk materiale, som brev, rapporter og avisutklipp, fra området i den aktuelle perioden, men Persen bruker et lignende teoretisk og metodisk rammeverk som jeg selv gjør. Også hos Persen er Faircloughs teorier en viktig basis for analysearbeidet. Persens påstander er også veldig relevante. Det går en direkte linje mellom kirkens misjon blant samene og fornorskingspolitikken i nyere tid, og det er vanskelig å skille mellom de to prosessene, skriver hun. Persen tar også opp hvilke ord og presentasjoner av samer som brukes under fornorskningen, og hvordan disse har påvirket samers identitetsforståelse og selvtilitt (2008, s 4). Hun diskuterer også hva som har ligget i begrepet «same», eller «lapp» og «finne», som var vanlig å bruke før. Hun finner for eksempel at offentlighetens tendenser til å omtale «lappene» som

umoralske og sykelige, ikke stemmer over ens med for eksempel rapporter fra distriktlegenes undersøkelser i Porsangerområdet (2008, s 59). På den måten viser Persen hvordan de verdiene som ble tillagt samene, var et resultat eller et symptom på samtidens antagelser om den samiske kultur og levemåte. I oppgaven trekkes et interessant poeng frem, nemlig at samer på 30-tallet, i nasjonale folketellinger, ble kategorisert i samme gruppe som «Andre lands statsborgere. Blinde, døvstumme, åndssvake og sinnssyke" (Persen, 2008, s 68). Her settes samene i kategorien «avvik». Dette er et eksempel på hvordan samene har blitt betraktet, og hvordan dette kan spores bakover så vel som fremover i tiden.

Både Persen og Lile skriver altså med samisk tematikk som utgangspunkt eller bakgrunn. Liles avhandling er relevant for min forskning fordi den undersøker denne tematikken knyttet til skolen og klasserommet. Persen på sin side gjør mange av de samme metodiske grepene som jeg gjør, og diskuterer mange av de samme temaene. Det er i skrivende stund ingen andre som har publisert forskning med samme innfallsvinkel som meg, fremstillinger av samer i religionsfaget, eller andre fag så vidt meg bekjent. Men en som har interessert seg for den samme tematikken er Suzanne Thobro ved Universitetet i Tromsø.

Thobro er stipendiat i religionsvitenskap ved UiT, og har på UiTs forskerblogg publisert en tekst om samisk læreboksreligiøsitet, med utgangspunkt i lærebøker fra videregående. Thobro finner blant annet en streng skillelinje mellom norsk og samisk religiøsitet. Det samiske gjøres ikke til en del av kristendomshistorien, men til noe adskilt og separert (Thobro, 2011). Et annet interessant funn er at Læstadianismen kun tas opp i forbindelse med det samiske, og presenteres ikke som en del av kristendommen. Her er det mulig å trekke inn et poeng som Torjer Olsen (2012) påpeker, nemlig at læstadianisme ofte beskrives som «de andres» vekkelse, i motsetning til for eksempel Haugianismen som beskrives som «vår» vekkelse. Læstadianismen plasseres utenfor eller i randsonen av norsk historie (Olsen, 2012, s 179). Den tendensen Thobro finner i lærebøkene fra videregående, er at samisk gjøres til noe annerledes, noe som ikke kan klassifiseres slik som andre typer religiøsitet.

Videre kommenterer Thobro hvordan samisk religiøsitet hører fortiden til i lærebøkene. Det er den gamle naturreligionen som trekkes frem, og når den omtales er det med vekt på at denne religionen i dag er død. Den samiske religiøsiteten slik vi finner den i dag fremstilles heller ikke som noe alminnelig. Det er ikke den hverdagslige samiske religiøsiteten som trekkes frem, men en ekstraordinær gudstjeneste med linjer tilbake i den samiske historien. Gudstjenesten Thobro omtaler, som er avbildet i læreverket *I samme verden*, er knyttet til gravleggingen av levningene til

Mons Somby og Aslak Hætta, lederne av Kautokeino-opprøret. Altså er det på ingen måte snakk om en alminnelig gudstjeneste. Lærebøkene har også valgt å tematisere samene innenfor etikkdelene av faget, og setter den samiske kulturen i sammenheng med miljøutfordringer og lignende. Disse funnene har vært veldig nyttige å ha i bakhodet under analysen av mitt utvalg. Thobro har også gjort lignende arbeid i sin masteroppgave, *Representasjoner av buddhisme og hinduisme* (2008). Den innfallsvinkelen jeg har valgt i mitt prosjekt ligger tett opp mot den Thobro bruker.

I masteroppgaven gjør Thobro en diskursteoretisk analyse av lærebokfremstillingene i videregående av hinduer og buddhister i et historisk og postkolonialt perspektiv. Thobro finner representasjoner som fremstiller både buddhister og hinduer som noe annet og forskjellig fra «oss». I illustrasjonene i bøkene finner hun også stereotypiske fremstillinger av de to religionene. Begge religionene fremstilles som essensialistiske, hvor religionene har en essensiell kjerne, og hvor de eksemplene som trekkes frem i bøkene, dermed blir beskrivende for religionen i sin helhet. For eksempel skilles det mellom autentisk, ekte buddhisme og senere moderne utviklinger (Thobro, 2008, s 41). Thobro analyserer også bildene som brukes i lærebøkene i et diskursivt perspektiv og viser hvordan komposisjonen av bildet, og utvalg av bilder, kan avdekke hvilke underliggende antagelser som finnes hos de som presenterer bildet. For eksemplet diskuteres et bilde i en av de nyere religionsbøkene, av en person som ikke har blikkontakt med kamera, noe som signaliserer at han ikke har en likeverdig sosial relasjon som den som betrakter bildet. Thobro bemerker også at mannen gjøres til representant for hele hinduismen, gjennom at bildet er valgt som introduksjon til kapittelet og at det ikke er noen tilhørende bildetekst (2008, s 97). Thobros analytiske grep og bruk av teori er her veldig relevant for min analyse og drøfting, hvor jeg har brukt mange av de samme innfallsvinklene.

En siste artikkel som også er relevant i forhold til mitt prosjekt er en artikkel publisert i Norsk Pedagogisk Tidsskrift, av Geir Winje, *Elevs lesing av bilder i RLE* (2014). Artikkelen er basert på et empirisk arbeid Winje gjennomførte i forbindelse med et forskningsprosjekt kalt *Lesing av fagtekster som grunnleggende ferdighet i fagene*. Winje baserer seg på klasseromsobservasjon, elevintervjuer og lærebokanalyse. Han bruker blant annet en analysemodell basert på sosiosemiotisk teori, hvor bilder leses i sammenheng med verbaltekster i bøkene, som for eksempel bildetekster (2014, s 343). Gjennom analysen av materialet fant Winje at både forfatter, forlag og lesere synes å ha en lik forståelse av bildenes oppgaver i lærebøkene. Det synes å være å forklare, eksemplifisere eller utdype teksten, skriver Winje (2014, s 345). Han gjør også interessante funn når

illustrasjonene var avbildninger av ting elevene hadde lite eller ingen kunnskaper om. Generelt var elevene mer engasjerte og analytiske i sin tilnærming når motivene kunne knyttes til noe de hadde kunnskap om. En strategi hos elevene som *ikke* forstod eller kjente igjen det de så, var å tolke bildene i lys av fordommer som de trolig har plukket opp gjennom media. Slik som da noen av informantene skulle lese og tolke et bilde i *Horisonter 8* av Grønland i Oslo, et bilde som kanskje var ment å illustrere det religiøse mangfoldet i Norge. I denne situasjonen oppdaget Winje at elevene tenderte til å tolke bildet som eksotisk og fremmed (2014, s 348). En siste bemerkning Winje kommer med omhandler hvordan kunst i vestlige og ikke-vestlige religioner fremstilles. Der mener han at ikke-vestlig kunst gjerne fremstilles som statiske, utilgjengelige eller eksotiske. Eller kanskje alle tre samtidig. Dette er perspektiver som absolutt kan være relevante i møtet med mine kilder, lærebøkene.

3 Metode

I dette kapittelet skal jeg gjøre rede for hvilke metodiske valg jeg har gjort i denne oppgaven. Jeg vil først ta for meg intervjudelen av prosjektet og deretter lærebokanalysen. Hovedproblemstillingen for prosjektet er:

Hva kjennetegner fremstillinger av samer i lærebøker og undervisning i RLE på ungdomstrinnet?

Undersøkelsen jeg har gjort er kvalitativ, og hvis vi følger Cohen, Manion og Morrisons (2011) vil designet falle under «ethnographic research» med et eksplorerende og undersøkende fokus. Denne type forskning kjennetegnes blant annet av at det ikke nødvendigvis er generaliserbart, at den gjør nytte av ulike perspektiver og etterstreber autenticitet (Cohen mfl., 2011, s 128). Cohen mfl. skriver også om kritisk etnografisk metode, hvor hensikten er å avsløre hegemonisk undertrykkelse i samfunnet. Gjennom diskursanalysen jeg gjennomfører, kommer jeg inn på dette perspektivet. Jeg vil likevel ikke si at mitt prosjekt faller helt under den kategorien, da det ikke er like radikalt som Cohen mfl. fremstiller det (2011, 243). Jeg har gjennomført både tekstanalyse av lærebøker og intervju for å besvare problemstillingen, og vil behandle disse separat.

3.1 Intervju

For å finne svar på problemstillingen min gjennom intervjuer, måtte jeg først reflektere rundt *hva*

jeg faktisk var ute etter å finne ut. Var jeg interessert i hva elevene tenker om samer, eller hva lærerne tenker? Ville det bli nødvendig med observasjon av undervisningstimer hvor det samiske var tema? Dette ble også en vurdering av hvor mye tid jeg hadde til empirisk undersøkelse, og hvor stort omfang jeg kunne ha på oppgaven. Disse hensynene førte til at jeg landet på å kun intervjuere lærere. Det var mer overkommelig enn de andre alternativene, for det første, men for det andre, var det også mer passende for prosjektet og problemstillingen. Jeg er i hovedsak interessert i hvilke fremstillinger som presenteres for elevene i skolen. Det er det jeg undersøker i lærebøkene, og derfor er det også det jeg ville undersøke gjennom intervjuene. Hva som kjennetegner elevenes oppfattelse av samer er også et interessant tema, men ikke et som fikk plass i mitt prosjekt. Intervjuet mitt tok form av et semistrukturert intervju, med hensikt å innhente beskrivelser og fortolkninger fra lærernes synspunkt. Begrepet *semistrukturert* innebærer at intervjuet ikke er en åpen samtale og heller ikke er styrt av et lukket spørreskjema. Det gjøres på grunnlag av en intervju guide som styrer intervjuet gjennom ulike temaer (Kvale & Brinkmann, 2009, s 47).

3.1.1 Intervjuguide

Intervjuguiden jeg arbeidet frem, og som er vedlagt oppgaven, er altså laget med den hensikt å undersøke hvordan lærere selv betrakter samer og hvordan de presenterer temaet i klassen. Jeg ville også se på hvordan lærerne forholdt seg til læreverket, derfor er det en del spørsmål i guiden som går på bruk av lærebøker. Fagbakgrunn var også interessant for meg, for å kunne si noe om hvorfor den enkelte lærer fremstilte samer på den måten han eller hun gjorde. Intervjuguiden har fire overordnede temaer:

1. Læreboka generelt
2. Praksis og erfaringer
3. Samisk i læreboka og undervisningen
4. Utdanning

Del en består spørsmål om hvilken rolle læreboka har i undervisningen og planleggingen til informanten. I tillegg åpnet jeg for kritikk eller ros av boka i sin helhet, for å få et inntrykk av hvordan informanten forholdt seg til den. *Del to*, praksis og erfaringer, har spørsmål som går på hvordan læreren generelt gjennomfører en time, hvilke hensyn som tas når det gjelder planlegging og gjennomføring. Dette var relevant å spørre om for å se om informanten behandlet samisk tematikk annerledes i klasserommet, enn hva informanten vanligvis gjorde. I tillegg avsluttet jeg denne delen med spørsmål om informanten opplevde forventinger, fra ledelsen på skolen eller offentlige hold, om å undervise i samisk tematikk. Det spørsmålet ble plassert der for å skape en forutsigbar overgang til del tre av intervjuet. I tillegg er det interessant å vite, i forhold til motivasjonen for å undervise i samisk tematikk. *Del tre*, samisk i læreboka og undervisningen, er

den viktigste og største delen av intervjuet. Her kommer jeg inn på hva informanten legger i begrepet «same». Videre hvilke kunnskaper informanten synes det er viktig at elevene sitter igjen med, og om informanten føler seg faglig trygg når han eller hun underviser i temaet. *Del fire*, omhandler informantens fagbakgrunn og utdanning.

3.1.2 Utvalg og gjennomføring

Forarbeidet jeg gjorde til intervjuet var grundig og jeg jobbet lenge med intervjuguiden. Tanken var at jeg skulle gjennomføre en pilot, og deretter gjøre nødvendige justeringer i guiden eller i fremgangsmåten. Dessverre skulle det vise seg å være lettere sagt enn gjort å gjennomføre både pilot og ordinære intervjuer. Jeg hadde svært store problemer med å få tak i informanter. Jeg forlenget juleferien min og ble igjen i Finnmark etter nyttår for å høre om det var RLE-lærere der som var interesserte i å delta i studien min. Dessverre opplevde jeg en blanding av uflaks og lav interesse. Jeg begynte med å henvende meg via mail til skolens ledelse ved to ungdomsskoler, *før* jeg reiste nordover. Én skole svarte positivt og skulle videresende informasjonen til de aktuelle lærerne. Dessverre hørte jeg ikke noe fra disse lærerne før jeg var i Finnmark. Den andre skolen fikk jeg aldri noe svar fra. Da skolene åpnet igjen etter nyttår bestemte jeg meg for å dra til den skolen hvor ledelsen hadde vært positive til prosjektet mitt for å spørre om noen var interesserte i å delta. De aktuelle lærerne var ikke ledige da jeg var innom, men jeg ble forsikret om at ledelsen skulle purre på disse, i tillegg fikk jeg mail-adressene deres. Det endte med at jeg fikk en mail fra én av lærerne som sa at hun aldri hadde undervist i temaet og derfor ikke kunne delta. De andre lærerne svarte aldri på mine henvendelser.

Her er det mye jeg kunne gjort annerledes, men først og fremst kunne jeg vært mer frampå og ikke gitt meg så lett. I denne fasen av forskningen min oppdaget jeg hvor vanskelig det var å være vesentlig yngre enn de jeg ønsket å komme i kontakt med. Det påvirket meg på den måten at jeg tok enhver form for negativ tilbakemelding som et bastant nei, og derfor valgte å ikke prøve flere ganger. Det angrer jeg på i dag. Samtidig er det også overraskende at dette ble et problem. Jeg henvendte meg til ni lærere tilsammen mens jeg var i Finnmark, og ingen av dem var villige til å delta. Majoriteten av dem svarte aldri, og de som svarte følte at de ikke hadde noe å komme med og ville ikke delta. Grunnet tidspress ble jeg etter en stund i Finnmark nødt til å reise tilbake til Oslo og starte jakten på informanter der. Også i Oslo kontaktet jeg flere personer, uten hell. Jeg hadde lært av mine feil i Finnmark, og bestemte meg for å oppsøke en skole hvor jeg hadde kontakter fra før. Der snakket jeg med potensielle lærere ansikt til ansikt, etter å ha sendt en mail med et

informasjonsskriv om prosjektet (vedlegg 7.2). Dessverre fikk jeg samme respons her som i nord, de lærerne jeg snakket med sa alle sammen at de ikke hadde noe grunnlag for å snakke om temaet. Flere sa også, som i nord, at de aldri hadde undervist i det og derfor ikke hadde noe å komme med. Da jeg leste Hadi K. Liles (2012) doktoravhandling, som også omhandler samisk tematikk, så jeg at han og jeg har støtt på mange av de samme utfordringene når det gjelder å finne informanter. Det kan virke som det er noe med den samiske tematikken som gjør at mulige informanter ikke ønsker å delta, uten at jeg skal være for bastant i den antagelsen. Det er uansett en interessant observasjon.

Nå skal det sies at jeg ikke kun møtte negative tilbakemeldinger, jeg hadde også en del uflaks. Blant annet positivt innstilte lærere i Finnmark som var bortreist i den perioden jeg var der, og andre som ønsket og delta, men som av ulike årsaker ble forhindret i å gjøre det. Det endte derfor med at jeg fikk gjennomført kun tre intervjuer før vi var kommet så langt ut i kalenderåret at jeg rett og slett ikke hadde tid til å vente på flere. De tre intervjuene ble alle gjennomført i Oslo-området, på to ulike barne- og ungdomsskoler. Da jeg begynte å innse hvor lite utvalget mitt kom til å bli, måtte jeg tilpasse oppgaven min deretter. Mens jeg ventet på svar fra mulige informanter, arbeidet jeg med lærebokanalysene og forstod etterhvert at det var her tyngden i oppgaven måtte ligge. Derfor vil også intervjuenes plass i oppgaven være kraftig forminsket i forhold til det som var tanken ved arbeidets start.

To av intervjuene ble gjennomført på skolene til informantene, det siste intervjuet ble gjennomført på Blindern. I forkant av intervjuet hadde alle blitt tilsendt informasjonsskrivet som forklarte masterprosjektets mål og hensikt, i tillegg til informasjon om hva de kunne forvente å bli spurt om. Informant 3 innrømmet å ikke ha hatt så god tid til å se over skrivet før intervjuet, og fikk lese gjennom det skikkelig før vi startet.

Utvalget mitt består altså av to lærere fra ungdomsskolen, hvor den ene bruker *Horisonter* og den andre bruker *Under samme himmel*. Den siste informanten er lærer på mellomtrinnet, og bruker derfor ikke læreverkene jeg undersøker i min analyse, men han var likevel interessant å ha med. Gjennom intervjuene ville jeg undersøke hvordan lærerne *selv* tenkte og reflekterte rundt samisk tematikk, og den refleksjonen fant jeg like interessant på mellomtrinnet som i ungdomsskolen. Selv om han underviste på mellomtrinnet, kan også funnene gjort i dette intervjuet danne grunnlag for å si noe om hva lærere tenker om samer og samisk tematikk i skolen.

3.1.3 Transkribering

Intervjuene ble transkribert så raskt som mulig etter at de var gjennomførte. Transkriberingen var en

tidkrevende prosess, hvor jeg overførte intervjuet, som var tatt opp gjennom datamaskinen min, fra tale til skriftform. Jeg valgte først å transkribere ordrett det informantene sa, inkludert nølende uttrykk som «eh» og lignende, men etter å ha transkribert det første intervjuet oppdaget jeg at dette ikke var nødvendig, og de to neste intervjuene ble transkribert til et mer formelt skriftspråk. Jeg har samtidig forsøkt å legge transkripsjonen så tett opp mot talespråket som mulig, og har tatt med avbrytelser og pauser. Transkriberingsprosessen ga meg ny innsikt i materialet og gjorde analysearbeidet lettere, ettersom jeg kjente stoffet svært godt etter transkriberingen. Ferdig transkribert utgjorde intervjuene til sammen 52 sider tekst.

3.1.4 Analyse av intervju

Etter at det ble klart for meg at intervjudelen av prosjektet mitt ikke ble så stor som jeg hadde planlagt, begynte jeg å fokusere mer på tekstanalysen. I den analysen ble det raskt ganske tydelig at det var fire tematiske hovedområder som kom til å stå sentralt. Dette tok jeg med meg inn i analysen av intervjuene, og jeg har derfor vært ute etter å finne utsagn hos informantene som går på den samme tematikken som det jeg fant i lærebøkene. Intervjuene vil i så måte fungere som små drypp av innblikk i hvordan disse lærerne forholder seg til de samme temaene som boka tar opp. Analysen jeg har gjort faller inn under kategorien *diskursanalyse* slik den er presentert hos Kvale og Brinkmann (2006). Jeg har vært ute etter hva informantene sier om de ulike temaene, og hvordan disse utsagnene forholder seg til lærebøkens omtaler om de samme temaene. Jeg har altså vært opptatt av hvordan informantene prater om samer og samisk tematikk, for å se om det er noe som skiller seg fra lærebøkens fremstillinger eller om de sammenfaller. Det viktigste utgangspunktet for intervjuanalysen har vært å se hva informantene legger i begrepet «same». Det diskursive aspektet ved analysen kommer tydeligst frem når intervjumaterialet settes i sammenheng med den øvrige empirien, lærebokanalysen.

3.1.5 Validitet og reliabilitet

Selv om utvalget mitt ble ganske lite, og intervjuene ikke vil ha den sentrale rollen de var tiltenkt, er det fremdeles viktig å diskutere validiteten og reliabiliteten av de funnene jeg faktisk gjorde.

Validitet er i kvalitativ forskning et spørsmål om riktigheten og styrken av et utsagn eller av et forskningsresultat (Kvale & Brinkmann, 2009, s 250). Ettersom en hver intervjuer tar med seg sin egen ubevisste og biografiske bagasje inn i intervjusituasjonen, er det nærmest umulig å unngå at forskeren har en eller annen påvirkning på materialet. Den mest praktiske måten å oppnå høyere validitet, skriver Cohen mfl., er å minimere mengden *bias*, eller *skjevhet* i forskningen. Det vil blant

annet innebære å være oppmerksom på intervjuerens tendens til å se informanten slik hun selv vil, at intervjueren leter etter de svarene hun selv vil ha, eller misforståelser mellom de to partene under intervjuet. Det første punktet, hvor intervjueren ser det hun vil se, var noe jeg har prøvd å være bevisst på, spesielt i analysen av det transkriberte intervjuet. Kvale og Brinkmann (2006) skriver at validering av forskningen skal foregå kontinuerlig, og en viktig fase i valideringen er å undersøke om fortolkningene er holdbare. I analysen av både intervjuene og lærebøkene har det vært viktig å være bevisst på at jeg ikke har et ensidig fokus på materialet. Jeg har flere ganger gjennom analysearbeidet stoppet opp og spurt meg selv om tolkningene mine er rimelige og holdbare. Jeg har også aktivt lett etter flere steder i den transkriberte teksten som kan være med på å underbygge mine tolkninger, for å sikre validiteten i analysene.

Det finnes også studier som viser at faktorer som etnisitet, religion og kjønn kan påvirke resultatene (Cohen mfl., 2012). Det første er et viktig poeng i mitt tilfelle, etnisitet. Minst én av de tre informantene mine visste at jeg er samisk, før intervjuet fant sted. De to andre visste det i det minste etter intervjuet, men det skulle ikke overraske meg om de antok at jeg er det, også under intervjuet. Jeg forsøkte å ikke gjøre et poeng ut av det, og påpekte det ikke, men det er ikke så mye jeg får gjort med for eksempel dialekten min. Det er ikke utenkelig at de antok eller «mistenkte» at jeg var samisk, og lot seg påvirke deretter under intervjuet. For eksempel i besvarelsen av spørsmål 3.1.1, «Hvordan ville du forklart hva en same er, i klasserommet?», er det nærliggende å tro at informantene har modifisert sine svar. Blant annet opplevde jeg at en informant forsikret seg om at jeg hadde skrudd av opptakeren før informanten turte å snakke fritt om samer og samisk kultur. En annen refleksjon jeg har gjort meg i ettertid er om jeg skulle ha fortalt informantene om min samiske bakgrunn *før* intervjuet. Det kan være at de følte seg utrygge på situasjonen fordi de ikke var sikre på om jeg var same eller ikke.

Det hendte også at jeg måtte omformulere spørsmål som gikk direkte på samisk tematikk, og stille relativt ledende spørsmål. Det gjorde jeg fordi jeg mistenkte at informanten ikke turte å si det han eller hun ville si. I Cohen mfl. trekkes ledende spørsmål frem som en mulig nødvendighet hvis man mistenker at informanten holder tilbake informasjon (2012, s 205). Også Kvale og Brinkmann (2009) trekker frem at ledende spørsmål kan være nødvendige, og de er ikke nødvendigvis en trussel mot reliabiliteten. Det er et viktig poeng at i forskningsintervjuet oppstår data og kunnskap i den mellommenneskelige relasjonen, det er ikke nødvendigvis en øvelse i fullstendig objektivitet. Derfor er det, som Kvale og Brinkmann skriver, ikke like viktig *at* spørsmålene leder til noe, men *hva* de leder til og om det er til ny og troverdig kunnskap (2009, s 184). Det bringer oss over til

forskningens overførbarhet.

Kvale og Brinkmann (2009, s 265) tar opp overførbarhet i kvalitativ forskning, eller generaliserbarhet som det gjerne kalles i kvantitativ forskning, og der stilles spørsmålet «hvorfor generalisere?» Forfatterne spør om ikke et slikt krav til en antagelse om at all kunnskap til en hver tid skal kunne generaliseres eller overføres til et annet sted i tiden. Min undersøkelse er eksplorerende og har en diskursiv tilnærming og, som Kvale og Brinkmann skriver (2009, s 265), slike tilnærminger oppfatter sosial kunnskap som historisk kontekstualisert. Funnene mine kan ikke generaliseres til å gjelde alle RLE-bøker og alle RLE-lærere, men det trenger ikke nødvendigvis være en svakhet ved forskningen. Prosjektets mål har ikke vært å kunne generalisere til en større populasjon, men heller å avdekke temaer som er viktige og bør diskuteres videre innenfor rammene av problemstillingen min. Fordi jeg har gjort en diskursanalyse av materialet mitt er det nettopp slike perspektiver som har vært sentrale å avdekke og forstå.

I forbindelse med metodikken har jeg forsøkt å gjøre prosessen så gjennomiktig som mulig, gjennom å redegjøre for de metodiske valgene mine. Gjennomiktighet i forskningen gjør at resultater kan etterprøves og det gjør det mulig for leseren å vurdere analysene mine. Dette er blant annet sikret gjennom å gi rike beskrivelser av intervjusituasjonen og informantenes utsagn.

3.1.6 Etiske refleksjoner

Jeg kommer ikke i min studie inn på spesielt sårbare temaer hos mine informanter, men det har vært viktig for meg å sørge for at alle informantene har følt seg komfortable i intervjusituasjonen. Jeg visste fra tidligere forskning at kunnskapen om samer blant lærere ikke er veldig høy her til lands, og derfor var jeg veldig nøye med at intervjuet ikke skulle fremstå som et angrep eller et forsøk på avsløring av lærernes manglende kompetanse. Dette var viktig med tanke på informantenes integritet. Det ville også vært en betydelig svekkelse av min integritet som forsker, dersom informantene skulle oppfatte meg på den måten.

I tillegg har det selvfølgelig vært viktig å anonymisere informantene og sørge for at de visste hvordan intervjuet skulle brukes og hvem som hadde tilgang på lydopptak og transkriberinger.

3.2 Lærebokanalyse

Njål Skrunes skriver i sin bok *Lærebokforskning: En eksplorerende presentasjon med særlig fokus på Kristendoms kunnskap, KRL og Religion og etikk* (2010), om ulike fremgangsmåter når man

driver lærebokanalyse: Analyse av kunnskapsinnholdet, pedagogiske analyseperspektiv, verdiperspektiv og språklige analyseperspektiv. I tillegg tar han opp bilde- og illustrasjonsanalyse. Det perspektivet som ligger nærmest det jeg har valgt å gjøre er verdiperspektivet. Skrunes presenteres dette som å «avsløre noe som er skjult eller tildekket i teksten, og som har en uheldig påvirkning» (2010, s 83). Denne beskrivelsen ligner det jeg tidligere har presentert her som diskursanalyse og dekonstruksjon, men Skrunes bruker ikke disse ordene. Samtidig er det flere likhetstrekk mellom min metode og språkanalysen som han presenterer. Hvis jeg skulle brukt Skrunes' analyseforslag, ville jeg vært nødt til å hente fremgangsmåter og teorier fra ulike typer analyser. Diskursanalysen tilbyr altså en mer helhetlig pakke. Videre tilbyr diskursanalytisk teori et mer omfattende begrepsapparat og flere verktøy å gå løs på lærebøkene med. Derfor vil jeg kategorisere mitt prosjekt ut i fra et mer overordnet kvalitativt perspektiv, som er forankret i den diskursanalytiske teorien.

3.2.1 Utvalg og gjennomføring – lærebokanalyse

Utvalget mitt var to lærebøker, *Under samme himmel 2* og *Horisonter 8*. Disse ble valgt fordi det er her den samiske tematikken i læreplanen tas opp. Jeg så på lærerveiledningene og nettressursene også, men bestemte meg for å ikke ta disse med i analysen. Jeg er mer interessert i det førsteinntrykket elevene og lærerne får av temaet, og da er det lærebøkene som blir interessante. Jeg har også arbeidet ut i fra den antagelsen at det i hovedsak er lærebøkene også lærerne forholder seg til. Jeg var også inne på å se på det relativt nye læreverket, *RLE-boka* (Wiik og Waale, 2013), men så at de der har valgt å plassere den samiske delen på nett og ikke i boka. I tillegg har jeg fått inntrykk av det er *Under samme himmel* eller *Horisonter* som brukes mest. Et inntrykk som ble bekreftet under søket etter informanter, da ingen av skolene jeg kontaktet brukte *RLE-boka*.

Fokuset for analysen min har blant annet vært på hvilke valg forfatterne har gjort når det gjelder innhold, og da spesielt i forhold til historiske hendelser og kilder, her bærer analysen min preg av å være en analyse av kunnskapsinnhold, slik Skrunes (2010) presenterer det. Men i kjernen av prosjektet er undersøkelsen og analysene av selve fremstillingen av samer, samisk kultur og samisk religion/religiositet, gjennomført med perspektiver og begreper hentet fra kritisk diskursanalyse.

Begge lærebøkene har relativt korte kapitler, hvis man kan kalle det kapitler, på bare 5 sider, inkludert bilder. Det vil si at tekstoffanget er ganske lite, likevel har jeg måtte gå mange runder i analysen. Jeg har også valgt å ta med bildene i analysen min. I *Horisonter* er det snakk om tre bilder, og i *Under samme himmel* finner vi to.

Analysearbeidet startet med en kartlegging av hvilke temaer som blir tatt opp. De to lærebøkene behandler de samme temaene, bare i noe ulik rekkefølge. Etter kartleggingen tok jeg for meg ett og ett tema, og analyserte teksten med diskursteoretiske verktøy, som presentert i teorikapittelet. Analysen ble ganske enkelt gjennomført gjennom å scanne og skrive ut sidene, og deretter lese gjennom, og merke av viktige ord og fraser i teksten. Her var det nødvendig å gå mange runder og se på teksten fra ulike synspunkter. Metoden er hentet fra hermeneutikken, hvor man hele tiden beveger seg frem og tilbake mellom helhet og del (Kvale & Brinkmann, 2012). For hver runde med teksten dukket nye innsikter opp og teksten sto stadig frem i nytt lys. Når det gjelder reliabilitet i denne sammenhengen, var det gjennom hele analysearbeidet viktig og nyttig å ha den teoretiske bakgrunnen i bakhodet for å lettere få øye på steder hvor teksten forenkler, karikerer eller rett og slett utelukker deler av historien. Samtidig var det viktig å ha med seg hermeneutiske prinsipper, som at teksten må sees på i en større sammenheng, for eksempel i forhold til andre tekster (Kvale & Brinkmann, 2012, s 217).

4 Empiri og analyse

I det følgende kapittelet vil jeg presentere min analyse av læreverkene *Under samme himmel 2* (2006) og *Horisonter 8* (2007). Analysen er utelukkende basert på lærebøkene, og ikke lærerveiledninger eller nettressurser. Deretter vil jeg presentere analysen av intervjumaterialet. Problemstillingen er, som tidligere nevnt, som følger:

Hva kjennetegner fremstillinger av samer i lærebøker og undervisning i RLE på ungdomstrinnet?

I drøftingen vil jeg se funnene i analysen i sammenheng med den teoretiske og faglitterære bakgrunnen som jeg har presentert i det foregående kapittelet. I drøftingen vil også lærebokanalysen settes i sammenheng med funnene gjort i de tre intervjuene mine.

Dette kapittelet er organisert etter de temaene som tas opp i de to bøkene. Bøkene har et likt oppsett, bortsett fra ulikheter i rekkefølgen. Begge har valgt å trekke frem følgende tema:

- Thomas von Westen og kristen misjon i Sápmi
- Lars Levi Læstadius og læstadianismen
- Samisk kirkeliv

I analysen av disse tre temaene har jeg vært ute etter å se hvilke fremstillinger av ulike aktører. Det vil altså si at jeg ikke utelukkende ser på fremstillingene av samer, men også personer og andre aktører som gjøres aktuelle i tekstene. I tillegg til de tre presenterte temaene, vil jeg også se nærmere på følgende

- Hva er en same?

De øvrige temaene vil da altså fungere som bakgrunn og kontekst for å kunne si noe om fremstillinger av samer i lærebøkene. Jeg vil ta for meg de ulike temaene i lærebøkene i den rekkefølgen som de nå er presentert. Først ut er Thomas von Westen og den kristne misjonen i Sápmi.

4.1 Thomas von Westen og kristen misjon i Sápmi

Thomas von Westen presenteres i begge bøkene, og det jeg vil ha fokus på er hvordan von Westen fremstilles, og siden han var sentral i den kristne misjonen i Sápmi, vil jeg også bruke fremstillinger av denne til å si noe om von Westen. Videre vil jeg se på hvordan samene presenteres og hvordan dette kan sees i sammenheng med fremstillingene av von Westen.

4.1.1 Thomas von Westen i Under samme himmel

Thomas von Westen finner vi under overskriften «Samene og kristendommen» (Under samme himmel, s 194). *Under samme himmel* gir ikke elevene noe biografisk bakgrunnsinformasjon om Thomas von Westen, han presenteres kun som en norsk prest som drev misjon blant samene. Det er heller ikke mye elevene får vite om denne virksomheten. Det forfatterne har valgt å trekke frem er at von Westen ønsket å «komme i kontakt med samene på deres eget språk» og at han tok initiativet til å oversette bøker til samisk, samt lære opp andre misjonærer i samisk. Det er interessant at forfatterne har valgt å vie såpass liten plass til de religiøse aspektene av von Westens misjonering. En skulle tro at nettopp de religiøse delene av von Westens virke ville være sentrale i en RLE-bok. Hva som var von Westens mål med virksomheten i Sápmi tas ikke opp, annet at han ville komme i kontakt med samene. Det som virkelig er påfallende i denne presentasjonen er at det kun er positive sider av misjonen som belyses. Med tanke på den svært sentrale rollen kirken spilte i statens virke i samiske områder, på godt og vondt, er det uheldig et uheldig valg å ikke ta med mulige negative konsekvenser av misjonen. Dette er hele avsnittet om von Westen (s 194):

«På 1700-tallet drev den norske presten Thomas von Westen misjon blant samene. Han er kalt samenenes apostel. Han mente det var viktig med et personlig gudsforhold. Derfor ville han komme i kontakt med samene på deres eget språk. Han tok initiativet til opplæring av misjonærene og til å få oversatt bøker til samisk. Samisk var bare et muntlig språk den gangen. Misjonærene gjorde en stor innsats ved å lage et samisk skriftspråk.»

Det er to setninger i dette sitatet som er av spesiell interesse, de to siste. For å ta den første først: Det ser ut til å ligge en fordom eller forutinntatthet knyttet til det samiske språket i den første setningen, ettersom den velger å påpeke at samisk var *bare* et muntlig språk den gangen. Bruken av ordet «bare» gir inntrykk av at samisk var et mangelfullt språk før det eksisterte i skriftform. I teksten følges dette opp med at «misjonærene gjorde en stor innsats ved å lage et samisk skriftspråk.» Det er interessant at det er denne delen av misjonærenes arbeid som trekkes frem av forfatterne og ikke det religiøse arbeidet. Det er heller ikke en nøytralt ladet setning, der uttrykket å «gjøre en stor innsats» gjerne er å finne i beretninger om heltemot og spesielt motstandskamp i krig. Et kjapt søk på google på frasen «gjorde en stor innsats» gir nærmest utelukkende resultater knyttet til andre verdenskrig. Bruken av et slikt begrep gjør at misjonærenes grammatiske innsats blir satt i et heltemodig og prisverdig lys. Prisverdig kan man nok si at det var, med tanke på at et slikt omfattende grammatisk arbeid nok ikke er en enkel oppgave å ta fatt på, men bak denne forestillingen om misjonærenes heltemot, ligger også knallhard fornorsking og undertrykking av samene fra misjonærenes side.

Under samme himmels fremstilling av von Westen er oppsiktsvekkende unyansert. Det er utelukkende positive sider ved von Westen som trekkes frem. Det nevnes ikke et ord om de negative konsekvensene av misjonen, selv om også de var mange. Vi skal kanskje være forsiktige med å dømme von Westen for hardt, men i en lærebok må det være rom for å diskutere hans handlinger.

4.1.2 Thomas von Westen i Horisonter

I *Horisonter* presenteres von Westen som pietistisk prest og «samenes apostel». Også her trekkes det frem at von Westen la vekt på bruk av det samiske språket, slik det også gjøres i *Under samme himmel*, deretter fortelles det om de overgrepene som den samiske befolkningen ble utsatt for :

«Selv om han la vekt på å bruke samenenes eget språk, skjedde det flere overgrep mot den samiske kulturen i denne perioden. Mange samer opplevde at nordmennene var inntrengere på deres områder, og det samiske folket fikk ofte føle at disse inntrengerne så ned på både språket og tradisjonene deres.» (Horisonter, s 197)

Dette er, som nevnt tidligere, en svært sentral del av både samisk og norsk religionshistorie, og det er viktig at temaet tas opp i denne læreboka. Det som står her er likevel ikke helt uproblematisk. En nærmere titt på språket som brukes viser en underliggende holdning til fornorskingen. «Mange samer opplevde [...]» og «[...] det samiske folket fikk ofte føle [...]» Dette gir inntrykk av at det her

er snakk om samenes subjektive *følelse* av å være undertrykt, ikke at de faktisk ble sett ned på og diskriminert. En bedre formulering ville vært at samene og den samiske kulturen *ble* sett ned på av nordmennene, for det kan det ikke være noen tvil om. Rapporter og brev som blant annet presenteres av Jensen (1991) vitner om at misjonærer og embedsmenn så ned på samer og kvener i aller høyeste grad. Det nevnes senere i *Horisonter* at kirken ikke hadde noen klar linje, og det er ser vi for eksempel tegn på når vi leser om von Westens arbeid for samiske rettigheter, men vi skal likevel ikke glemme at misjoneringen var hardhendt og kraftfull (Pollan, 2007a, s 371). Gjennom å bruke et forsiktig språk, der samene «følte» og «opplevde», spiller man på det subjektive og undertrykkelsen av samene blir usynliggjort eller gjort til en fotnote i historien. Når det er sagt, skriver lærebokforfatterne i denne boka mer om temaet og forteller om eksempler på hvordan den samiske kulturen ble forsøkt visket bort. Blant annet nevnes forbud mot bruk av samisk og joik. Dette er vel og bra, men likevel burde forfatterne ta fornorskingen på alvor og presentere hvor stor effekt den hadde på den samiske befolkningen. I boka skriver de:

«Virkningene har vært store, blant annet fordi mange samer ble «fornorsket», mens andre prøvde å ta vare på sin samiske identitet.» (s 198)

Dette er en uklar fremstilling av hva konsekvensene av fornorskingen var. I tillegg har man valgt å sette ordet fornorsking i anførselstegn, som signaliserer at det ikke er et fagbegrep, noe det i aller høyeste grad er. Å bruke anførselstegn i dette tilfellet tyder på at man tar avstand fra ordet, eller bruker det med forbehold. Samtidig får ikke elevene vite hva som ligger i dette begrepet. Andre steder i boka hvor fremmedord presenteres, slik som «kven» på side 199, står ordet i kursiv med en ordforklaring i marginen. Det er tydelig at «fornorsking» ikke har blitt satt i anførselstegn fordi det er et fremmedord i teksten. Forfatterne skaper en faglig distanse mellom faktaene som presenteres og ordet «fornorsking». Dette er med på å tilsløre alvoret i den harde fornorskingen samer og kvener ble utsatt for helt fram til for bare noe tiår siden.

4.1.3 Thomas von Westen og kristen misjon i Sápmi – oppsummert

I begge lærebøkene finner vi positive omtaler og fremstillinger av von Westen. Men det er ulike fremstillinger vi blir presentert for. I *Under samme himmel* har man valgt å presentere et utelukkende positivt bilde av von Westen og misjonen. De negative sidene nevnes ikke med ett eneste ord. I *Horisonter* derimot, blir det tatt opp tidlig i teksten. Det settes også i sammenheng med fornorskingen på 1900-tallet, et tema *Under samme himmel* også hopper galant over. Samtidig har også *Horisonter* tidvis i et i overkant positivt syn på von Westen, spesielt sett i sammenheng med hvordan samene fremstilles og plasseres i forhold til ham. I begge bøkene omtales von Westen som

«samenes apostel», som ikke akkurat er et verdifattig begrep. Det er altså tydelig at begge bøkene i hovedsak fremstiller von Westen som en positiv skikkelse i historien.

4.2 Lars Levi Læstadius og læstadianismen

I analysen av dette temaet har jeg vært på utkikk etter hvilke fremstillinger av Læstadius som finnes, og hva som kjennetegner disse. Det er også naturlig å komme inn på hvordan bøkene fremstiller læstadianismen.

4.2.1 Læstadius og læstadianismen i Under samme himmel

Narrativen om Lars Levi Læstadius åpner kapittelet om samisk religion i *Under samme himmel*, og det er virkelig en narrativ, i ordets rette betydning, vi blir presentert for. Først presenteres bakgrunnsinformasjon om Læstadius, hvor det vektlegges at han var en internasjonalt anerkjent botaniker og i tillegg prest. Læstadius plasseres deretter i en tid hvor det var dårlige kår for reindriftsutøvere og fattigdom. Her brukes fortellertekniske trekk, der Læstadius ganske tydelig fremstilles som en redningsmann (*Under samme himmel*, s 192). Teksten forteller om alkoholisme og vold blant samene, samt «lite ekte kristentro» i Læstadius' øyne. Denne fremstillingen av samer som alkoholiserte og i dyp nød på den ene siden, og Læstadius som redningsmann på den andre, er gjennomgående i hele teksten. Fattigdom, vold og alkohol nevnes hele syv ganger i teksten, i tillegg til i tekstens eneste «refleksjonsspørsmål» på side 193. Den samiske befolkningen fremstilles som en stereotypi, der alle led under de samme problemene. Parallelt omtales Læstadius blant annet med adjektivene «kraftfull», «tydelig», «direkte» og «dyktig». Motsetningene som tegnes opp mellom Læstadius og den samiske befolkningen er vanskelige å ikke få øye på. Teksten forteller også om samejenta Maria, som fremstilles som fattig og oppofrende (hun utsetter seg selv for stor fare ved å reise langt for å få snakke med Læstadius) (s 192). Samene som gruppe kommer heller ikke så godt ut av fremstillingen. I teksten på side 192 står det:

«Da Læstadius levde, var det nedgangstider i reindriften og folk var fattige.»

Når forfatterne skriver at det «var nedgangstider i reindriften og folk var fattige», sier de for det første implisitt at alle drev med reindrift. Dette underbygger det jeg tror er en vanlig misoppfatning, om at alle samer driver med reindrift. Det er også en grov forenkling og antageligvis en feilaktig fremstilling av den historiske situasjonen. Også på side 193 trekkes reindriften frem, uten å informere om at det ikke var majoriteten av samer som drev reindrift. Lærebokforfatterne har valgt å trekke frem samisk fattigdom som sentralt for samisk liv i Læstadius' samtid, men uten å gjøre rede for de samfunnsmessige forholdene som kan ha vært årsaken til samenes fattigdom, for eksempel

befolkningsvekst og den nye statusen som minoritet i Sápmi. Når elevene ikke blir presentert for de ytre omstendighetene, kan de få et inntrykk av at samisk fattigdom var en selvsagt del av kulturen. Når det ikke gis rom for samfunnskritiske aspekter, blir fattigdom et sentralt karaktertrekk hos samene og gjøres til en definerende del av den samiske kulturen.

Sentralt i dette kapittelet står læstadianismen som trosretning. Mellom redegjørelsen for Læstadius' liv og virke, og delen som tar for seg samene og kristendommen, presenteres den læstadianske troen. I denne delen nevnes den samiske tilknytningen så vidt. Det står også at vekkelsen fikk fotfeste hos flere enn samene. Likevel er kapittelet i sin helhet preget av en forståelse av Læstadianismen som noe samisk. I *Under samme himmel* gjøres læstadianismen ofte til en eksplisitt samisk religion. Det står:

«I Finnmark og Troms er mange kristne samer læstadianere.» (s 192)

«Læstadius så lite ekte kristentro blant samene, som han var prest for.» (s 192)

«Læstadianismen begynte blant samene i Lappland i Sverige.» (s 193)

«Bevegelsen fikk fotfeste hos flere enn samene.» (s 194)

«Mange samer hører til læstadianismen.» (s 196)

I lærebokteksten står det også om læstadianismen generelt, blant annet om verdier, samlingsteder og innholdet i samlingene. Samene nevnes ikke eksplisitt i denne delen av teksten, men det gjør heller ikke andre grupper. Både før og etter den generelle delen om læstadianismen settes bevegelsen i hovedsak i sammenheng med samene. Det nevnes på side 194 at også andre grupper tilhører læstadianismen, men det fortelles ikke hvem disse gruppene er. For eksempel nevnes ikke den kvenske og finske læstadianske gruppen i teksten. Ettersom ingen andre grupper trekkes frem, er det ikke overraskende dersom man sitter igjen med et inntrykk av at alle samer er læstadianere etter å ha lest teksten. At samer er læstadianere gjøres til noe selvsagt i teksten. Det er så selvsagt at det ikke er behov for å nevne andre etniske grupper i sammenheng med denne trosretningen. Det som ikke blir sagt av lærebokforfatterne er tydelig med på å forme en spesifikk fremstilling av samer.

4.2.2 Læstadius og læstadianismen i Horisonter

I *Horisonter*, som i *Under samme himmel*, er det en tydelig helte- eller frelsesnarrativ som presenteres når Læstadius omtales. Selv om motsetningene ikke er like tydelige som i *Under samme himmel* er de også her sentrale i teksten. Også her trekkes det frem at Læstadius selv var samisk og at han preket med sterke og folkelige ord. Alkoholproblemene i den samiske befolkningen nevnes også, uten noen ytterligere forklaring på hvorfor nettopp dette var et problem i

Sápmi. Ordene som beskriver Læstadius i *Horisonter* er blant annet: «dyktig», «positiv» og «sterke». Det er et utvetydig positivt bilde av Læstadius som tegnes. Samene på sin side, beskrives i liten grad direkte i den delen av teksten som omhandler Læstadius. Det som nevnes er alkoholmisbruket hos samene og at mange samer fikk ny selvtillit når Læstadius og hans menn preket på samisk. I tillegg sies det at vekkelsen som Læstadius startet ga mange familier en ny start. (s 198-199) Det at situasjonen blant samene ikke beskrives fullt ut eller direkte, gjør at man som leser blir nødt til å lese mellom linjene. I teksten kobles samene i hovedsak opp mot kjennetegn som manglende selvtillit, alkoholmisbruk og familier som trenger en ny start. Når det samtidig gjøres uten å tilby noen bakgrunnsinformasjon om hvorfor samene tilsynelatende levde under såpass kummerlige kår, er bildet som males av samene ganske endimensjonalt og negativt. På side 198 står det:

«Den svenske presten Lars Levi Læstadius (1800-1861) ga samene en form for luthersk kristendom som mange av dem kunne kjenne seg hjemme i.»

For det første fremstilles læstadianismen som en gave fra Læstadius til samene. Gjennom å si at han «ga samene en form for luthersk kristendom», blir læstadianismen til et gode som Læstadius tildelte samene. Dette føyer seg inn i en ordbruk som fremstiller samene som et folk i nød. I en historiefaglig sammenheng er ikke det nødvendigvis feil, ettersom mange samer levde i fattigdom på 1800-tallet. Spørsmålet en må stille seg i møte med slike formuleringer er om det er dette som er den rådende oppfattelsen av historien, og i så fall hva en slik oppfattelse gjør med hvordan vi ser på samene. Når samene er så tydelig presentert som mennesker i nød, blir Læstadius' rolle som redningsmann og frelser mye sterkere. Læstadianismen blir til en gave som samene sårt trengte, og som senere skulle sørge for en ny selvtillit hos samene. Dermed blir læstadianismen en utvetydig positiv hendelse i samisk historie og tydelig definerende for den samiske kulturen.

Videre i dette sitatet nevnes det at samene kunne kjenne seg igjen i læstadianismen. Dette fremstilles noe vagt og uklart. Hva var det samene oppfattet i læstadianismen som noe de kunne kjenne seg igjen i? Det som nevnes, i neste setning, er at Læstadius var av samisk slekt. Her stilles det altså likhetstegn mellom læstadianismen og det samiske. Fordi Læstadius selv var same, var læstadianismen å foretrekke av andre samer. Dermed gjøres læstadianismen til definerende for samisk kultur. Det er synd at man ikke har valgt å gå nærmere inn på dette temaet ettersom det forteller mye om både samisk og læstadiansk identitet for 200 år siden og i dag. Senere i teksten rettes skjevheten opp, og forfatterne påpeker at «[læstadianismen] har ikke lenger en så sterk stilling

som den hadde tidligere» blant samene. (s 200) Videre fortelles det om hvilket forhold samer har til kirken i dag. Dette er en mye mer nyansert fremstilling av læstadianismen i dag, enn hva vi finner i *Under samme himmel*. Forfatterne av *Horisonter* trekker også frem andre land enn Norge hvor læstadianismen fikk fotfeste, blant annet Finland og Canada, det er viktig. Det gis alternativer til samiske læstadianere, og gjør det til noe annet enn en samisk vekkelse. I tillegg nevnes også kvener blant de første følgerne av Læstadius. Det er også med på å gjøre læstadianismen til en mer nyansert bevegelse.

4.2.3 Lars Levi Læstadius og læstadianismen – oppsummert

I begge lærebøkene finner vi utelukkende positive fremstillinger av Læstadius. Han er en handlingens mann, som redder samene fra uføret de har havnet i. Han stilles i et tydelig dikotomisk forhold til samene, der Læstadius er helt og frelser. Læstadianismen fremstilles som en i hovedsak samisk vekkelse. Spesielt i *Under samme himmel* er det et likhetstegn mellom læstadianere og samer. Ikke alle samer er læstadianere, men alle læstadianere er samer, er inntrykket man sitter igjen med. *Horisonter* har et mer nyansert bilde av læstadianismen som vekkelse.

4.3 Samisk kirkeliv

Den samiske religiøsiteten som til nå har blitt presentert i de to læreverkene er i hovedsak læstadianismen. Etter gjennomgangen av læstadianismen har man i begge bøkene valgt å presentere det de begge kaller «samisk kirkeliv i dag», slik det også heter i læreplanen for ungdomsskolen. Her vil jeg se på hva som trekkes frem av «samisk kirkeliv» og hva forfatterne har valgt å presentere i denne delen av kapittelet. Mye av det som står i denne delen er også relevant i analysen av hva en same er, og blir diskutert nærmere under 4.5.

4.3.1 Samisk kirkeliv i Under samme himmel

Læreplanen sier at eleven skal kunne gi en presentasjon av samisk kirkeliv. Under samme himmel behandler samisk kirkeliv i dag bare kort. Hovedsakelig redegjøres det for hva Den norske kirke gjør på et administrativt plan i forhold til den samiske befolkningen, og det er hovedsakelig arbeid med samisk som språk som omtales. Det fortelles at man ønsker å oversette Bibelen til samisk, som er noe misvisende ettersom bibelen ble oversatt til nordsamisk for 120 år siden i 2015. (Pulk, 2015) Det skal sies at det for tiden arbeides med en ny utgave av den nordsamiske bibelen, og en sørsamisk versjon (Det norske bibelselskap, 2015). Slik det fremstilles i læreboka, kan det virke som det ikke foreligger noen samiske bibeltekster. Videre forteller boka om Samisk kirkeråd, og Den norske kirkes «tiltak i forhold til samene» (Under samme himmel, s 196). Å i gangsette tiltak overfor folkegrupper er ikke noe man gjør for hvem som helst og det er i det hele tatt et veldig ladet

begrep. Hvilke konnotasjoner et slikt uttrykk har, diskuteres nærmere i analysen av «Hva er en same?».

Forfatterne nevner bare så vidt hvilket forhold dagens samer har til kristendommen, men det som sies er relativt nyansert og representativt. Kristendommen har samme plass blant samene som den har blant Norges øvrige befolkning og «mange samer tilhører læstadianismen». At de har valgt å skrive «mange samer» er viktig, fordi det viser at ikke alle samer tilhører denne trosretningen (Under samme himmel, s 196). Likevel er ikke denne framstillingen nødvendigvis helt problemfri. Se diskusjonen om Læstadius i 4.2.1. Samtidig kunne man med fordel viet mer plass til det samiske kirkelivet. Slik det er nå, får elevene vite veldig lite. Når det samiske kirkelivet, utenfor læstadianismen, ikke omtales i noe utstrakt grad, står man igjen med et inntrykk av at de religiøse samene i hovedsak er de læstadianske samene. Dersom en same er kristen, er han mest sannsynlig læstadianer. Denne delen av kapittelet åpnes også av en noe forvirrende presentasjon: «I dag har kristendommen samme plass blant samene som i resten av befolkningen. Søkningen til kirke og forsamling er i dag et sentralt trekk i det samiske folkets liv.» Kristendommens plass blant Norges befolkning kan generelt sies å kjennetegnes av lite kirkegang, med unntak av høytider, spesielt i julen (Mykkeltvedt, 2006). Det vil da være rimelig å anta at også samer er sjeldne kirkegjengere, basert på den første setningen. Men etter den følger en påstand om at søkningen til kirken, som jeg tolker som det å gå i kirken, er et sentralt trekk i det samiske folkets liv. Det er det motsatte av hva den første setningen sier. Er samene hyppige kirkegjengere eller ikke? Det er også interessant at forfatterne omtaler søkning til kirken som et sentralt trekk i det samiske folkets liv. Er altså kristendommen og kirken en definerende del av hva det vil si å være same? Det får vi egentlig ikke noe svar på, ettersom det er helt andre deler av forholdet mellom samene og kirken som presenteres videre.

Det samiske kirkelivet omtales altså i liten grad i *Under samme himmel*, til tross for at forfatterne har valgt nettopp «Samisk kirkeliv» som overskrift for denne delen av kapittelet. Vi får både vite at kirken har samme stilling i samiske personers liv som i den øvrige befolkningens, men samtidig er søkningen til kirken et sentralt trekk. Det er noe forvirrende og blir ikke oppklart senere i teksten heller. Det som tas opp er arbeidet i kirken for å inkludere samiske elementer i gudstjenester og liturgi, da er det hovedsakelig snakk om det samiske språket.

4.3.2 Samisk kirkeliv i Horisonter

I beskrivelsen av samisk kirkeliv i dag har forfatterne av *Horisonter* i større grad valgt å fokusere på

hva som har blitt tradisjon blant noen samiske familier i samtiden enn hva *Under samme himmel* har valgt. Her fortelles det blant annet om tradisjonene som er knyttet til påsken, en kristen høytid som har blitt spesielt viktig i samiske miljøer. Språket i denne delen av delkapittelet er også her avslørende når det gjelder de underliggende tankene rundt samer. For eksempel står det på side 201:

«Flere av disse tradisjonene er knyttet til påsken. Da samler de samiske familiene seg på kirkestedene og fyller kirkene til gudstjeneste. Særlig er Kautokeino kjent som et slikt samlingsted.»

Ut i fra disse setningene skulle man tro at alle samer reiser til kirkestedene, og gjerne Kautokeino, i påsken. Det er nok ikke tilfellet. Selv om påskefestivalen i Kautokeino er en årlig begivenhet som trekker mange besøkende, er det langt i fra alle samiske familier som går i kirka i påsken. I tillegg er det ikke alle som drar til Kautokeino. Ved å skrive «de samiske familiene», gir forfatterne inntrykket av at dette er noe *alle* samiske familier gjør. I teksten nevnes også reinkappkjøringen i Kautokeino, som har blitt arrangert siden 50-tallet. Dette har blitt vanlig andre steder i Sápmi også, men ikke nødvendigvis i forbindelse med påsken. I 2015 ble det for eksempel arrangert reinkappkjøring flere steder i tilknytning til Samefolkets dag, uten religiøs forankring. Hvorfor nevnes det da i samme avsnitt som samiske bryllupskikker og barnedåp? En forklaring er at dette er spennende og annerledes kunnskap. Barnedåp og bryllup plasseres gjerne i påsken, men det forløper seg ellers helt likt som ellers i landet. Det forfatterne gjør gjennom å nevne reinkappkjøringen, er å likevel gjøre den samiske påsken til noe eget og annerledes, noe som kan skilles ut fra det normale.

Det siste som tas opp i kapittelet er, som i *Under samme himmel*, Samisk kirkeråd. Teksten presenteres hva som er rådets oppgave og hva de arbeider med. Det står: «Særlig ønsker de at samisk språk og kultur skal få prege det kirkelige arbeidet blant samene.» Uttrykket «det kirkelige arbeidet blant samene» kan sies å være et noe ladet begrep. Det er ikke alle grupper kirken driver «arbeid blant». I det hele tatt bærer hele det siste avsnittet i teksten preg av en forståelse av kirkens arbeid som veldedighet overfor samene. Også dette kommer jeg tilbake til under 4.5.

4.3.3 Samisk kirkeliv – oppsummert

Selv om begge bøkene har valgt mellomoverskriften «samisk kirkeliv», er det ikke dermed sagt at det er dette de presenterer. Det er i stor grad det administrative arbeidet som Den norske kirke driver innenfor samiske områder som trekkes frem. I *Horisonter* har man også funnet plass til å omtale den samiske påsken, som fremstilles som noe eksotisk, spennende og annerledes. I *Under samme himmel* sies det lite, eller ingenting om hva som er definerende for «samisk kirkeliv». Det

lille som omtales, utenom administrative elementer, er vagt og uklart.

4.4 Bilder i lærebøkene

I de to lærebøkene er det til sammen fem bilder. I det følgende vil jeg se på mulige tolkninger av disse bildene og hvilke fremstillinger av samer som kommer frem gjennom bruken av illustrasjoner.

4.4.1 Bilder i Under samme himmel

I *Under samme himmel* finner vi bare to bilder (Vedlegg 7.3.1). Begge bildene står uten bildetekst og det gis ikke noen beskrivelse av hva som er avbildet. Det første bildet (s 193) er av et eldre par som går opp mot ei kirke. Etter litt undersøkelse har jeg funnet ut at den avbildete kirken må være Langfjord kirke utenfor Alta i Finnmark. Kirken synes ikke å ha noe særskilt tilknytning til læstadianismen eller samisk kirkeliv, annet enn at den befinner seg i Finnmark. Det andre bildet, på side 195, er mest sannsynlig fra en gudstjeneste hvor det antageligvis gjennomføres nattverd, ettersom en rekke personer står i midtgangen. Det har ikke lyktes meg å lokalisere kirken, men jeg antar at det er tatt i Kautokeino-området, da flere på bildet har på seg kautokeinokoster. Det at det ikke er noen bildetekst til disse bildene kan gjøre det vanskelig å forstå hva som er hensikten. Det første bildet er så intetsigende at man kan spørre seg om det i det hele tatt er noen vits i å ha det med.

Det første bildet er som nevnt av det jeg antar er et par som går opp mot ei kirke. De synes å være litt opp i årene, etter klærne å dømme. Bildet er i svart-hvitt, og kirka ligger i det som ser ut som et nordnorsk kystlandskap med fjell og tilsynelatende en fjord i bakgrunnen. Dersom vi leser i teksten om læstadianismen, ser vi at det nevnes at kvinnene helst går i skjørt. Damen på bildet har på seg skjørt, og kanskje kan man anta at hun er læstadianer. I så fall har bildet en relevans til teksten, selv om det i så tilfelle likevel ikke illustrerer noe vesentlig ved læstadianismen. Bildet synes å være en sidefyller, for å bryte opp teksten, og jeg har derfor valgt å ikke gå lengre i min analyse. Det andre bildet, på side 195, er derimot mer interessant å se nærmere på.

En ting som er viktig å merke seg med det andre bildet, er hva som er i fokus. Det synes ikke å være religiøse elementer, men heller de 6-7 personene som ikledd i koster. Leserene får ikke noe innblikk i det samiske kirkelivet annet enn at noen har på seg kofte i kirka. Det eneste som skiller dette fra et bilde fra en hvilken som helst annen kirke, er nemlig klærne de fremmøtte har på seg. Den samiske klesdrakten blir fremhevet som noe annerledes og eksotisk. Det er de som er i fokus, ikke menneskene inne i dem. Det er ingen som ser direkte inn i kameraet og på den måten blir et naturlig fokuspunkt i motivet. Hvis man ikke kjenner til samisk kultur i noen utstrakt grad er det sannsynlig

at det er koftene som blir fokus for en eventuell samtale om bildet i klasserommet. Kanskje kunne man også trukket oppmerksomheten mot de som ikke har kofte på seg i kirkerommet.

4.4.2 Bilder i Horisonter

Det er tre bilder i kapittelet i *Horisonter* (Vedlegg 7.3.2). Alle bildene har bildetekst som står til bildet. Det første, på side 198, er et fotografi av det som tilsynelatende er en reindriftsame i en inngjerding for rein. Det andre bildet, på side 199, er fra altertavlen i Jukkasjärvi kirke, et maleri av Lars Levi Læstadius som preker til samene. Det siste bildet, på side 200, er fra en gudstjeneste som finner sted i det som ser ut som en stor lavvo. Vi begynner med det første bildet, på side 198.

Det mest iøynefallende ved dette bildet er selvsagt mannen som er i fokus. Han er tydelig kledd for å være aktiv i iskaldt vær med både jakke og lue. I bakgrunnen ser vi en rekke andre mennesker og flere reinsdyr. Bildet i seg selv, løsrevet fra konteksten, er ganske nøytralt. Faktisk er det en positiv overraskelse at mannen ikke har på seg hverken kofte eller pesk (samisk vinterbekledning av reinskinn, som vi ser litt av i høyre kant av bildet). Han har på seg det de fleste har på seg i kaldt vær; en tykk vinterjakke og skinnlue. Samtidig er det en rekke stereotypiske trekk ved dette bildet. For det første er det en reindriftsame som er avbildet. I tillegg har han lassoen over skuldra og han står midt i en reinflokk. Dette blir noe problematisk hvis vi tenker på at dette er det eneste portrettet av en samisk person i kapittelet, og at mindretallet av samer er reindriftsutøvere. Bildeteksten er også med på å påvirke hvordan man som leser tolker bildet: «Den samiske kulturen er preget av kampen for å overleve i et barskt vinterklima.» Det er ingen hemmelighet at vintrene er kalde i store deler av Sápmi, men jeg tør påstå at denne bildeteksten tar litt hardt i. Bildeteksten antyder at hver vinter i Sápmi er en kamp for livet, at den samiske kulturen i dag formes av at samene kjemper for å overleve i nord. Det var kanskje tilfellet i gammel tid, men i dagens samfunn og virkelighet er det nok ingen samer som puster lettet ut når våren kommer fordi familien nesten «strøyk med». Bildeteksten viser at forfatterne tar det for gitt at det samiske livet leves «i pakt med naturen» og på naturens premisser, en velkjent fremstilling av urfolk verden rundt. Det er denne forestillingen om det samiske livet som kommuniseres til elevene gjennom bildebruken i kombinasjon med bildeteksten: samer driver reindrift og lever i pakt med naturen. Her ser vi altså en tendens til å se samer som mer knyttet til naturen enn andre. Det kan for så vidt være en viss sannhet i en slik tanke, ettersom mange som vokser opp i Sápmi gjerne har et nært eller aktivt forhold til naturen de lever i. Men det kan i like stor grad gjelde ikke-samiske i de samme områdene, eller for så vidt ikke-samiske utenfor Sápmi. *Horisonter* fremstiller «den samiske kulturen» og dens forhold til naturkreftene på en slik måte at det gjøres til et vesentlig trekk ved all samisk kultur og en

universell sannhet for alle samer. Samtidig er denne livsstilen, der man kjemper for overlevelsen hver vinter, svært ulik fra det den jevne ungdomsskoleelev opplever. Det livet som læreboka skisserer for leseren er noe helt annerledes enn det den gjennomsnittlige nordmannen lever. Gjennom å gjøre samenes kamp mot naturkreftene til en sentral del av kulturen, poengterer og understreker forfatterne samenes ulikhet og annerledeshet.

Det neste bildet finner vi på side 199. Det har følgende bildetekst på motstående side: «Bildet på neste side: Læstadius forkynner. Del av altertavlen i Jukkasjärvi kirke i Sverige.» På bildet ser vi minst tre samiske skikkelser, etter bekledningen å dømme. I midten står en samisk kvinne ikledd kofte og ullsjal. Mannen til høyre for henne, som har samisk skotøy på står med lua i hånda og ser ned på bakken. Til venstre for kvinnen står to menn vendt mot et reinsdyr. De fire personene i midten ser alle angrende eller nedstemte ut. I venstre bildekant står en mann med den ene foten plassert på en øltønne som det renner væske, antageligvis øl eller annen alkohol, ut fra. Og til høyre i bildet står Læstadius, vendt mot forsamlingen av samer med et kroppspråk som tydelig viser at han taler med stor innlevelse. Det er også en bildetekst på selve bildet, hvor det står: «Læstadius sade – ni drinkare – ni tjuvar – ni horkalar o horkonor, omvänden eder!»

Det som står frem i dette bildet er de samiske personene. Koftene er fargesterke og sentrert i motivet og det er disse vi legger merke til først. Deretter ser vi Læstadius og mannen i venstre bildekant. Det at de samiske personene på bildet ser så nedstemte og angrende ut er ikke uten virkning. Det underbygger den fremstillingen vi finner i lærebokteksten, der samene hadde behov for Læstadius' hjelp. De samiske personene ser nærmest ut som barn som får kjeft av sine foreldre, med unnvikende blikk og lua i hånda. Bildeteksten, som står malt på bildet er også viktig. Det kan tolkes dit hen, og jeg vil påstå det er en rimelig tolkning, at det henviser til samene på bildet. Som i så tilfelle er tyver, horebukker, horekoner og drankere. Igjen er dette en forsterkning av den fremstillingen av samene som presenteres i lærebokteksten. Samene på dette bildet er underdanige, barnslige og moralsk fordervede. Læstadius som frelserskikkelse og helt trer nok en gang frem.

Nå må det påpekes at dette tross alt er en altertavle, og at bildet i en kirkelig kontekst får andre konnotasjoner. I en læstadiansk forsamlingen vil det ikke være like oppsiktsvekkende å fremheve Læstadius som frelserskikkelse såpass tydelig som det gjøres her. Men det blir en annen sak når dette motivet presenteres sammen med en læreboktekst, spesielt når Læstadius stilles opp som en motpart til samene. Når Læstadius blir en så utvetydig frelserskikkelse, levner det lite rom for kritisk tenkning og refleksjon rundt temaet.

Så over til det siste bildet, på side 200. Som bildeteksten sier er dette fra en gudstjeneste som tar i bruk samiske symboler og språk. Vi ser et bål, sentrert i bilde, omkranset av reinskinn og gevir fra reinsdyr. I tillegg ser vi to prester ved en prekestol, og en rekke andre prester sittende bak. I høyre kant av bildet kan vi også se to kvinner kledd i kofte, og et samisk flagg. I diskusjonen om det første bildet nevnte jeg hvordan man har valgt et bilde som viser en del av det samiske livet som skiller seg fra majoriteten, og hvordan denne ulikheten har blitt understreket av bildeteksten. På bildet på side 200 kommer dette kanskje enda tydeligere frem. Bildet som har blitt valgt til å representere en gudstjeneste med bruk av samiske symboler og språk er påfallende spesielt og eksotisk. Selv om det selvfølgelig kan skje at det holdes gudstjenester i lavvoer og i det fri, er det viktig å stille spørsmålet om dette bildevalget er det beste og om det som avbildes er representativt. Det kan tenkes at elever og andre lesere tolker dette bildet som at det er slik en hver samisk gudstjeneste forløper.

Bildeteksten sier ikke at dette er et bilde av en alminnelig gudstjeneste, men det nevnes heller ikke om det er en gudstjeneste uten om det vanlige. Bildet er med på å bygge opp under tanken om at samisk kirkeliv og kristendom er noe helt enn den kristendommen som praktiseres av ikke-samer. Her har man valgt et bilde der gudstjenesten er tatt ut av de ordinære kirkelokalene og inn i en lavvo med gressgulv. I tillegg er spennende og fremmede elementer som reinsdyrhorn og skinn med. Det er i det hele tatt en veldig eksotisk situasjon. Her har man ikke vært ute etter å finne et bilde som kan være representativt for samisk kirkeliv, men heller et bilde som kan vise en annen type kristendom, den som samene tror på. I tillegg blir vi ikke forklart hvilken symbolverdi disse samiske elementene skal ha i denne sammenhengen. Dersom elevene fikk informasjon om hvordan man har tatt i bruk samisk symbolikk i kirken, kunne dette bildet vært et eksempel på hvordan det *kan* gjøres. Dessverre fremstilles det hele som noe fremmed og rart som skiller seg fra det normale og velkjente.

4.4.3 Bilder i lærebøkene – oppsummert

I analysen av bildene har det dukket opp ulike interessante detaljer. Men det er likevel ett som går igjen. Tre av de fem bildene som brukes i disse bøkene avbilder samer eller samiske motiver på en slik måte at det fremstilles som noe fremmed og annerledes. Det første bildet av samiske personer, bildet fra gudstjenesten i kirken i *Under samme himmel*, har koftekledde personer i fokus uten at det er noe tydelig grunn for dette. Det er koftenes annerledeshet og eksotisme som er interessant ved bildet. Det samme gjelder bildet i *Horisonter* som viser en gudstjeneste i en lavvo. Det blir ikke gitt noe informasjon eller presentert noen type kunnskap som kan øke forståelsen for religiøs utøvelse i samiske rammer. Det er bildets fremmede elementer som er i fokus, reinhorn, bål, lavvo og reinskinn. Begge disse bildene, fra *Horisonter* og *Under samme himmel*, fremhever det som er

annerledes med samene. De eksotifiserer det samiske og gjør det til noe fremmed og rart. Det beste eksempelet på dette er likevel portrettbildet på side 198 i *Horisonter*, der den samiske kulturen og det samiske livet gjøres til noe helt annerledes enn livet til en gjennomsnittlig nordmann. På dette bildet er det absolutt det eksotiske som trekkes frem. Kort oppsummert kan vi si at i de visuelle fremstillingene av samene, i begge lærebøkene, gjøres samene til noe fremmed og annerledes.

4.5 Hva er en same?

I de to lærebøkene, *Under samme himmel* og *Horisonter*, hvilke tegn knyttes opp mot begrepet «same»? «Same» er her å betrakte som et nodalpunkt i diskursen, og denne analysen har som mål å undersøke hva tekstene i de ulike bøkene gjør for å feste begrepet «same» og gjøre denne forståelsen av begrepet gyldig og sann. Det er denne delen av analysen som i størst grad går inn på hovedproblemstillingen min, som nettopp spør om fremstillinger av samer. I de foregående temaene, som har blitt presentert i dette kapittelet, har vi allerede vært inne på hvordan samer blir fremstilt. Der har jeg betraktet hovedproblemstillingen gjennom temaene som aktualiseres av bøkene og forsøkt å se på hvordan de andre aktørene i teksten fremstilles, og hvordan det påvirker fremstillingene av samer. Nå vil jeg gå inn i teksten med et mer direkte utgangspunkt, og se på hvordan «same» blir meningsfullt i de to lærebøkene. Jeg vil også gjøre mer aktivt bruk av de diskursteoretiske begrepene presentert i 2.1.

4.5.1 Hva er en same i *Under samme himmel*?

Ulike variasjoner av ordet same brukes 38 ganger i lærebokteksten. Ni av disse omhandler samisk som språk.

På side 193, under en «Visste du at»-overskrift får vi en forklaring på hvem samene er. Her beskrives samene enkelt som en «folkegruppe bosatt i Skandinavia, Nord-Finland og det nordvestlige Russland». Det gis ingen historisk bakgrunnsinformasjon eller utvidet definisjon av hva en same er. Den geografiske spredningen i Norge presenteres på denne måten: «I Norge bor det flest samer i den nordlige delen av landet, men det bor også mange samer i andre deler, som for eksempel i Oslo». Hva menes med den «nordlige delen av landet»? Og hva er «andre deler»? Her deles nærmest landet i en dikotomisk konstruksjon; de nordlige delene på den ene siden, og andre deler, altså Oslo. Hvorfor er ingen stedsnavn i de samiske kjerneområdene nevnt, når Oslo nevnes spesifikt? Denne faktaboksen kan tolkes som å ha sterke tegn på en sentralisert tankegang, der Oslo er et senter alle kjenner til, mens de delene av landet hvor samene holder til bare er «den nordlige delen», distriktene, periferien. I tillegg strekker det samiske området seg langt sør for det man kaller «nordlige deler av landet», samene som bor her blir altså som avvik å regne. *Under samme himmels*

definisjon av samer i denne faktaboksen er såpass vag at begrepet «same» nødvendigvis må fylles av de andre tegnene i teksten.

Den russisk-ortodokse kirken i Neiden, Norges minste kirke, som synes å være en favoritt blant lærebokforfattere her til lands, blir brukt som introduksjon til samene og kristendommen. Ikke bare har forfatterne gjort en kardinalfeil og plassert Neiden i Pasvikdalen, noe som ikke vil falle i god jord hos verken Neiden- eller Pasvikværinger, men hvorfor de presenterer denne informasjonen er uklart. Den russisk-ortodokse kirken i Neiden, og andre kirker i samme tradisjon som er plasserte nært dagen grense, er et veldig interessant tema dersom tegningen av den norsk-russiske grensen skal diskuteres. Men dette tas ikke opp som tema i boka. Det er tilsynelatende for å kunne fortelle om skoltesamene, som tilhører den russisk-ortodokse kirke, at forfatterne har valgt å ta dette med i teksten. Likevel får ikke elevene noe mer innblikk i den skoltesamiske kulturen, enn at de får vite at det finnes noe som heter skoltesamer. Dette gjør at fremstillingen av skoltesamene og den russisk-ortodokse kirken i Neiden bærer preg av å være en kuriositet og ikke faktisk anvendbar kunnskap. En mer hensiktsmessig bruk av denne informasjonen kunne vært for å vise mangfoldet blant kristne samer, eller for å illustrere hvor tett samiske, russiske og finske samer bor og har bodd. I *Horisonter* nevnes også denne kirken, og mye av den samme informasjonen presenteres. Forfatterne av *Horisonter* har derimot valgt å plassere dette i en faktaboks på begynnelsen av kapittelet. Det er ikke nødvendigvis noen negativt ladede ord som brukes til å beskrive eller omtale skoltesamene, men det er noe påfallende at de blir presentert på denne måten, som en kuriositet.

I første del av kapittelet, «Lars Levi Læstadius og samejenta» (Under samme himmel, s 192), er det nærmest utelukkende negativt ladede ord som brukes for å beskrive samer eller som på annet vis settes i sammenheng med det samiske. Ordet «fattig» nevnes blant annet to ganger. Først for å beskrive situasjonen blant samene og deretter som et karaktertrekk hos samejenta Læstadius møter. Dette settes også i sammenheng med alkoholmisbruk, vold og umoral. Slik etableres nodalpunktet «same», nemlig gjennom relasjonene til andre tegn i teksten. I den første delen av teksten er det i det hele tatt vanskelig å finne noen positive tegn knyttet til nodalpunktet. De positive ordene, som «en av de fremste kjennerne», «internasjonalt anerkjent», og «dyktig», knyttes utelukkende til Læstadius og ikke til samene. Det nevnes at Læstadius selv var samisk, men hans karakteristika overføres ikke til samene som gruppe. Det kan nesten virke som hans samiske bakgrunn belyses for å vise at han slett ikke var som andre samer, men likevel hadde en legitimitet innenfor det samiske miljøet. Læstadius er et tegn som er med på å feste nodalpunktet «same», gjennom at også han er noe annet, et kontrasterende tegn.

Under overskriften «Samene og kristendommen» (s 194) finner vi nye ord og tegn knyttet til nodalpunktet «same». Det er interessant å se at i denne delen omtales samene indirekte, gjennom hva von Westen og de andre misjonærene gjorde. Det er sjelden samene selv som gjør noe i denne teksten, de nevnes bare som kulisser i misjonærenes arbeid i Sápmi. Det er von Westen som driver «misjon blant samene», han vil «komme i kontakt med samene på deres eget språk» og misjonærene får «oversatt bøker til samisk». Samene selv gjør altså lite eller ingenting. Også tidligere i kapittelet er samene passive tilskuere til det Læstadius gjør. I begrepet «same» ligger altså en antagelse eller forestilling om passivitet. Samene i Under samme himmel er ikke aktører i historien på samme måte som blant annet von Westen er. Hvis vi ser på hvilke verb som er knyttet til samene finner vi bare to verb (s 193) som beskriver faktiske handlinger: «flere *gikk* i kirken» og «Mange samer *flyttet* rundt med reinen,». Alle andre verb knyttet til samene forteller om ulike tilstander som «er», «bor», «var» eller at de «fikk» opplæring.

Gjennom hele teksten får man inntrykk av at samene er noe annerledes. Tegnet «same» festes ofte gjennom å bli stilt opp mot andre, slik som Læstadius' dydige karaktertrekk. Tanken om at samene er noe annerledes kommer veldig tydelig frem på side 194, hvor det står «I 1736 kom det en lov som sa at alle skulle stå til konfirmasjon i Norge, dette gjaldt også samene.» Her er altså en lov som skal gjelde *alle*, men alle innbefatter altså ikke samene. Det må legges til at *også* samene skulle følge denne loven. Det er selvsagt at «alle» ikke inkluderer samene, derfor må det legges til. Samene blir altså en gruppe som eksisterer utenfor Norges fellesskap, de er noen andre. Og samenes annerledeshet er så selvsagt at de ikke kan forventes å være inkludert når man sier «alle».

Språket omtales i stor grad i dette kapittelet. Både utviklingen av det samiske skriftspråket og språkpolitikk i dag. Det gjøres et poeng av at Læstadius talte på samisk, og at von Westen «ville komme i kontakt med samene på deres eget språk» (s 194). Gjennom en slik formulering gjøres det til en selvfølge at samene ikke kunne, eller kanskje ikke *kan* norsk, og at man måtte anstrenge seg for å komme i kontakt med dem. Å bruke et uttrykk som «å komme i kontakt», får det til å høres ut som samene var et utilgjengelig og vanskelig folk, nesten som en fremmed sivilisasjon på en annen planet som man ønsker «å komme i kontakt med.» I kapittelet står det også, slik vi har sett tidligere, at samisk *bare* var et muntlig språk og at misjonærene gjorde en «stor innsats» for å gi det samiske folket et skriftspråk. Det samiske språket, som må sees på som et viktig særtrekk ved samisk kultur, gjøres til noe primitivt og uutviklet. Ettersom et folks språk er veldig sentralt for kultur og selvforståelse, vil beskrivelser av språket også være en beskrivelse av folket som bruker det. Dermed blir språkets primitivitet et tegn som beskriver og befester begrepet «same». Det

samiske språket omtales i denne teksten kun i forbindelse med hvordan ikke-samer har og skal tilpasse seg til språket, eller hvordan man arbeider for å oversette norske tekster til samisk, for at samene skal forstå. For eksempel arbeider kirken med «å tilpasse kirkens liturgi til samisk musikk og språk». Det samiske språket omtales ikke som en verdi eller et positivt kjennetegn ved kulturen og det samiske. Teksten fremstiller dette arbeidet som nødvendig fordi samiske kirkegjengere ikke forstår norsk. Dette inntrykket får man fordi det rett etterpå fortelles at prester får «språkopplæring i samisk» og at det er behov for tolker som kan formidle i kirken. Når man setter språkarbeid, som å oversette Bibelen, i sammenheng med behovet for tolker, blir resultatet at språkarbeidet oppfattes som nødvendig på grunn av manglende forståelse. Ikke på grunn av språkets verdi som identitetsmarkør for det samiske folket. I *Under samme himmel* er det i hovedsak fremstilt som et hinder eller en utfordring, både for samer og andre.

Videre i teksten omtales samene nesten kun i forbindelse med hvilke tiltak Den norske kirke har satt i gang. Det er fortsatt samisk språk som står i sentrum, men det omtales også som noe passivt. Prester og andre ansatte i kirken kan få samisk opplæring, slik vi husker de fikk under Thomas von Westen, og man arbeider med å oversette Bibelen til samisk. Det samiske språket omtales som et middel for kirken for å «komme i kontakt med samene.» Språkproblematikk blant samer fremstilles som følgende problem: samer forstår ikke norsk. Dermed blir det et kjennetegn ved samer i denne teksten. At oversettelsen av Bibelen til samisk kan være et ledd i revitaliseringen av språket nevnes ikke. Gjennom å utelate dette, gjør man andre tegn gjeldende, som at samer ikke kan norsk og dermed må få oversatt bibelen og i tillegg har behov for samisktalende prester. Her, som i omtalen av Thomas von Westen, gjøres samene til kulisser i historien. Det er staten og kirken som tar avgjørelser og arbeider for samene. Det er ikke samene selv som jobber for kirken, slik teksten fremstiller det. Når det for eksempel står at «En egen prest i Nord-Hålogaland bispedømme har spesielt ansvar for kristne samer som bor spredt», er det kirken som har en formynderrolle overfor samene, og ikke samene som selv er aktive kristne. En «same» blir noen som behøver en slik formynder eller i det minste en som trenger hjelp til å forstå kirkens budskap.

Oppsummert kan vi si at begrepet «same» i læreboka *Under samme himmel* defineres i stor grad av de øvrige tegnene i teksten. Som vi har sett er bokas definisjon av samer såpass vag at en leser nødvendigvis må feste tegnet «same» ved hjelp av hva det stilles i forbindelse med. Samene omtales kun kort som en folkegruppe, uten videre forklaring på hva det innebærer eller hva det vil si. Som jeg har vært inne på er også redegjørelsen for den geografiske spredningen vag og bærer preg av en sentralisert tankegang, der samene er noen som befinner seg utenfor historien og samfunnet. Videre

er det nærmest utelukket negativt ladete ord som knyttes til «same». Boka har sterkt fokus på alkoholisme og vold, og Lars Levi Læstadius settes opp som en motsetning til samene. Det samiske språket fremstilles som en byrde eller belastning. Språket omtales utelukkende i sammenhenger der det handler om at noen må tilpasse seg situasjonen, slik at det skal bli *lettere* enten å kommunisere med samene eller for samene å forstå. Videre er det kirkens «tiltak i forhold til samene» et punkt hvor samene gjøres til mottakere av hjelp fra ytre instanser. Så hva er en same, i følge *Under samme himmel*? Min tolkning er at en same er en som har alkoholproblemer og voldsproblemer, men som kan få hjelp av Læstadianismen. En same er vanskelig å komme i kontakt med, på grunn av språkbarrierene og må få hjelp så de kan bli forstått og selv forstå. En same kommer fra «nord», og er noe annerledes en Norges befolkning.

4.5.2 Hva er en same i Horisonter?

Ulike variasjoner av ordet same brukes 54 ganger i løpet av teksten. Syv av disse omhandler samisk som språk.

Horisonter har en noe mer positiv forståelse av begrepet «same». I dette kapittelet legges det blant annet ikke like mye vekt på fattigdom og alkoholisme som i *Under samme himmel*. Men også her er det samiske gjort til noe passivt. Det er staten som aktivt utøver makt over samene. Staten tvinger norske samer til å bli norske, mens noen samer forsøker å beholde sin samiske identitet. En slik fremstilling er ikke så oppsiktsvekkende da man faktisk beskriver et ganske tydelig maktforhold mellom staten og samene. Samtidig gjøres også staten til ansvarsløse eller uskyldige. Det er samene som opplever at de blir undertrykt, i følge teksten. Teksten fraskriver staten ansvaret for de tiltakene som ble iverksatt overfor samene, og undertrykkelsen er bare slik samene oppfattet politikken.

Elevene tilbys ikke en eksplisitt definisjon eller forklaring på hva en same er. Da er svaret å finne mellom linjene i teksten. Samer beskrives med en rekke ulike kjennetegn. Blant annet omtales samene ved to tilfeller som et folk eller en folkegruppe. Det trekkes også frem ved flere anledninger at samene har et «eget språk» og en egen «spesiell form for sang», joiken. Det mest påfallende i denne læreboka er bildeteksten på side 198, som sier at «den samiske kulturen er preget av kampen for å overleve i et barskt vinterklima» Dette diskuteres nærmere under *Bilder i Horisonter*, men vi kan se kort på det også her, i forhold til hva det tilfører til forståelsen av hva en same er. Her settes «same» i sammenheng og tilknytning til naturen og de utfordringene den byr på. Gjennom en slik sammenstilling, legges flere betydninger til begrepet «same». For det første blir en same en som lever i pakt, eller i kamp med naturen. Samene gjøres til mennesker som lever sine liv på naturens nåde. Dette kan tolkes som at samene er et folk med sterke kulturelle bånd til naturen, hvor naturen

har formet det vi i dag kjenner som samisk kultur, og at samisk kultur er et produkt av denne nærheten. Det høres ikke urimelig ut. Den samiske kulturen har mange uttrykk som peker mot et tidligere avhengighetsforhold til de omgivelsene uttrykkene har blitt kultivert. Samisk håndverk, duodji, er et eksempel på dette. I tradisjonell og moderne duodji brukes råmateriale fra naturen, slik samene har lang tradisjon for å gjøre. Det samiske språket har også et vidt ordforråd knyttet til naturen. Bildeteksten sier også at det er den «samiske kulturen» som preges, og ikke det samiske hverdagslivet. Samtidig kan denne setningen som sier at kulturen er «preget av kampen for å overleve» tolkes i andre retninger.

«Kampen for overlevelse» er et sterkt uttrykk, som ikke bare viser til en kulturell tilknytning til naturen. Det kan også tolkes til å bety at en essensiell del av det samiske livet, den dag i dag, stadig *preges* av denne kampen. Bildeteksten på side 198 gjør den samiske kampen mot elementene til et av de definerende tegnene for nodalpunktet «same». Det fremstilles på en slik måte at samer som aktivt *kjemper* mot elementene blir noe allmenngyldig også i dag. Det er ikke urimelig å anta at det er denne tolkningen lesere først lander på. Den første tolkningen, at sporene etter naturens påvirkning kan finnes igjen i kulturelle uttrykk, forutsetter at man kjenner godt til disse ulike uttrykkene. Man kan også spørre seg hva forfatterne legger i begrepet «samisk kultur» her. Innebærer det også hverdagslivet til samene? Hvis vi ser på bildet som teksten står til, som er et samtidig bilde av en mannlig reindriftsutøver, kan det virke som at det er dette forfatterne legger i kulturbegrepet. Bildet er ikke en avbildning av et kulturuttrykk som gjenspeiler «kampen for å overleve». Det er et bilde av en mann på jobb, og dermed er det naturlig å anta at det er den andre tolkningen som gjøres relevant for leseren. Nemlig at denne mannen, som er avbildet i nyere tid, på dette bildet er midt i kampen for å overleve. I tillegg befinner han seg i det som tilsynelatende er et «barskt vinterklima». Bildet aktualiserer tolkningen «same» er lik «en som kjemper for å overleve i et barskt vinterklima». Her ser vi at også dette blir til et element som fester nodalpunktet «same». Denne fremstillingen av samene gjøres til noe selvsagt, og er ikke åpen for debatt. Den samiske kulturen, og underforstått livet, *er* preget av kampen for overlevelse.

I delen om Lars Levi Læstadius sies det ikke mye om samene. Det er i hovedsak Læstadius selv som beskrives og omtales. Men her kan vi også se et oppsett som ligner på det vi finner i *Under samme himmel*, hvor Læstadius blir satt opp som en kontrast til samene. Hvis vi tolker tekstbiten om Læstadius i *Horisonter*, kan vi finne noen av de samme trekkene. Også her trekkes positive sider av Læstadius frem og han omtales utelukkende i positive ordelag. Læstadius er en «dyktig naturforsker», det trekkes også her frem at han hadde samisk mor og han stilles faktisk opp mot

Thomas von Westen på side 199:

«Læstadius skrev også en bok om den gamle samiske religionen, og han hadde en langt mer positiv vurdering av den enn det Thomas von Westen og prestene hetter han hadde hatt».

Altså er Læstadius vennligere innstilt mot samene enn det von Westen var, i følge *Horisonter*. Det er altså ganske tydelig en positiv fremstilling av Læstadius. Det nærmeste vi kommer noen for negative tegn er at hans vekkelse var av «den strenge lutherske typen». Samene fremstilles også som heldige som får hjelp av Læstadius, han gir dem en ny start og ny selvtillit. Det tegnes opp et avhengighetsforhold mellom Læstadius og samene som kan sies å gjøres til tegn som gir mening til begrepet «same». De få ordene som kan knyttes til samene i denne delen av teksten er at samene fikk «ny selvtillit» og at «alkoholmisbruket var blitt et stort problem blant samene». Selv om *Horisonter* ikke er like insisterende på samenes alkoholmisbruk som *Under samme himmel*, er det interessant at det bare er disse to tegnene som kan knyttes til «same» i denne delen av teksten. Ettersom det ikke er andre tegn i teksten som kan sies å befeste eller beskrive nodalpunktet «same», blir det disse to tegnene som blir aktualiserte og gjeldende, alkoholproblemer og samenes avhengighetsforhold til Læstadius.

Videre i teksten er det interessant å se på hvilke religiøse aspekter som knyttes til samene. Presentasjonen av de samiske tradisjonene knyttet til påsken trekkes frem i dette læreverket som et element som skiller samiske kristne tradisjoner fra ikke-samiske. Påskefeiringen, i kirken og i Kautokeino, gjøres til noe definerende for samisk påskefeiring generelt og dermed gjøres det også til definerende for begrepet «same». Samiske påsketradisjoner består, i følge *Horisonter*, av dåp, konfirmasjon og bryllup, gudstjenester der kirken er fylt opp av samiske familier, reinkappkjøring og folkefest. Læstadianismen trekkes også frem, men forfatterne påpeker at denne bevegelsen ikke står like sterkt blant samene nå, som den gjorde før. Det som gjøres til definerende for samisk religiøsitet er altså utelukkende avvik fra ikke-samiske skikker, eller tradisjoner som kan virke fremmede eller eksotiske. Her defineres samer gjennom det som gjør samene ulike og annerledes enn andre. Spesielt står den nevnte reinkappkjøringen frem som et interessant element. Det har ingen religiøs relevans, men nevnes i samme åndedrag som konfirmasjon og bryllup. Skillet mellom religiøs høytid og generell folkefest blir uklart, og reinkappkjøringen blir et av tegnene som gir betydning til den samiske religiøsiteten og i sin tur til begrepet «same».

Det samiske språket omtales også flere ganger i løpet av kapittelet. Som nevnt er det interessant å se

på hvordan språket omtales, ettersom det har en sentral rolle i kultur og identitet og derfor forteller noe om hvordan man betrakter folkene som snakker det aktuelle språket. I *Under samme himmel* så vi at språket i hovedsak ble omtalt som et hinder eller en utfordring. Det er ikke tilfellet i *Horisonter*. Her nevnes språket flere ganger i sammenheng med den samiske kulturen, og som en vesentlig og viktig del. For eksempel står det på side 197: «[...]og det samiske folket fikk ofte føle at disse inntrengerne så ned på både språket og tradisjonene deres.» Det nevnes også at det fantes skoler hvor det var forbudt å snakke samisk, noe som tyder på at forfatterne ser på det som noe negativt at det ikke ble brukt. Det samiske språket omtales flere steder i kapittelet slik vi ser det i sitatet over, sammen med ordet «kultur». Dette tolker jeg som positivt. Det teksten gjør, er å sette «samisk språk og kultur» opp som et tegn som definerer nodalpunktet «same» med en positiv undertone. Her er det ikke snakk om et hinder som gjør det vanskelig å komme i kontakt med samene, det er heller snakk om et sentral tegn som befester nodalpunktet. Dette står i sterk kontrast til hvordan det samme temaet behandles i *Under samme himmel*.

Det er også interessant å se på hvordan samene omtales i forhold til det administrative arbeidet Den norske kirke gjør. Som nevnt tidligere står det i teksten at «samisk språk og kultur skal få prege det kirkelige arbeidet blant samene». Dette ble også nevnt i analysen av temaet «samisk kirkeliv» i 4.3.2, men her vil jeg gå litt nærmere inn på det. «Det kirkelige arbeidet blant», er nemlig ikke et tomt uttrykk. Dersom vi søker på «det kirkelige arbeidet blant» på google får vi opp en rekke resultater, mange av dem artikler og redegjørelser om kirkens arbeid. De gruppene som kirken arbeider blant omfatter, blant annet, døve, innvandrere, gumz-folket i Etiopia og Sudan, nordmenn i utlandet og mennesker med psykisk utviklingshemming. Altså grupper i samfunnet og verdenssamfunnet som har behov for hjelp grunnet deres nedsatte funksjonsevner eller sosialt utsatte posisjon. Å omtale samene på samme måte som man omtaler mennesker i u-land eller særskilt vanskelige situasjoner er påfallende. Det skaper inntrykk av at samer er såpass ute av stand til å ta vare på seg selv at Den norske kirke må drive bistandsarbeid eller veldedighet i Sápmi. Igjen ser vi altså tendensen til å fremstille samene som hjelpetrengende.

Oppsummert kan vi si at som i *Under samme himmel* fremstilles samer noe vagt i *Horisonter*. Det er en folkegruppe, og flertallet av samene bor i Finnmark. Språket og joiken trekkes frem, og i tillegg presenteres påskeskikkene i indre Finnmark. Også i *Horisonter* fortelles det om alkoholmisbruket blant samene, før Læstadius, men det omtales ikke i like stor grad som i *Under samme himmel*. Samene fremstilles likevel som et folk som behøvde Læstadius' hjelp for å finne igjen sin egen selvtilit og komme seg bort fra alkoholen. Samene synes å være i et

avhengighetsforhold til Læstadius. Det samiske språket synes å være sentralt for forståelsen av hva som er en same, og det omtales i relativt positive ordelag. Heller ikke i denne boka gis det noen forklaring eller bakgrunn for hvorfor man kaller samene for et «folk» eller «folkegruppe», det at samene er et folk synes å være en selvfølgelighet som ikke behøver nærmere forklaring. Det mest påfallende i dette kapitlet er samenes kamp for overlevelse, som er en nærmest komisk fremstilling av det samiske og hva en «same» er. Så hva er en same i *Horisonter*? Min tolkning er at en same er en som snakker samisk og har en egen spesiell form for sang, joiken. Samer sliter eller slet med alkoholmisbruk og fikk ny selvtillit av Læstadius. En same feirer påsken i kirka, med både bryllup, konfirmasjoner og dåp og med hele familien og driver med reinkappkjøring. I tillegg fremstilles samene her, som i *Under samme himmel*, som en gruppe som trenger ekstra hjelp og nærmest er bistandmottakere i Norge.

4.5.3 Lærebokanalyse – oppsummert

I analysen av disse lærebøkene har jeg funnet mye, til tross for at det er snakk om relativt få sider. Den gjennomgående tendensen er at samene blir stilt i et avhengighetsforhold til ulike aktører, og i dikotomiske forhold hvor samene er den svakere parten. Først er det von Westen som presenteres som en tidlig redningsmann og frelser, begge bøkene trekker frem at han kalles «samenes apostel». *Horisonter* er noe mer nyansert i sin fremstilling enn hva *Under samme himmel* er, og omtaler blant annet de negative sidene av misjonsvirksomheten. *Under samme himmel* nevner ikke dette med et ord. Videre er det Lars Levi Læstadius som trekkes frem, og også han er en reddende engel og helt i den samiske historien. Her kommer det i begge bøkene veldig tydelig frem at det er Læstadius som den stødige, dyktige og kraftfulle på den ene siden, og de stakkarslige, fordrukne samene på den andre siden. Her gjør bildeutvalget, i hvert fall i *Horisonter*, også sitt for å forsterke denne fremstillingen.

Når det gjelder det samiske kirkelivet, presenterer de to bøkene relativt ulike ting. *Horisonter* har valgt å trekke frem de samiske påsketradisjonene som noe spennende og eksotisk ved det samiske kirkelivet. Det eksotiske kommer også frem i bildeutvalget i samme bok, hvor man har valgt et bilde fra en ganske utradisjonell gudstjeneste, både i samisk og ikke-samisk kontekst. I *Under samme himmel* er det bare rent administrative aspekter ved samisk kirkeliv som trekkes frem. Det samme gjøres også i *Horisonter*, og begge bøkene fremstiller dette arbeidet på en slik måte at det synes å grense til bistandsarbeid.

Alle disse elementene er med på å forme fremstillingene av hva en same er, og i den siste delen av

analysen har vi sett på nettopp det. Begrepet «same» defineres i stor grad gjennom de dikotomiske forholdene som presenteres mellom samene og von Westen, Læstadius og kirken. Det som trekkes frem som definerende trekk er blant annet alkoholisme, fattigdom og språkbarrierer. I tillegg er det eksotiske og fremmede ved samene som trekkes frem. «Same» er i hovedsak noe annet, noe som er forskjellig fra «oss».

4.6 Intervju – analyse

Jeg vil i det følgende presentere analysen av de intervjuene jeg har gjennomført og transkribert. Ettersom intervjuene skal brukes til å gi små drypp av innsikt i hvordan lærerne selv ser på de temaene jeg har identifisert i lærebøkene, vil jeg også her legge frem mine funn tematisk. Det var ikke alle temaene fra lærebøkene vi kom innom i løpet av intervjuet, kun de mest sentrale med tanke på problemstillingen. Intervjuguiden min har altså ingen spørsmål som går på fremstillingene av Læstadius og von Westen, og de ble heller ikke gjenstand for diskusjon i intervjuene. Jeg har gitt informantene nye navn av hensyn til deres anonymitet, og slik at det skal bli lettere å skille dem fra hverandre i presentasjonen som følger. Inspirert av tematikken har jeg gitt dem samiske navn, selv om ingen av dem var samer: Elle, Ásllat og Inga.

Først og fremst er det definisjonen av «same» som er interessant å se på. Informantene ble eksplisitt spurt om å definere hva en same er, og svarene på disse spørsmålene er selvsagt sentrale i analysen. Samtidig kan informantenes syn på og forståelse av samer spores i andre svar som omhandler samisk tematikk. Derfor vil jeg se på hva som er en same for den enkelte informant, basert på intervjuet i sin helhet, og ikke bare svarene som går direkte på spørsmålet «hva er en same?». Jeg ser også på andre tema som er sentrale i lærebøkene, som fornorskingen og samisk kirkeliv. Samtidig blir det også aktuelt å se på hva lærerne selv mener er viktigst når de underviser om samer.

Videre kom det frem en del interessant angående læreboka, og da spesielt *Horisonter 8*. Disse betraktningene vil bli tatt opp under 4.6.1, Bilder i lærebøkene. Her var det bare det ene intervjuet som ga god informasjon, da den andre informanten fra ungdomsskolen ikke hadde lest det aktuelle kapittelet i *Under samme himmel*. Det er denne tematikken jeg vil se først på, læreboka og bildene.

4.6.1 Bilder i lærebøkene

I det følgende vil jeg se på hva informant 1, Elle, sier om bildene i *Horisonter 8*. Hvordan hun bruker de i undervisningen, hva hun tenker om dem og hvilke erfaringer hun har knyttet til bildene.

Inga, informant 3, hadde ikke sett på kapittelet som omhandler samer i den læreboka hun brukte, *Under samme himmel*. Derfor stilte jeg heller ingen spørsmål som gikk direkte på bokas innhold. Begge informantene uttalte at de var misfornøyde med det læreverket de selv brukte, på generell basis. Likevel er læreboka sentral både i undervisningen og i planleggingen for begge informantene. Samtidig fortalte begge også om hvordan de supplerer med andre kilder i undervisningen, som andre læreverk og kilder på nett.

Når det gjelder bildene, var det kun Elle som ble spurt om å snakke om dem. Elle var også den informanten som visste at jeg er same, og det er mulig at hun lot seg påvirke av nettopp det. Hun var litt nølende i sine svar, og det kan selvfølgelig også skyldes andre faktorer, som for eksempel intervjusituasjonen. Nølingen førte til at jeg følte det nødvendig å stille ledende spørsmål, for å få frem hva hun tenkte. Selv om jeg ledet henne litt, er jeg trygg på at det hun svarte faktisk var hennes egne meninger. På andre steder i intervjuet var hun ikke redd for å være uenig med meg og ytre dette. På spørsmål om hva hun tenkte om bildet på side 198, bildet av reindriftsamen, svarer Elle:

«Elle: Du har jo et sånn stereotypisk bilde, altså, av en sånn.. [...] En reindriftsame der.

Meg: Hva er det med det (bildet) som gjør det stereotyp?

Elle: Ja, nei, du har jo reinsdyrene i bakgrunnen. [...] tydelig kaldt, som er på en måte, viser at oppe i, de holdt til oppe i nord. [...] Det blir jo litt sånn, eh... Det blir jo fremstilt litt sånn, fremmed da.»

Elle oppfatter altså bildet som en stereotypisk fremstilling av samer, som hun samtidig sier føles litt fremmed. Hun trekker frem klimaet og reinsdyrene som elementer som fører til at hun gjør denne tolkningen. Elle er altså bevisst på at dette bildet ikke nødvendigvis viser et representativt utvalg av den samiske befolkningen. Svaret tyder også på at hun synes det er et uheldig bildevalg. Hvorfor bildevalgene kan være uheldige kommer vi inn på når jeg spør hva hun tenker om bildet på side 200, av gudstjenesten i lavvoen.

«Og da har jo de.. jeg tror, hvis jeg husker, det kan være at jeg sier feil, men da har de og trodd [...] at det foregår på den måten her (peker på bilde av gudstjenesten)»

At Elle har erfaringer med at elever sitter igjen med feile eller skjeve forestillinger av hva en same er, kan ha ført til at hun har blitt mer oppmerksom på hvordan bildene tolkes i klasserommet. Her ser vi også hvordan fokuset på det spesielle og eksotiske i lærebøkene, kan styre elevenes forståelse av samer.

4.6.2 Hvordan ville du forklart hva en same er?

I intervjuguiden hadde jeg flere spørsmål som omhandlet samisk tematikk spesifikt, deriblant spørsmålet om hvordan informanten ville definere eller forklare begrepet «same». Jeg har tidligere diskutert hvordan min samiske bakgrunn kan ha påvirket intervjusituasjonen, og det er spesielt i denne delen av intervjuet jeg tror informantene kan ha vært varsomme i sine svar.

Den første informanten jeg vil trekke frem er Ásllat, som er lærer på mellomtrinnet. Han omtalte ved flere anledninger, ikke bare når han ble direkte spurt, samene som «minoritet». Ásllat trakk også ofte frem samenenes forhold til naturen, og nevnte det spesifikt da jeg spurte om han kunne definere «same».

«For elevene så bruker jeg "kulturell minoritet". Men for 5.-6.-7.-trinns elever så må også det brytes ned da, hva betyr minoritet? Hva betyr kulturelt? [...] kontakten med naturen, det tror jeg står sentralt i min definisjon på det overfor elevene.»

Det er interessant å se at han bruker uttrykket «kulturell minoritet», og at han betrakter naturen som sentral i definisjonen. Han sier også:

«Jeg synes det er veldig viktig det som jeg sa innledningsvis at samisk religion og samisk kultur er sterkt knyttet til naturen.»

«[...] jeg opplever at samisk religion, eller samisk kultur er mer opptatt av naturen da.»

Det er tydelig at for Ásllat er naturen og nærheten til naturen et definerende punkt for hans forståelse av samer. Når vi kommer inn på religiøse aspekter ved det samiske er det også da naturen og naturreligionen som står sentralt. På spørsmål om hva han legger i begrepet «samisk religion», svarer Ásllat:

«En slags blanding, tror jeg. Av det historiske, gamle og nysjamanisme og kristendom. [...] Så tenker jeg på en blanding av egentlig den gamle samiske religionen og nysjamanisme og new age- den new age siden av det. [...] Samtidig som jeg vet jo at de fleste samer i dag er kristne, men for meg så er det ikke det som er samisk religion.»

Ásllats tanker om hva en same er ser ut til å være preget av den gamle naturreligionen. Han forteller også at av det lille han ble presentert for av samisk tematikk under utdanningen sin, var det nettopp den samiske naturreligionen som ble forelest om. Samtidig er det på mellomtrinnet et større fokus på naturreligionen. I læreplanen står det at eleven etter 7. trinn skal kunne «beskrive hovedtrekk i samisk før-kristen religion og overgangen til kristendom» (LK06, RLE1-01). Det er derfor ikke overraskende at Ásllats definisjon eller fremstilling av samer er vinklet på den måten den er. Da jeg

spurte Elle om det samme spørsmålet, hva er en same, fikk jeg et litt annet svar enn hva jeg fikk fra Åsllat.

«Nei, at det er en del av den norske befolkninga, enkelt og greit. Som har holdt til i Nord-Norge i mange mange år. Som har en egen historie, til dels. (3,0) Ja, altså jeg vet ikke helt om jeg har sagt så mye mer spesifikt enn det.»

Elle er altså mer usikker på hvordan hun skal forklare eller definere «same». Hun velger en veldig vag definisjon, som baserer seg dels på geografi «holdt til i Nord-Norge», og dels på historie. Litt senere i intervjuet bruker hun ordet «urbefolkning», og når jeg spør om hun bruker det ordet i undervisningen, sier hun ja. Dermed ser vi at hennes forståelse av hva en same er, er noe mer spesifikk enn hva hun presenterer når hun blir bedt om å komme med en definisjon. Som vi så over, i diskusjonen rundt bildene i boka, har Elle også en forståelse av at samer er mer enn bare reindrift. Hun forteller også om hvordan elevene ofte tror at alle samer går i kofter, og hva hun gjør da:

«[...] det sier jeg jo at ikke stemmer overens med virkeligheten, men det er jo en sann.. men det er jo en forestilling som de aller fleste har, ja. Det vil jeg påstå [...]»

Elle etterstreber altså en nyansert fremstilling av samer, både i undervisningen og når hun selv skal definere hva en same er. Det kan være grunnen til at hennes definisjon er såpass vag, for å unngå det unyanserte og stereotypiske.

Den siste informant, Inga, hadde ikke undervist i emnet i RLE og hadde heller ikke lest kapittelet i boka, *Under samme himmel*. Likevel kunne vi snakke om samer og definisjoner, ettersom de hadde hatt samisk uke på skolen i forbindelse med samefolkets dag, men da med norskfaget som ramme. På spørsmål om hvordan hun ville forklart hva en same er, svarte Inga:

«Da ville jeg antagelig begynt med utspredelsen og det geografiske. Og at det ikke er knyttet- at det ikke er norske samer som sådan kanskje, men at det er- går litt på tvers på landegrenser. Og at det er en språkvariasjon innenfor den gruppen. At det ikke er noe ensartet, at man har sørsamer.

[...]

Og sånn er det jo.. prøve å unngå at det blir et for stereotypt bilde i hodene til ungene da. Men så er det jo de- de særtrekkene med reindrift og dette litt med flyttsametanken, at man har en litt mer nomadisk. Eller det *var* en mer nomadisk livsstil på en måte, og så videre. Men, både diversiteten og det særegne da, må man trekke frem.»

Også Inga er opptatt av å unngå stereotypiene, og sier det helt eksplisitt. Samtidig trekker hun frem reindriften, som Elle kommenterte var et tegn på stereotypisk fremstilling i forbindelse med bildene i *Horisonter*. Inga tar opp et spennende poeng i siste setning, nemlig spenningsfeltet mellom det å

trekke frem det særegne og samtidig kommunisere ulikhetene innad i den samiske befolkningen. For det er jo ikke til å komme bort fra at reindriftsnæringen er en særegen del av den samiske kulturen. Samtidig er det kanskje slik at lærere som Elle kanskje kvier seg for å trekke frem nettopp reindriften i frykt for at det er det eneste elevene skal sitte igjen med etter undervisningen. Og det perspektivet tar oss med til et nytt interessant tema som alle tre informantene tok opp, nemlig hva de mente elevene burde sitte igjen med.

4.6.3 Hvilken kunnskap synes du det er viktig at elevene sitter igjen med?

Vi har allerede sett at Ásllat trekker frem forholdet samene har til naturen som sentralt i den samiske og også viktig i undervisningen. Men han trekker også frem andre aspekter som han ser på som viktige deler av den kunnskapen elevene skal sitte igjen med:

«(At) de får med seg helheten i samisk kultur. Altså at det... det inneholder egne kunstformer, egne.. hva skal jeg si- politiske systemer, Sametinget, det må komme frem, politisk selvstendighet. Samenes nasjonaldag, samenes flagg, alle de tingene der [...] er et mål at de skal vite.»

Her er det viktig å huske at Ásllat snakker ut i fra den læreplanen og det klassetrinnet han selv jobber på, mellomtrinnet. Det kan være derfor han trekker frem såpass grunnleggende momenter som flagget og nasjonaldagen. Samtidig er det tydelig at han er opptatt av at elevene skal sitte igjen med en helhetlig forestilling av den samiske kulturen og samene. Han trekker frem både kunst, politikk og historie. Han kommer også inn på fornorskingen, som han mener man skal være forsiktig med å fremstille svart/hvitt, men som samtidig er en viktig del av historien:

«Man kan jo se på det på ulike måter, men jeg synes det er viktig at det kommer frem da, at det har, det var ikke stor grad av frivillighet.»

Dette snakker også Elle om når hun blir spurt om hva elevene bør sitte igjen med etter undervisningen:

«Først og fremst [...] hvem de er, hva de står for [...] og hva historien deres er. Og så synes jeg det viktig å få frem [...] påtrengentheten de har blitt utsatt for og at de har på en måte blitt [...] altså undertrykkelsen de har gått gjennom.»

Jeg tolker dette til å handle om fornorskingen og kirkens misjon. Elle understreker flere ganger at det «samfunnsfaglige», underforstått de historiske perspektivene, er viktige å få med, fordi dette temaet handler om «så mye mer enn religion». På spørsmål om hun synes fornorskingen er et viktig tema å ta opp i skolen svarer Inga:

«Jeg synes det er kjempeviktig, i forhold til hvordan- man har jo ofte et litt sånn glorifisert bilde av den norske stat og hvor flinke vi har vært til veldig mye forskjellig rart og så er det [...] en del skampletter da, i norsk historie som det er viktig at vi også vet om.»

Alle tre trekker altså, i ulik grad, frem fornorskingen og undertrykkelsen av samene som en sentral og viktig del i undervisningen. I tillegg er det kulturelle aspekter, som nærhet til naturen (som Ásllat trekker frem) og reindriften (som Inga nevner), som står frem som momenter disse lærerne mener bør være en del av undervisningen og en del av det elevene skal sitte igjen med etterpå. Alle informantene uttrykker også at de ønsker å presentere elevene for en nyansert fremstilling av samer. De er alle forsiktige med å være for bastante i sine svar, og alle sier eksplisitt at de ønsker å unngå stereotypiene. Hvordan dette stiller seg i forhold til lærebokanalysen skal jeg undersøke i neste kapittel, 5 drøfting.

5 Drøfting

Problemstillingen som har ligget til grunn for dette prosjektet er: *Hva kjennetegner fremstillinger av samer i lærebøker og undervisning i RLE på ungdomstrinnet?*

I dette kapittelet skal jeg drøfte problemstillingen gjennom å se teori og empiri i lys av hverandre. Drøftingskapittelet vil følge samme oppsett som tidligere, hvor jeg først ser på von Westen og misjonen, Læstadius og læstadianismen og deretter samisk kirkeliv, før jeg hever blikket og diskuterer hva en same er i disse lærebøkene og hvordan begrepet «same» festes. Alt som har kommet frem i analysen vil ikke bli trukket frem her, da jeg har valgt å fokusere på de temaene som best kan gi svar på problemstillingen min. Vi begynner med Thomas von Westen.

5.1 Thomas von Westen og misjonen i Sápmi

I analysen av lærebokfremstillingene av von Westen og misjonen så vi blant annet at *Under samme himmel* ikke nevner den harde linjen misjonærene hadde overfor samene og fornorskingen nevnes heller ikke. Nå kan det være at forfatterne av *Under samme himmel* mener, som Hadi K. Lile, at kirken som institusjon ikke nødvendigvis hadde en sentral pådriverrolle i fornorskingen (2012, s 401), og dermed bedømt det til å ikke dreie seg om religionshistorie. Samtidig har Bente Persen (2008) skrevet en mastergrad ved Universitetet i Oslo hvor hun argumenterer for at undertrykkelsen av samene og spesielt det samiske språket, kan spores tilbake til 1700-tallets religionsundertrykkelse. Å etablere et skille mellom de to hendelsene, misjonen og fornorskingen,

kan derfor oppfattes som kunstig. I tillegg var ikke Thomas von Westens religiøse virksomhet utelukkende positiv. Slik vi så hos både Kristiansen (2005) og Pollan (2007b) var von Westen blant annet pådriver for ødeleggelsen av samiske offerplasser. Kristiansen påpeker at det kanskje er urettferdig å dømme von Westen med dagens øyne. Det er lett for oss å si at det von Westen gjorde da han medvirket til å fjerne og ødelegge samiske religionsuttrykk var galt og at han ikke burde ha gjort det. Vi lever i en verden hvor religionsfrihet er og bør være en selvfølge, det gjorde ikke von Westen. Kristiansen har for så vidt et poeng når han skriver dette. Det *er* lett å felle en dom over von Westens handlinger. Men det gjør ikke fornorskingen og overgrepene mot samene til noe vi skal skrive ut av historien. Det er ikke det jeg tror Kristiansen mener når han skriver at vi må være forsiktige, men forfatterne av *Under samme himmel* har gjort nettopp det, skrevet de negative sidene ut av historien. Her er vi inn på en velkjent tematikk i religionsdidaktikken, konfliktperspektivet. Å kun vise de positive sidene av en religion kan sies å være et pro-religiøst standpunkt og Bengt-Ove Andreassen problematiserer dette i boka *Religionsdidaktikk* (2012). Andreassen skriver at religionsundervisningen *bør* tematisere de negative sidene ved religion og religiøs motivasjon (2012, s 128). Dette må kunne sies å gjelde von Westens arbeid også. Å diskutere alle sidene av hans misjon gir et mer helhetlig bilde av den kristne misjonen og det bør etterstrebes.

I intervjuene jeg gjennomførte sa begge lærerne som arbeidet på ungdomsskolen at undertrykkelsen og fornorskingen var blant de tingene de mente elevene burde sitte igjen med etter endt undervisning. Også Lile (2012) peker på fornorskingen som et av punktene han mener elevene bør lære om. I læreplanen i RLE for ungdomsskolen står det også at eleven skal kunne «gjøre rede for viktige hendelser i kristendommens historie fra reformasjonen til vår tid i Norge [...]» Behandlingen av samene som fant sted under misjonstiden må absolutt kunne sies å falle inn under kategorien «viktige hendelser i kristendommens historie». Når man ikke nevner det i det hele tatt, sender det et signal om at forfatterne ikke ser på fornorskingen som en sentral del av historien. Uansett skriver de seg inn i en tradisjon hvor den samiske lidelsen skrives ut av historien, og misjonen gjøres til noe utelukkende positivt. Dette er interessant å se i lys av Marianne Gullestads bemerkning om at misjonærene så på seg selv som *givere*. At misjonærene kun var barmhjertige givere er noe den norske befolkningen har tatt for gitt, skriver Gullestad (2007, s 229). Gullestad skriver hovedsaklig om misjonsreiser til ulike deler av Afrika, men hennes teorier kan overføres til Sápmi. At von Westen og misjonærene i *Under samme himmel* presenteres som helter, som *gir* samene skriftspråk og kristendom, er da altså et lett gjenkjennelig tegn fra misjonsdiskursen.

De negative sidene av misjonen nevnes altså ikke i *Under samme himmel*. Det er ikke tilfellet i

Horisonter. Allerede på første side av kapittelet forteller teksten at samene ble utsatt for flere overgrep, og dette settes også i sammenheng med von Westen. Samtidig skriver forfatterne på neste side at «mange samer ble «fornorsket, [...]», og setter ordet fornorsket i gåseøyne. Og som jeg påpekte i analysen står det i teksten at samene «fikk ofte føle» at de ble sett ned på (*Horisonter*, s 197). Dette, mener jeg, er å ikke ta fornorskingen og undertrykkelsen på alvor. Likevel har *Horisonter* en bedre presentasjon av temaet enn *Under samme himmel*, med tanke på at *Under samme himmel* ikke en gang nevner det. At forfatterne av *Horisonter* har tatt med fornorskingen burde ikke være noe å juble for, det burde være en selvfølge og ikke en overraskelse. Det er derimot kritikkverdig at *Under samme himmel* ikke tar opp denne tematikken i noen sammenheng, og dermed bidrar til fortiing av en allerede nedhysjet del av norsk historie. Som ungdomsskolelærer Inga sier i intervjuet, er det viktig å også vise de delene av historien som vi kanskje ikke er så stolte av.

5.2 Lars Levi Læstadius og læstadianismen

Ett av spørsmålene man sitter igjen med etter å ha lest om Læstadius i de to lærebøkene er hvorfor samene «kunne kjenne seg hjemme i» læstadianismen (*Horisonter*, s 198). Vi så i litteraturgjennomgangen at den nye minoritetstatusen til samene hadde ført til dårlig økonomi og at middelklassen bestod hovedsakelig av nordmenn. Det Læstadius, blant annet, bragte med seg var et negativt syn på rikdom, hvor de rike var umoralske mennesker. Samene var altså et mer moralsk folk innenfor læstadianismen. I tillegg møtte Læstadius samene på en annen måte enn hva kirken hadde gjort tidligere, med et større fokus på forbrødring på tvers av etniske skiller. Dette leser vi blant annet hos Kristiansen (2005). At denne sosiale rammen ikke presenteres for elevene, og andre leser av boka, er uheldig. Det eneste som kan sies å presenteres som en bakgrunn eller forklaring på båndet mellom læstadianismen og samene, er at Læstadius selv var same. Det får det til å virke som om det samiske er et definerende tegn eller element, som det heter i diskursteorien, for læstadianismen. Og også motsatt, læstadianismen blir et definerende tegn for det samiske. Det har vi sett, blant annet hos Torjer Olsen (2009), at man ikke uten videre kan anta er en representativt fremstilling. De fleste samer i dag er ikke læstadianere og derfor er det uheldig å presentere bevegelsen som samisk. I *Horisonter* rettes noe av skjevheten opp når Læstadianismens utbredelse trekkes inn i teksten, og andre grupper enn samene omtales (*Horisonter*, s 200). I *Under samme himmel* finner vi ikke samme nyansering, noe som bygger opp under antagelsen om at alle samer er læstadianere. Gjennom å poengtere, på ulike måter at samene kjente seg igjen i læstadianismen, og samtidig knytte bevegelsen tett opp mot det samiske, befester man samtidig læstadianismen som noe annet, i kraft av å være samisk. Som både Thobro (2011) og Olsen (2012) skriver, blir ofte

læstadianismen presentert som noe annet enn en del av kristendommen. Læstadianismen er noe annet, «de andres vekkelse». Hva dette innebærer for hvordan vi betrakter samer kommer jeg inn på lenger ned i teksten.

5.3 Samisk kirkeliv

I forbindelse med dette temaet vil jeg igjen rette oppmerksomheten mot det eneste læreplanmålet i RLE for ungdomsskolen som omtaler det samiske spesifikt: «gi en presentasjon av Den norske kirke, læstadianisme og samisk kirkeliv» (LK06, RLE1-01).

Det er sannsynligvis herfra begge lærebøkene henter temaet *samisk kirkeliv*. For det er nemlig ikke helt klart hva lærebokforfatterne ønsker å formidle med dette temaet. Løsrevet fra læreplanen er det vanskelig å se hvorfor man har valgt dette temaet, ettersom det presenteres temmelig vagt. Begge bøkene har blant annet valgt å trekke frem det jeg har valgt å kalle administrative oppgaver som Den norske kirke har ansvaret for i Norge og blant samiske kristne. I tillegg har forfatterne av *Horisonter* valgt å presentere påsketradisjonene i Kautokeino under overskriften «Samisk kirkeliv i dag» (*Horisonter*, s 201). Vi så at tendensen ofte er, i følge Olsen (2012), å fremstille nordnorsk religiøsitet som noe annerledes enn i landet for øvrig. Dette ser vi igjen, også i lærebøkene. For eksempel ser vi det i utvalget til *Horisonter*. At man har valgt påsketradisjonene i Kautokeino som eneste eksempel på «samisk kirkeliv» er et klart eksempel på en eksotisk eller annerledes fremstilling. Som vi så i litteraturdelen er ikke nødvendigvis påskefestivalen i Kautokeino religiøst forankret, den er heller et resultat av praktiske omstendigheter i nomadiske reindriftsfamilier. Ved siden av påsketradisjonene er det som nevnt de administrative oppgavene til Den norske kirke som trekkes frem. Det gjøres i begge lærebøkene. Disse opplysningene, som at det arbeides med en oversettelse av bibelen til nordsamisk og at Hålogaland bispedømme har utnevnt en prest med ansvar for samiske saker, forteller lite eller ingenting om samisk kirkeliv. Det er vanskelig å se hvordan en presentasjon av slikt arbeid kan øke forståelsen av hvordan kristne samer praktiserer sin tro. Et spørsmål en kan stille seg er om lærebokforfatterne trekker frem ting som dette i mangel på annet å skrive om. Hvis Torjer Olsen (2012) har rett, og religiøsitet i Nord-Norge ofte fremstilles mer eksotisk enn det er og vi kan gå ut i fra at dette også gjelder samisk religiøsitet, er det kanskje ikke så mye å snakke om når det gjelder samisk kirkeliv. Kanskje er det likt som øvrig norsk kirkeliv? Da kan det bli relevant å diskutere om det er læremålet som legger opp til en eksotifiserende tolkning av samisk religiøsitet. En videre diskusjon vil da være om man burde endre kompetansemålet til å gjelde et bredere omfang av samisk religiøsitet, og ikke bare kirken, eller om man kanskje burde stryke målet og heller fokusere på religionshistoriske perspektiver, slik bøkene i

hovedsak har valgt. Slik læreplanmålet står nå, er det veldig uklart hva man mener med «samisk kirkeliv». Mer om dette under 5.5.4.

5.4 Bilder

Jeg har nå gått gjennom de tre delene av prosjektet som i hovedsak dreier seg om kunnskapsinnhold, og fremstillinger av andre aktører enn samene. Jeg vil komme inn på fremstillingene av samene senere i dette kapittelet, men nå vil jeg se på analysen av bildene vi finner i lærebøkene i forhold til diskursteori og tidligere presentert teori om bildeanalyse.

I Roland Barthes (1994) tekst om bildeanalyse, *Bildets retorikk*, legger Barthes frem en teori om forholdet mellom bilde og tekst. Barthes skriver at bildeteksten kan fungere som forankring eller forsterkning. Det er den første typen funksjon jeg vil se på i denne sammenhengen, og da i forhold til bildet på side 198 i *Horisonter* (Vedlegg 7.3.2). Barthes skriver at bildetekst som fungerer som forankring har som oppgave å styre vår oppfattelse og tolkning av bildet, slik at vårt fokus blir trukket *mot* enkelte signifikanter og *vekk* fra andre (1994, s 28). Bildet som vi finner i *Horisonter* (s 198), er et eksempel på hvordan slik forankring fungerer. Bildet, som viser en reindriftsutøver blant en flokk rein og et par andre personer, får en helt spesiell betydning når man tar bildeteksten med i betraktningen. Dette var jeg innom i analysen av bildet, men nå vil jeg trekke linjene videre til andre teoretikere, der iblant Eli Høydalsnes.

Som nevnt har bildeteksten «Den samiske kulturen er preget av kampen for å overleve i et barskt vinterklima.» en forankrende funksjon. Den trekker vår oppmerksomhet mot en rekke ulike signifikanter i bildet. Referansen til klimaet trekker fokuset mot frosten og snøen i bildet, et tydelig tegn på at det er kaldt hvor denne mannen er. «Den samiske kulturen» lar oss trekke beslutningen om at dette er representativt for samisk kultur, og at den avbildede mannen er same. Og til sist har vi den allerede diskuterte delen «kampen for å overleve» som kaster et helt annet lys over dette bildet en hva det kanskje hadde blitt tolket som uten teksten. Det gjør nemlig at vi betrakter mannen på bildet som et menneske som er i kamp med og mot naturen, samtidig som et slikt liv blir representativt for samene som en gruppe. Dette kan vi også se i sammenheng med hva Eli Høydalsnes skriver i *Møte mellom tid og sted: Bilder av Nord-Norge* (2003). Som vi så i litteraturkapittelet har Finnmark og samiske områder opp gjennom historien, og spesielt på 1600-tallet, blitt betraktet som «Europas siste utpost»; en vill natur med et primitivt og ufordervet folk, samene. Bildet i *Horisonter* viser spor av en lignende tankegang. Det samiske livet gjøres til noe vilt og fremmed, langt oppe i det ugjestmilde nord, og det er delvis på grunn av bildeteksten at det

blir slik. En annen side er også selve bildet, alene, som informant Elle snakket om da hun sa at samene gjennom dette bildet ble fremstilt som fremmed og stereotyp. Hun trakk blant annet, slik også jeg har gjort over, fram været på bildet og reinsdyrene i bakgrunnen. Dette er elementer vi kjenner igjen fra Høydalsnes' arbeid. I sin diskusjon rundt det hun kaller *sameikonografi*, avbildninger av samer som stadig trekker frem de samme motivene. Ett av disse motivene er reinsdyret, som helt siden 1500-tallet, da man begynte å tegne og illustrere bøker om samer, har reinsdyret vært et tilbakevennende motiv. Dette motivet finner vi altså igjen i *Horisonter*.

Informant Elle peker på reinsdyrene på bildet i *Horisonter* som eksempel på hvorfor hun tolker bildet som en stereotyp fremstilling. Informant Inga derimot trekker frem reindrifta som et definerende trekk som bør inkluderes når man forklarer eller definerer hva en same er, i klasserommet. Her er vi inne på en spennende problematikk, i spenningsfeltet mellom stereotypiske fremstillinger og sentrale særtrekk i den samiske kulturen. For selv om de fleste samer ikke driver reindrift, er det jo også nettopp reindrifta som er med på å gjøre den samiske kulturen særpreget. Spenningen oppstår når man, som både Elle og Inga uttalte at de var, er opptatte av at elevene ikke skal sitte igjen med et entydig eller stereotypisk bilde av samene, men samtidig ønsker å vise hva den samiske kulturen har av særtrekk. I denne oppgaven har jeg i stor grad forsøkt å tale for en nyansering av fremstillingene av samene, men samtidig må man kanskje huske på at i jakten på det nøytrale og nyanserte, kan man ende opp med en fremstilling og definisjon som er blottet for særtrekk. Det må ikke være målet med denne typen analyse. Det vil være å fornekte den samiske kulturens egenart og egenverdi. Derfor er det også spennende å se at Elle og Inga skiller seg litt fra hverandre på dette punktet. Et viktig poeng er at Elle diskuterer reindrifta i forhold til bilder på side 198 i *Horisonter*. Inga bruker ikke den boka, og har ikke nødvendigvis kjennskap til den fremstillingen som finnes der. Problemet med reinsdyrene dukker opp når det gjøres til representativt for hele den samiske befolkningen. Og det kan bildet i *Horisonter* se ut til å gjøre. Det er tross alt den eneste avbildningen av en same og bildeteksten refererer til den samiske kulturen i sin helhet. Her ser vi altså hvordan en forankrende bildetekst kan styre vår fortolkning av bildet. Dette er i samsvar med diskursteoretiske tilnærminger til tekst hvor elementer, eller tegn, i teksten gjøres til definerende for nodalpunktet. Her er det signifikantene i bildet som settes fokus på av bildeteksten, som gir mening og innhold til bildet. Eli Høydalsnes påpeker at det etterhvert blir reindriftsamene som får størst oppmerksomhet av de som produserer illustrasjoner av samisk liv. Derfor blir også etterhvert reindriften definerende for all samisk kultur. Denne eksotifiseringen mener Høydalsnes har bidratt til reindriftsamenes privilegerte status innenfor den samiske kulturen (2003, s 112). Andre særtrekk som man kunne sett på i forhold til den samiske kulturen kunne vært

musikk og andre kunstuttrykk, klestradisjoner og språk. Reindriftsamenes privilegerte status interessant perspektiv som kaster nytt lys over mine funn, og som kunne vært diskutert nærmere hvis tiden og omfanget av prosjektet tillot det.

Den nevnte sameikonografien som utviklet seg fra illustrasjoner på 1500-tallet, ble etterhvert preget av såkalte draktbilder, tegninger av samer ikledd draktene sine, gjerne i naturen. På disse bildene står ofte personene stilt opp, og det er draktenes detaljer og farger som er fremhevet. Bildet på side 195 i *Under samme himmel* deler noen av trekkene med draktbildene fra 16- til 1800-tallet. Bildet, som står uten bildetekst, er tilsynelatende tatt i en kirke under nattverd. Det står en rekke samiske menn, kledd i kofter, i kirkens midtgang. Ingen av dem har blikkontakt med fotografen eller kameraet. Mangelen på bildetekst fører til at det er bildets egne elementer eller signifikanter som må fange oppmerksomheten din. Bildets komposisjon er her avgjørende. Som på draktbildene Høydalsnes (2003) presenterer på side 113, er det drakten som er sentrert i bildet. Hun skriver også at illustratørene utover i historien begynte å legge til navn og sted til draktbildene sine, og dermed beveget man seg i grenseland mellom draktbilde og individuelt portrett (2003, s 114). Før man gjorde dette, var menneskene på bildene anonyme, og en slik anonymisering kan gjøre at man oppfatter personene som representative for helheten. Samene på bildet i *Under samme himmel* er anonyme, det står ingenting om hvem de er, hvor de er eller hva de gjør. Dermed blir de representanter for sin gruppe. Bildet står på samme side som delkapittelet «Samisk kirkeliv» starter (s 195), og det kan være naturlig for leseren å se bildet i sammenheng med dette. Altså kan bildet og de avbildede sies å bli gjort til representanter for det samiske kirkelivet generelt. I sammenheng med dette bildet vil jeg også kort nevne bildet av albertavlen som vi finner på side 199 i *Horisonter*. Dette er et maleri og ikke et fotografi som de øvrige bildene i kapittelet og i *Under samme himmel*. Bildet er interessant på flere måter, blant annet fordi informant Elle peker på bildet når hun snakker om hvilke forestillinger av samer elevene har. Elle forteller at elevene ofte tror at samene går kledd slik vi ser de på albertavlen, i kofter. Det er altså koftene som blir fokus i dette bildet, ikke nødvendigvis Læstadius og omvendelsen. Hvorfor det blir sånn, kan vi finne mulige forklaringer på i litteraturen.

De tre bildene vi til nå har sett på i denne delen, viser to ulike måter å gjøre enkelte særtrekk ved den samiske kulturen, reindrift og kofter, til representativt for gruppen som helhet. Da kan det også være interessant å se på hvordan elevene kan tenkes å møte slike bilder. I litteraturkapittelet presenterte jeg kort Geir Winjes (2014) arbeid med *elevers lesing av bilder i RLE*, som også var tittelen på artikkelen hans. Winje finner at elever som ikke besitter mye kunnskap om temaet de

arbeider med, søker bekreftelse og ikke ny kunnskap i bildene som følger med lærebokteksten (2014, s 346). Informant Elle sier i sitt intervju at elevene ofte synes å ha noe stereotypiske forestillinger om samene. Hvis vi ser det i sammenheng med Winjes funn når det gjelder lesing av bilder, kan bildet på side 198 i *Horisonter* og bildet på side 195 i *Under samme himmel* fungere som bekreftende overfor elevenes antagelser og forestillinger om det samiske. I lys av dette kan man si at utvalget av motiver i dette tilfellet er noe uheldig. Det som er uheldig er at man spiller på de samme elementene som illustrasjoner og kunstverk fra så langt tilbake som 1500-tallet, sammen med bildetekst som fremhever de samme stereotypiene som vi finner i samme tidsperiode. Og det i lærebøker skrevet på denne siden av 2000-tallet, som gjerne bør etterstrebe nyansering.

Dette tar oss videre til det siste bildet jeg vil omtale, bildet på side 200 i *Horisonter*, av en gudstjeneste som «tar i bruk samisk språk og samiske symboler», som det står i bildeteksten. Som jeg påpekte i analysen er dette bildet påfallende eksotisk. Hvis vi sammenligner det med gudstjenesten vi ser i *Under samme himmel*, ser bildet i *Horisonter* ut som det er tatt av en helt annen kultur. Her er det ikke de gamle draktbildene som igjen blir hentet opp, men helt andre elementer som vi kanskje kan kjenne igjen fra sameikonografien, som for eksempel reinsdyr, men her i form at horn og skinn. Videre skriver dette bildet seg inn i tendensen til å fremstille nordnorsk religiøsitet som eksotisk og annerledes, slik vi så hos Torjer Olsen (2012). Også Suzanne Thobro (2011) snakker om denne tematikken, og hun omtaler et bilde fra et læreverk for videregående hvor man også har valgt å avbilde en gudstjeneste i kapittelet som tar opp samisk tematikk. I det tilfellet Thobro presenterer er det gravleggelsen av levninger etter Kautokeinoopprørets Mons Somby og Aslak Hætta. Som Thobro påpeker så er det ikke det hverdagslige kirkelivet som blir presentert, det er det heller ikke i *Horisonter*. Nok en gang er det det eksotiske og fremmede som trekkes frem. I intervjuet med informant Elle kom det også fram at elevene ofte tror samiske gudstjenester foregår slik som på bildet. Dette henger nok sammen med det Winje (2014) skriver om at elever gjerne nærmer seg sammensatte tekster på en mindre reflektert og analytisk måte når de ikke hadde kunnskap eller personlig erfaring med den religionen som ble avbildet. Det stemmer godt over ens med hva informant Elle forteller. Og det viser også hvorfor bildeutvalget er viktig. I Hadi K. Liles doktoravhandling (2012) så vi også at kunnskapen om samer og samisk tematikk var lav, både blant elever og lærere, i tillegg er samiske elever en klar minoritet i Norge. Det er derfor rimelig å anta de fleste elever som leser disse læreverkene *ikke* er samer eller har bred kunnskap om samer. De fleste elevene vil altså møte disse kapitlene med det utgangspunktet Geir Winje (2014) finner hos elever som tolker bilder i retning av stereotypier eller tabloide fremstillinger, nemlig elever uten faglig og personlig kunnskap om samer.

Fokuset for dette prosjektet har i stor grad vært på elever og lærere som ikke har mye kunnskap om den samiske kulturen, og hvordan lærebøkene kan leses i fra deres perspektiv. Samtidig er det viktig å huske at det finnes elever som leser disse bøkene, og ser disse bildene, som *har* denne kunnskapen og kanskje selv er samer. Disse elevene vil møte lærebøkene på en annen måte enn ikke-samiske elever. Winje (2014) skriver at når elever ble presentert for bilder fra trosretninger de kjente godt til, var de i stand til å se bildene med en mer analytisk tilnærming enn elevene som ikke kjente igjen elementene på bildet. Det kan tenkes at dette også gjelder elever med kunnskap om samisk kultur. Da vil bilder som det av reindriftsamen (Horisonter, s 199) kunne bli tolket til å for eksempel være representant for *en* del av den samiske kulturen, og ikke kulturen som en helhet.

5.5 Hva er en same?

«Jeg har aldri følt meg som same. Jeg vet ikke hvorfor, men... Nei, det... [...] det vil jeg ikke være.»

- sitat fra NRK-serien *Den stille kampen*

Jeg vil nå gå over på den delen av analysen som virkelig går til kjernen av problemstillingen, nemlig hva en same er, hvordan samer fremstilles i lærebøkene. Jeg vil i denne delen forsøke å trekke trådene fra teori- og litteraturkapittelet, analysekapittelet og drøftingen så langt. På den måten ønsker jeg å skape et helhetlig bilde av hvordan samer fremstilles i bøkene og hvordan de intervjuede lærerne tenker rundt de samme temaene. Det sentrale for denne delen av drøftingen er, selvsagt, begrepet «same». I analysen definerte jeg «same», og ulike variasjoner av begrepet som *nodalpunkt*, et privilegert tegn som får sitt meningsinnhold fra andre tegn i diskursen. I de øvrige delene av analysen, og drøftingen, har jeg vært interessert i fremstillinger av ulike aktører og hvordan disse fremstillingene forholder seg til historiefaglige tekster om de samme aktørene. I hovedsak har det gått ut på å stille lærebokteksten opp mot de historiefaglige kildene. I analysen av begrepet same tar jeg i større grad i bruk Laclau og Mouffes begrepsapparat, slik det er presentert hos Jørgensen og Phillips (1999) og her i delkapittel 2.1.5. I denne delen vil jeg kombinere dette perspektivet med det historiske og også perspektiver fra tidligere forskning.

5.5.1 Samisk språk

«Jeg kan ikke la dette her bli borte, for da er det ingenting igjen av meg. Da forsvinner jeg også»

- Marja Mortensson om sørsamisk, *Den stille kampen*

Vi kan begynne med språket. I *Under samme himmel* brukes en form av ordet «same» om språk 9 ganger. I *Horisonter* gjøres dette 7 ganger. Det samiske språket trekkes ofte frem av samer som et

sentralt trekk. Ett av kriteriene for å kunne skrive seg inn i det norske samemanntallet, er at man må oppfylle språkkravene. To av tre krav dreier seg om at du, dine foreldre, besteforeldre eller oldeforeldre hadde samisk som hjemmespråk. Hvis du ikke oppfyller disse kravene, må en av dine foreldre ha stått i manntallet (Sametinget, 2011). At man har gjort språket til den definerende faktoren viser hvor sentralt for den samiske kulturen og selvforståelsen det samiske språket er. Av informantene er det bare Inga som trekker frem språket i sin definisjon av en same. Og hun nevner det i en slags bisetning med fokus på at det finnes flere samiske språk, ikke bare ett. Det er interessant å se at de to andre informantene ikke nevner språket i sin definisjon, samtidig som det er nettopp språket Sametinget trekker frem. Nå er det jo klart at Sametinget og informantene har ulike formål med sine definisjoner. Informantene blir bedt om å definere en same på samme måte som de ville gjort det i et klasserom. Da kommer kanskje pedagogiske hensyn inn i bildet. Sametinget har på sin side satt ned disse kravene for å kunne regulere hvem som har rett til å stå i samemanntallet. Også i lærebøkene trekkes språket frem, og jeg har valgt å se på hvordan lærebøkene snakker om det samiske språket, og hva det sier om lærebøkernes fremstillinger av samer.

Det gjøres et poeng ut av at samisk «bare» var et skriftspråk før misjonærene kom til Sápmi, og det er i følge boka utvetydig positivt å *få* et skriftspråk. Her vil jeg stoppe litt opp og trekke linjene til Marianne Gullestads (2007, s 229) poeng om at misjonærene så på seg selv som givere, og at de var en ødeleggende faktor med hensyn til kulturen de befant seg i. Det er tydelig at også lærebokforfatterne selv betrakter misjonærene på samme vis, som givere. I deres fremstilling gjorde misjonærene «en stor innsats ved å lage et samisk skriftspråk» (Under samme himmel, s 194). Skriftspråket trekkes frem som noe positivt misjonærene gjorde *for* den samiske befolkningen. Det var ene og alene misjonærenes bragd, selv om historiske kilder forteller oss at det var flere samer med i denne prosessen (Solbakk, 1997, s 46). At disse ikke fikk anerkjennelse på 17- og 1800-tallet er selvfølgelig trist, men etter datidens syn på samer tatt i betraktning, er det i det ikke veldig overraskende. Det som er overraskende og uheldig, er at en lærebok skrevet i 2006 gjør det samme. I tillegg fremstiller *Under samme himmel* i stor grad språket som et hinder. For det første var det et hinder og en utfordring for von Westen og misjonærene, som «ville komme i kontakt med samene på deres eget språk». Og i tillegg handler delkapittelet «Samisk kirkeliv» nærmest utelukkende om ulike tiltak for å tilpasse det kirkelige arbeidet til det samiske språket. Dette arbeidet fremstilles ikke som en verdi i seg selv, der økt bruk av språket er målet, det fremstilles som en nødvendighet fordi samene ikke kan norsk. Som vi så av Sametingets kriterier har språket fått en sentral plass i samisk politikk og kultur. Revitalisering av språket er for mange samer viktig, ettersom mange mistet det under fornorskingsprosessen. Språkets egenverdi blir ikke kommunisert i *Under samme himmel*.

Det gjøres til en nødvendighet og en utfordring, og det fremstiller samene som en befolkningsgruppe som ikke kan norsk. For samer på finsk, svensk og russisk side av Sápmi kan nok dette stemme, men jeg vil anta at de aller fleste samene på norsk side forstår og behersker norsk. Alt dette, at misjonærene alene får æren for utviklingen av skriftspråket og at samene i dag fremstilles som lite kyndige i norsk, må sees i sammenheng med sitatene fra 1900-tallet hvor samene anses for å være uten evne eller vilje til å utvikle et eget skriftspråk (Selle mfl., 2015, s 53). I *Under samme himmel* ser man ut til å holde på denne tankegangen, eller i det minste holde seg innenfor den samme diskursen, den samme måten å omtale samene og det samiske språket.

Diskursteoretisk er språktematikken interessant å se på. For det var mot språket det hardeste støtet mot den samiske kulturen ble satt, og i mange områder, spesielt sjøsamiske områder, var staten suksessfulle i sitt arbeid (Persen, 2008, s 4). I diskursteorien snakker man om hegemoniske diskurser, diskurser som blir aksepterte også av de gruppene som den undertrykker. I Selle mfl. (2015) fortelles det om hvordan samisktalende, etter lang med fornorsking, begynte å betrakte det samiske språket som en byrde og et hinder for sine barn. Den offentlige diskursen om samene var blitt hegemonisk og godtatt av samene selv. Et sterkt eksempel på hvordan fornorskingsprosessen satte sine spor er sitatet på begynnelsen av dette delkapittelet, under 5.5. Sitatet er hentet fra NRK-serien *Den stille kampen*, hvor en familie i Troms forteller om sitt forhold til deres samiske bakgrunn. Sitatet er hentet fra intervjuet med mor i familien som, etter alderen å dømme, vokste opp under fornorskingen. Det samiske som noe uønsket er altså ikke noe vi bare finner hos de makthavende på 1900-tallet, det finnes fortsatt hos den samiske befolkningen som en høyst levende idé og tanke. Derfor er det så viktig at lærebøkene fremmer det samiske som den verdien det er, og ikke viderefører den negative diskursen som fulgte av kirkens og statens nedvurdering av samene. I *Horisonter* har man løst denne utfordringen noe bedre.

Vi finner også i *Horisonter* referanser til hvordan kirken jobber med det samiske språket, men det helhetlige inntrykket man sitter igjen med etter å ha lest kapittelet er at det samiske språket har en egenverdi. Dette henger nok sammen med at *Horisonter* presenterer fornorskingsprosessen og dens konsekvenser. Her fremstilles språket som noe som ble gjort forbudt av den norske staten, og noe som flere samer ønsket å ta vare på (Horisonter, s 198). *Horisonter* presiserer også at Læstadius snakker nordsamisk, og viser på den måten at det finnes ulike samiske språk. Som nevnt i analysen gjøres «samisk» som språk til et positivt tegn som er med på å befeste nodalpunktet «same». Dette er mer i tråd med for eksempel Sametingets definisjoner og også et viktig bidrag i utviklingen av diskursen rundt det samiske språket og kulturen.

5.5.2 Passive tilskuere

Historikeren P. A. Munch anerkjente samenes eksistens. Men den norske historien i Sápmi begynte ikke før nordmenn bosatte seg der (Hansen og Olsen, s 21). I fortellingen om Norge ble samene holdt utenfor. Samene var passive aktører, nærmest som kulisser å regne, i alle fall for de som skrev historien om landet. Dette finner vi spor av i lærebøkene. I analysen så vi at det ofte er andre aktører enn samene som er den aktive og utøvende delen. Det er misjonærene som lager skriftspråket, mens samene ikke forstår norsk. Det er Læstadius som får samene ut av alkoholismen og fattigdommen, og samene tar villig i mot hjelp. Det er også Den norske kirke som jobber for å få samisk kultur inn i kirkerommet, ikke samene selv.

I *Horisonter* fremstilles samene som bistandsmottakere og en spesielt utsatt gruppe. Som nevnt i analysen bruker forfatterne et lignende språk som når man snakker om spesielt utsatte grupper, nemlig uttrykket «det kirkelige arbeidet blant». Som googlesøket mitt viste, brukes dette hovedsakelig når man snakker om kirkens arbeid blant funksjonshemmede og afrikanske stammefolk. Dette kjenner vi igjen fra Bente Persens (2008, s 59) masteroppgave, hvor hun skriver at samene tidligere ble kategorisert sammen med «Blinde, døvstumme, åndssvake og sinnssyke». Å si at *Horisonter* kategoriserer samene som et avvik blir nok å ta litt for hardt i. Men det er likevel interessant å se at man bruker slike formuleringer når man omtaler samene. Det spørs om man hadde brukt de samme ordene i forbindelse med, la oss si, vestlendinger. Også *Under samme himmel* fokuserer veldig på hva kirken gjør for samene, det har vi sett nærmere på i diskusjonen om det samiske språket. Det inntrykket vi sitter igjen med er at samene er hjelpeløse eller avhengige av noen som kan ta vare på dem. Igjen er dette noe vi kjenner igjen fra omtaler om samene på 1800-tallet og 1900-tallet, nemlig at samene er for svake til å ta vare på sin egen kultur og at man enten måtte hjelpe de eller la kulturen gå til grunne, slik den uunngåelig ville uten assistanse (Selle mfl., 2015). Forfatterne kunne med fordel ha trukket inn samiske personer som har hatt betydning for samisk religiøsitet. For eksempel kunne det samiskspråklige kristne bladet, Nuorttanaste, som har røtter helt tilbake til 1800-tallet, vært et spennende eksempel på hvordan samer selv forholder seg til kristendommen. Det finnes også nok av samiske personer å ta av når det gjelder utviklingen av det samiske skriftspråket. Å trekke inn samiske aktører og fortelle hvordan de har bidratt til utviklingen ville være et viktig steg mot en mer helhetlig fremstilling av samene.

5.5.3 Dikotomier

Til slutt i dette drøftingskapittelet vil jeg se på det som jeg mener er de mest fremtredende kjennetegnene på fremstillinger av samer i mitt kildemateriale: annerledeshet, eksotisme og

dikotomiske, eller binære, fremstillinger. Her vil jeg trekke trådene fra teorien og litteraturen, gjennom analysekapittelet og via drøftingen frem til nå. Først vil jeg se på dikotomiene i teksten.

Noe av det jeg så tidligst i analysen var den tydelige heltennarrativen som ble lagt opp til i fremstillingen av Lars Levi Læstadius. Som jeg viste i analysen fremstilles Læstadius i begge bøkene som en slags frelserskikkelse som kommer samene til unnsetning. I lærebøkene finner vi en tydelig oppstilling av Læstadius og samene i et dikotomisk, motsetningsfylt forhold. Læstadius omtales i begge bøkene utelukkende med positive ord. Han beskrives blant annet som kraftfull, tydelig og dyktig i *Under samme himmel*. Samene beskrives derimot indirekte gjennom referanser til alkohol, vold og fattigdom. Som vi har sett i litteraturdelen foreslår Torjer Olsen (2009) at man kanskje har fremstilt tiden før Læstadius som vel mørk opp gjennom historien, i historiske fremstillinger, antageligvis for å gjøre omvendelsesfortellingen mer kraftfull. Dette kan vi finne igjen i lærebøkene. Her understreker begge veldig tydelig at samene hadde problemer med alkoholen, og det er *Under samme himmel* som maler det mørkeste bildet av tilstanden til samene før Læstadius.

Som Hall skriver er binære konstruksjoner, eller dikotomier, aldri nøytrale. Det er alltid et maktforhold i konstruksjonen, hvor den ene delen blir betraktet som bedre eller mer høyverdig enn den andre (Hall, 2013b, s 225). Dette ser vi tydelige tegn på i lærebøkene. Læstadius og samene stilles opp mot hverandre, som motsetninger. Der Læstadius er kraftfull er samene svake i sin alkoholisme. Læstadius gir samene ny selvtillit, som det står i *Horisonter* (s. 199) og samene *trengte* ny selvtillit. Motsetningene som tegnes opp er veldig tydelige, og det minner også om hvordan misjonærene fremstilles, slik vi diskuterte over, som givere. Det vi ser her er en tydelig tendens til å fremstille Læstadius som helt, og Brita Pollan trekker heltebilledet inn i denne diskusjonen i *For djevelen er alt mulig* (2007b). Som vi så i litteraturkapittelet kjennetegnes heltebilledet av at helten representerer dyd og handlekraft. I lys av denne teorien, ser vi tydelig at Læstadius, og von Westen, behandles på samme måte. Læstadius er handlekraftig hvor samene ikke er det. Hvis vi i tillegg tar med forskningen som sier at samene kanskje ikke drakk så mye som historien skal ha det til (Johansen, 2013), så er det veldig tydelig hvilken forståelse av Læstadius som ligger bak disse fremstillingene. Resultatet er en Læstadius som fremstilles som en helt og en redningsmann, med en samisk befolkning som tydelig kontrast. Dette gjelder spesielt i *Under samme himmel*, hvor man nærmest insisterer på å trekke frem alkoholismen som et sentralt diskursivt tegn, som videre blir definerende for forståelsen og fremstillingen av Læstadius.

Visuelt blir kontrastene mellom Læstadius og samene spesielt synlig på bildet av altertavlen, som vi finner på side 199 i *Horisonter*. Som nevnt i analysen ser de avbildede samene skamfulle og underdanige ut, med blikket vendt vekk fra Læstadius som er full av kraft og vilje. Hos Winje (2014, s 345) så vi at det synes å være en vanlig oppfatning at illustrasjoner som står til tekstene i lærebøkene skal ha en forklarende, eksemplifiserende eller utdypende funksjon. Når bildet fra altertavlen spiller så tydelig på den læstadianske veknelsen som en frelse og en frigjøring for samene, er det nærliggende å tro at elevene og øvrige leser ser på dette bildet som en bekreftelse på det dikotomiske forholdet som tegnes opp i verbalteksten i *Horisonter*. Teksten fokuserer på samenes synder og alkoholisme før Læstadius' tid, og bildet fra altertavlen tematiserer de samme tankene. I en læstadiansk kontekst, i et innenfraperspektiv, har kanskje den mørke fortiden som har blitt tegnet opp, en funksjon. Som Torjer Olsen (2009, s 27) skriver, er dette et velkjent trekk i kristne omvendelsesfortellinger. Den mørke fortiden fungerer som en advarsel om hvordan livet var før omvendelsen og en stadig påminnelse om styrken i sin tro. Derfor er fokuset på avhold ikke like problematisk innenfor den læstadianske konteksten, som den er i en lærebok.

Som vi har sett tenderer *Under samme himmel* til å fremstille alle samer som læstadianere. Og når samene som gruppe, i fortellingen om læstadianismen, gjøres til representanter for drukkenskap og umoral, blir samene også knyttet til disse egenskapene, utenfor den læstadianske konteksten. Det dikotomiske forholdet som settes opp mellom samene og Læstadius er ikke kun knyttet opp mot Læstadius' samtid, men blir også meningsfull i nåtid. Det dikotomiske forholdet befestes også av fremstillingene av misjonærene. Vi har allerede sett hvordan misjonærene så på seg selv som *givere* og hvordan spesielt *Under samme himmel* har videreført denne fremstillingen (s 194). Gjennom å alene fremheve misjonærenes positive sider, som delaktige i dannelsen av det samiske skriftspråket, gjøres kontrasten til samene enda sterkere. Og når man i tillegg unnlater å nevne overgrep gjort i kirkens navn, blir bildet som males ganske så tydelig. Det er de standhaftige og dyktige misjonærene på den ene siden, og de stakkarslige samene på den andre. Dermed blir Stuart Halls ord bekreftet, det finnes ingen nøytrale binære fremstillinger. Den forteller oss noe om hvordan vi betrakter verden (Hall, 2013b, s 233). Og den binære fremstillingen i *Under samme himmel*, og til en viss grad i *Horisonter*, forteller oss at forfatterne betrakter samene som en kontrast til Læstadius og von Westen.

5.5.4 Samer – annerledes og eksotiske

Blant de mest sentrale funnene i analysen, er tendensen til å fremstille samene som noe annerledes

og eksotisk. Vi har sett det i flere av delkapitlene i lærebøkene, og nå vil jeg sammenfatte disse funnene og se på dem samlet, i lys av teori og litteratur.

I teksten *Nordnorsk folkereligjøsthet som begrep og fenomen* avslutter forfatter Torjer Olsen (2012, s 179) med en interessant betraktning. I norsk kirkehistorie beskrives haugianismen som «vår» vekkelse, mens læstadianismen beskrives som «de andres» vekkelse. I læreplanen for RLE (LK06 – RLE1-01) står læstadianismen spesielt nevnt, haugianismen og Hans Nilsen Hauge nevnes ikke. Likevel har begge læreverkene delkapitler som omhandler haugianismen. Haugianismen er altså en naturlig og selvfølgelig del av utvalget når norsk kirkehistorie skal presenteres, og det er vel og bra. Men at læstadianismen skal med er ingen selvfølge. Læstadianismen nevnes eksplisitt og settes i sammenheng med «samisk kirkeliv». At læstadianismen oppfattes som en annerledes del av både lærebokforfattere og statlige organer, er tydelig. I lærebøkene, spesielt i *Under samme himmel*, ser vi også at likhetstegnet mellom læstadianer og same tegnes tydelig opp, selv om det ikke nødvendigvis er slik. Gjennom denne grupperingen blir altså samene gjort til noe annerledes, i kraft at den læstadianske troens annerledeshet. Men det er ikke bare læstadianismen som gjør tegnet «same» til noe eksotisk.

Læreplanen legger også, som nevnt, opp til at elevene skal kunne gi en presentasjon av samisk kirkeliv, uten at det spesifiseres hva det er ved det samiske kirkelivet som skal trekkes frem eller er verdt et spesielt fokus, dette ser vi spor av i lærebøkene. Begge lærebøkene trekker frem administrative oppgaver som befester det samiske språket som et viktig tegn, på godt og vondt (se 5.5.1). I tillegg har forfatterne av *Horisonter* valgt å presentere den samiske påskefestivalen som et særtrekk ved samisk kirkeliv. Som nevnt har jeg snakket med eldre samer fra Kautokeino som kunne fortelle at påsken har blitt viktig av praktiske årsaker i Sápmi. Dette forklares ikke i *Horisonter*, det er de eksotiske særtrekkene som trekkes frem. Som for eksempel kappkjøring med reinsdyr (Horisonter, s 201). På den måten blir nok en del av den samiske kulturen trukket frem som noe eksotisk. Som jeg diskuterte tidligere er det kanskje på grunn av læreplanen at man ender opp med en slik fremstilling når det gjelder «samisk kirkeliv». Kanskje hadde det vært en idé å omformulere målet, kanskje med inspirasjon fra den samiske RLE-læreplanen, for å lage et bedre utgangspunkt for lærere og forfattere. For alle mine informanter syntes det å være viktig at elevene ble presentert for en nyansert fremstilling av samer. Som Inga sier i sitt intervju, er det viktig å «[...] prøve å unngå at det blir et for stereotyp bilde i hodene til ungene da.» I delen om samisk kirkeliv klarer ingen av bøkene å sikre det målet Inga her setter seg. Inga innrømmer selv i intervjuet at hun har for lite kunnskap om samer, og jeg vil anta at boka ikke hjelper henne noe særlig på vei mot en

nyansert fremstilling.

Når det gjelder bildene, har det vært mye å ta tak i, men jeg vil trekke frem to av bildene i *Horisonter* denne siste delen av drøftingen. Det er bildet av reindriftsamen på side 198 og gudstjenesten på side 200. Disse to bildene mener jeg spiller en sentral rolle i fremstillingen av samer som noe annerledes og eksotisk. Som jeg har nevnt flere ganger allerede, skriver Geir Winje (2014) om hvordan lesere, lærere som elever, normalt leser bildene som utdypende eller bekreftende overfor verbalteksten eller egne oppfatninger. Dette mener jeg er veldig relevant i forhold til bildet på side 198, som bekrefter antagelser om samenes eksotisme. Det samme gjør bildet av gudstjenesten. Gjennom disse bildene åpner man for en lesning av samene som nettopp noe annerledes, og en kuriositet. Som vi så i den korte referansen til den skoltesamiske i området rundt Neiden og kapellet der. Informasjonen om skoltesamene brukes ikke til noe annet i teksten enn som et stykke kuriosa. Dette minner om mentaliteten som reisende fra Europa hadde med seg den gangen Finnmark og Sápmi var et yndet eksotisk reisemål på 1700-tallet og utover, slik vi ser hos Eli Høydalsnes (2003).

De elementene som trekkes frem som eksotiske og annerledes, kjenner vi igjen fra Høydalsnes (2003). Det er reinsdyr, den ville naturen og klesdraktene. Disse trekkes frem fordi det er noe særegent ved den samiske kulturen. Og det tar oss tilbake til det nevnte dilemmaet med hvordan man skal balansere mellom særtrekkene og stereotypiene. I tillegg gjøres samene til noe annerledes gjennom at man stiller de opp mot andre aktører som ligner mer på den kristne majoriteten, som von Westen og kirken. Eller de knyttes sammen med aktører som skiller seg ut i historien, eller *skrives* ut av historien, Lars Levi Læstadius

5.6 Avslutning

Formålet med dette prosjektet har vært, som problemstillingen viser, å undersøke og avdekke fremstillinger av samer. I den foregående drøftingen har jeg trukket sammen trådene fra analysekapittelet og teorikapittelet, og funnet at de fremstillingene av samer som vi finner i lærebøkene på flere punkter sammenfaller med hvordan samene har blitt omtalt tidligere i historien. På flere områder ser vi en tydelig kontinuitet mellom 18- og 1900-tallets samediskurs og lærebøkene som er skrevet på 2000-tallet. I noen tilfeller kan man trekke linjene helt tilbake til 1600-tallets Europeiske diskurs om samene og den samiske kulturen.

For å kort oppsummere og gi et sammenfattet svar på problemstillingen, så kjennetegnes

fremstillinger av samer av et fokus på det som er annerledes og eksotisk. Samene står i en særstilling i samfunnet som gjør at de trenger ekstra oppfølging, uten at det gjøres rede for hvorfor den samiske kulturen skulle trenge denne oppfølgingen. Og samene er på enkelte områder skrevet ut av historien og redusert til statister, kulisser eller kuriositeter. Samene har også nærmest utelukkende blitt tilskrevet negative karakteristikk og stilles i skarp kontrast til andre aktører i historien, som på sin side bli fremstilt som helter og frelsere. Det er en underliggende tone i begge bøkene som kommuniserer at samene er et eksotisk og annerledes folk, som ikke kan norsk og som ikke er fullverdige medlemmer av det norske samfunnet. *Horisonter*, fra Gyldendal forlag, har løst oppgaven noe bedre enn hva *Under samme himmel* fra Cappelen Damm har gjort. Lærerne i intervjuene mine etterstrebet alle å formidle et så nyansert bilde av samene som mulig til elevene sine. Det arbeidet blir lettere hvis man jobber med *Horisonter*. *Horisonter* har på flere områder, blant annet i forbindelse med læstadianismen, til en viss grad klart å kommunisere en nyansert fremstilling. Samtidig har begge bøkene forbedringspotensiale, og begge kapitlene burde blitt gjennomgått på nytt med fokus på å nyansere og utdype den teksten som står der i dag ytterligere. Cappelen Damm har gitt ut et nytt læreverk, RLE-boka i 2013, men her er «Samisk kirkeliv» redusert til ett eneste avsnitt på side 195 (Wiik og Waale, 2013). For å finne mer stoff, må man gå til læreverkets tilhørende nettressurs. Det mener jeg er et steg i helt feil retning. Jeg har sett over denne nettressursen, og her tar forfatterne opp mange av de temaene som jeg har påpekt som mangelfulle, blant annet von Westens harde linje. Det er veldig bra, men når dette ikke blir tatt med i selve læreboka, sender det et ganske tydelig signal om at man ikke nødvendigvis ser på denne tematikken som sentral eller viktig i norsk RLE-undervisning. Det er klart, dette er et spørsmål om prioriteringer, og det er kanskje ikke plass til *alt* når man lager et ettbindsverk. Samisk kirkeliv er ikke det eneste Wiik og Waale har flyttet til nettressursene. Likevel mener jeg at mine funn, og ikke minst Hadi K. Liles (2012) funn, taler for at man bør fremheve den samiske tematikken, og ikke gjøre den mer utilgjengelig enn den allerede er i skolen.

Videre har jeg diskutert læreplanmålet for ungdomsskolen og stilt spørsmålet om det er dette målet som har ført til de fremstillingene av samer vi finner i boka. Å svare entydig ja på det spørsmålet vil være å legge for mye av vekten på læreplanen, og for lite vekt på makten som ligger i en etablert diskurs. Det kunne likevel vært interessant å se nærmere på dette forholdet, og kanskje se det opp mot den samiske RLE-læreplanen, som er skrevet fra et litt annet utgangspunkt. Der finner vi for eksempel et mål som sier at eleven skal kunne «samtale om kristendommens betydning for samisk språk, kultur og samfunnsliv [...]» (LK06, RLE2-01). En refleksjon eller diskusjon rundt dette målet, sammenlignet med det målet som står i dag i den ordinære læreplanen, vil kanskje kunne

skape ny innsikt og kanskje endring i dagens praksis. Men det er en diskusjon for en annen gang og et annet masterprosjekt.

Mine funn bekrefter blant annet Suzanne Thobros refleksjoner på forskerblogger til Universitetet i Tromsø (2012) om at lærebøker fremstiller samer som eksotiske og annerledes. I intervju med lærere fant jeg også utsagn som støtter Liles (2012) doktoravhandling, og hans konklusjon om at lærer i den norske skolen kan for lite som samisk tematikk. Alle de tre lærerne jeg intervjuet var åpne om at de ikke følte seg kompetente på området. Dette er et viktig poeng i min undersøkelse. Det underbygger min påstand om at lærebøkene bør skrives på nytt eller revideres. Som Geir Winje (2014) skriver, så tenderer man til å søke støtte til sine fordommer i læreboka, når man ikke besitter dyptgående kunnskap i temaet. Det er et sterkt argument for å i det minste revurdere fremstillingene av samer. Når det er sagt er også min undersøkelse av et begrenset omfang. Jeg har ikke undersøkt alle læreverkene i RLE og jeg har ikke snakket med et representativt utvalg av lærere i Norge. Dette prosjektet har vært en eksplorerende undersøkelse, hvor avdekkingen av fremstillingene av samer har vært hovedfokus. Her kan det gjerne gjøres mer forskning før man kan si noe sikkert om hva som bør være veien videre. Det kan også være interessant å se på læreverke i andre fag hvor samisk kultur tematiseres, og også intervju elever, samiske og ikke-samiske, om den samme tematikken.

Den samiske kulturen er levende og i stadig utvikling, og bør fremstilles deretter. Det samiske folket er ikke museumsgjenstander eller noe fra en svunnen tid. Dessverre er det slik at mange lærere kan lite om den samiske kulturen, og mange får eller velger ikke etterutdanning innenfor emnet. At norske barn i hele landet får inngående og god kunnskap om den samiske kulturen kan bidra til å styrke den samiske identiteten, og derfor bør også lærebøkene være gode nok, ikke bare lærerne. Forhåpentligvis kan dette masterprosjektet være en liten del av det stadig pågående arbeidet med å styrke den samiske kulturens stilling i den norske skolen.

6 Litteraturliste

- Aadnanes, P. M. (1986). *Læstadianismen i Nord-Noreg*. Oslo: TANO A.S.
- Andreassen, B-O. (2012). *Religionsdidaktikk*. Oslo: Universitetsforlaget
- Barthes, R. (1994). *I tegnets tid*. Oslo: Pax forlag
- Berg-Nordlie, M. & Gaski, H. (2015). Samer. *Store norske leksikon*. Hentet 21. mai 2015 fra <https://snl.no/samer>
- Bibelselskapet. (2015). *Samiske oversettelser*. Hentet 19.04.15 fra <http://www.bibel.no/OversettelseSprakLitteratur/Bibeloversettelser/Oversettelser-Norge/Samiske-oversettelser>
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2011). *Research methods in education*. New York: Routledge
- Gullestad, M. (2007). *Misjonsbilder: bidrag til norsk selvforståelse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hall, S. (2001). Foucault: Power, Knowledge and Discourse. I Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S. J. (red.), *Discourse Theory and Practice: a reader*. (s. 72 – 81) London: Sage Publications
- Hall, S. (2013a). The work of representation. I S. Hall, J. Evans & S. Nixon. (red.) *Representation*. (s. 1 – 47). London: Sage publications
- Hall, S. (2013b). The Spectacle of the 'Other'. S. Hall, J. Evans & S. Nixon. (red.) *Representation*. (s. 215 - 271). London: Sage publications
- Hansen, L. I. (2003). *Astafjord bygdebok*. Lavangen: Lavangen kommune
- Hansen, L. I. & Olsen B. (2004). *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Holth, G. & Deschington, H. (2007). *Horisonter 8*. Oslo: Gyldendal forlag
- Hætta, O. M. (2003). *Samiske påsketradisjoner i Kautokeino*. Alta: Høyskolen i Finnmark.
- Høydalsnes, E. (2003). *Mellom tid og sted: Bilder av Nord-Norge*. Oslo: Forlaget Bonytt
- Jensen, E. B. (1991). *Fra fornorskingspolitikk mot kulturelt mangfold*. Stonglandseidet: Nordkalott-forlaget.
- Johansen, K. E. (2013). «Meire brenn'vin, Krogh»: Alkohol og edruskap i Nord-Norge ca. 1850–1940. *Heimen*, 2013 (2), [151]-161.
- Jørgensen, M. W., & Phillips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag

- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2012). *Det kvalitative forskningsintervju* (2. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk
- Kristiansen, R. (2005). *Samisk religion og læstadianisme*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (2013). Reading E: Ernesto Laclau and Chantal Mouffe, New Reflections on the Revolution of Our Time. I S. Hall, J. Evans & S. Nixon (red.) *Representation*. (s. 54-55). London: Sage Publications
- Larsen, D. R. (12. 03. 2015) Forsker: - Samene frykter at altfor mange blir med i samemantallet. *NRK Sápmi*. Hentet fra: http://www.nrk.no/sapmi/forsker_-_samene-frykter-at-altfor-mange-blir-med-i-samemantallet-1.12255983
- Lile, H. K. (2012). *FNs barnekonvensjon artikkel 29 (1) om formålet med opplæring: En retts sosiologisk studie om hva barn lærer om det samiske folk*. (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo), Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.
- LK06. (2008). *Læreplan i Religion, livssyn og etikk: RLE1-01*. Hentet fra: <http://www.udir.no/kl06/RLE1-01/>
- LK06. (2009). *Læreplan i Religion, livssyn og etikk – samisk: RLE2-01*. Hentet fra: <http://www.udir.no/kl06/RLE2-01/>
- Mykkeltvedt, A.G. (2006). Få nordmenn i kirken, men ikke færre enn før. *NSDnytt 1/06*, s 2. Hentet fra http://www.nsd.uib.no/nsd/nsdnytt/doc/nsdnytt_06-1.pdf
- Olsen, T. A. (2009). "Rus, religion og identitet i samiske sammenhenger." *Rus & Samfunn*(05), [26]- 28.
- Olsen, T. A. (2012). Nordnorsk religiøsitet som begrep og fenomen. I S. Jentoft, J-I. Nergård & K. A. Rørvik (red.), *Hvor går Nord-Norge?: Et insititusjonelt perspektiv på folk og landsdel*. (s. 169 – 180) . Stamsund: Orkana Akademisk.
- Persen, B. (2008). «At bringe dem fram til mands modenhet»: En studie av fornorskingen av samene i Porsanger, 1880-1980. (Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo). Hentet fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/24334/Masteroppgavex-xBentexPersen.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagar om ändring av sametingslagen och strafflagen.(2014). *RP 167/2014 rd* Hentet fra: https://www.eduskunta.fi/SV/vaski/HallituksEnEsitys/Documents/rp_167+2014.pdf
- Pollan, B. (2007a). Samisk religion. I I. S. Gilhus & L. Mikaelsson(red.), *Verdens levende religioner*. Oslo: Pax forlag.

- Pollan, B. (2007b). *For djevelen er alt mulig*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Pulk, Å. (27.01. 2015). 120 år siden bibelen ble utgitt på nordsamisk. *NRK Sápmi*. Hentet fra: <http://www.nrk.no/sapmi/120-ar-siden-samisk-bibel-1.12173988>
- Sametinget. (2011). *Innmelding i valgmanntallet*. Hentet 24.03.2015 fra: <http://www.sametinget.no/Sametingsvalget/Innmelding-i-valgmanntallet2>
- Schanche, T. E. (19.03.2015) Rasismeforsker: - Så min familie er på laveste utviklingsnivå?. *NRK Sápmi*. Hentet fra: <http://www.nrk.no/sapmi/paradise-hotel-misbrukte-ketils-samiske-familiebilde-1.12270034>
- Selle, P., Semb A. J., Strømsnes K., & Nordbø Å. D. (2015). *Den samiske medborgeren*. Oslo: Cappelen Damm
- Solbakk, A. (1997). *Sámi čállingiela historjá*. [Samisk skriftspråkhistorie.] Kárášjohka/Karasjok: Dávvi Girji
- Skrunes, N. (2010). *Lærebokforskning: En eksplorerende presentasjon med særlig fokus på Kristendomskunnskap, KRL og Religion og etikk*. Oslo: Abstrakt forlag
- Thobro, S.A., (2008). *Representasjoner av budhisme og hinduisme: en diskursanalyse i postkolonialt perspektiv av lærebøker i religionsfaget for gymnas/videregående*. (Mastergradsavhandling, Universitetet i Bergen). Hentet fra: <https://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/4603/51169411.pdf?sequence=1>
- Thobro, S. A. (01.11.2012). *Samisk læreboksreligiositet: annerledes, utdatert og miljøvennlig*. Hentet fra: http://uit.no/ansatte/organisasjon/artikkel?p_document_id=319277&p_dimension_id=88147&p_menu=42374
- Uglen, O. (1979). *Norsk misjonshistorie*. Oslo: Lunde forlag
- Wiik, P. & Waale, R.B. (2006). *Under samme himmel 2*. Oslo: Cappelen Damm
- Wiik, P. & Waale, R.B. (2013). *RLE-boka*. Oslo: Cappelen Damm
- Winje, G. (2014). «Elevers lesing av bilder i RLE». *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 98(5), [341] – 351.
- Zorgdrager, N. (1997). *De rettferdiges strid: Kautokeino 1852: Samisk motstand mot norsk kolonialisme*. Oslo: i samarbeid med Norsk folkemuseum

7 Vedlegg

7.1 Intervjuguide

1 Læreboka (generelt)

- 1.1 Hvilket læreverk bruker dere i ungdomsskolen?
- 1.2 Hva er ditt generelle inntrykk av læreboka dere bruker i faget? Styrker/Svakheter?
- 1.3 Hvordan bruker du læreboka i undervisningen?
  - 1.3.1 Høytlesing, ser på bilder, lesestrategier (BISON), stillelesing ++
- 1.4 Bruker du lærerveiledningen til læreverket? (hvis det finnes)
- 1.5 Bruker du andre kilder i undervisningen?

2 Praksis

- 2.1 Kan du fortelle om hvordan du planlegger og legger opp en undervisningsplan/periodeplan i RLE?
  - 2.1.1 Hvilke hensyn tar du? (ifht. klasse, tid ++)
  - 2.1.2 Bruker du læreboka i planleggingsarbeidet? I så fall, hvordan?
  - 2.1.3 RLE-lærere blir stadig fortalt, fra ulike hold, hva som er viktig å fokusere på i undervisningen. For eksempel er det ofte fokus på at islam er en viktig religion å lære barna om. Hvilke forventninger opplever du knyttet til samisk religion?
    - 2.1.3.1 Hvordan påvirker disse forventningene din planlegging? Evt. Hva betyr det for din planlegging og undervisning, at du ikke opplever forventninger?

3 Samisk i læreboka og undervisning i samisk religiøsitet

- 3.1 Hvordan vil du definere det samiske? Hva er en same?
  - 3.1.1 Hvordan ville du forklart hva en same er, i klasserommet?
- 3.2 Tilbake til læreboka, og da spesielt den delen som omhandler samisk religion. Hva synes du om lærebokas fremstilling av samer? Synes du den er dekkende, god, dårlig? Hvorfor?
- 3.3 Hva legger du i begrepet «samisk religiøsitet» eller «samisk religion»?
- 3.4 Føler du deg faglig trygg når du underviser i samisk religion og kultur?
  - 3.4.1 Hvorfor / Hvorfor ikke?
- 3.5 Når du har undervist i samisk religiøsitet, hvilke kilder har du brukt da?
  - 3.5.1 Hvordan opplevde du læreboka som kilde? Var det tilstrekkelig informasjon i den, eller var den mangelfull?
  - 3.5.2 Har du benyttet deg av ikke-tekstlige kilder, som lydopptak eller film?
- 3.6 Hvordan opplever du elevenes innstilling eller engasjement knyttet til temaet?
  - 3.6.1 Er de nysgjerrige? Likegyldige?
  - 3.6.2 Kan du huske spørsmål fra klassen om den samiske kulturen? For eksempel knyttet til det som står i boka, eller bildene der?
- 3.7 Hvilken kunnskap om samer synes du det er viktig at elevene sitter igjen med etter undervisningen?

3.7.1 Religion, fornskingsprosessen, kultur, språk ++

3.8 Hva synes du det er viktig å vektlegge når du underviser?

3.8.1 Hvilke temaer har du tatt opp i undervisningen?

3.9 Hvis informanten ikke underviser i temaet:

3.9.1 Hva er årsaken til at du ikke har undervist i temaet?

3.9.1.1 Tidspres, utrygg på området?

4 Faglig bakgrunn/utdanning

4.1 Kan du fortelle kort om hvilken utdanning du har?

4.1.1 Hvor? Institusjon? Lengde på studiet? Fagområder?

4.2 Hvis religion: Jeg vet at samisk religion, i alle fall på UiO, er dårlig representert. Har du tatt fag som omhandler samisk religion?

4.2.1 Kan du huske å ha hatt noe om samisk religion under utdanningen?

4.3 Hvis ikke religion: Jeg vet at samisk, i alle fall på UiO er et dårlig representert emne, kan du huske å ha hatt forelesninger eller lignende, innenfor andre fagområder enn religion, om samer?

5 Er det noe du vil legge til?

7.2 Informasjonsskriv

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt *«Govat – fremstillinger av samer og samisk religion i RLE»*

Bakgrunn og formål

Studien er et masterprosjekt ved Institutt for lærerutdanning og skoleforskning ved Universitetet i Oslo. Formålet med studien er å kartlegge hvordan samer fremstilles i lærebøker i RLE og hvordan lærere i faget bruker disse lærebøkene. Dette gjøres primært gjennom tekstanalyse av lærebøkene og i tillegg gjennom intervju av RLE-lærere. Studien er et studentprosjekt og gjennomføres ikke i samarbeid med andre institusjoner.

I studien er vi interessert i å intervjuere lærere som underviser eller har erfaring fra undervisning i RLE på ungdomsskolen. Det er ikke lærerens fagbakgrunn som er avgjørende for deltakelse i studien. Både lærere med og uten religion i fagkretsen blir spurt om å delta.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Deltakelse i studien innebærer å stille til et intervju som omhandler samisk tematikk i RLE og RLEfaget generelt. Spørsmålene vil omhandle hvordan informanten planlegger og gjennomfører RLE-undervisning og vil komme inn på erfaringer med å undervise i samisk religion og kultur og/eller hvordan læreren betrakter de delene av læreboka som omhandler samisk religiøsitet.

Intervjuet vil tas opp på lydbånd og deretter transkriberes. Intervjuet vil ta ca. en time å gjennomføre.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Det vil kun være studenten og veilederen som har tilgang til opptakene.

Deltakelse vil ikke kunne gjenkjennes ved navn eller andre sensitive opplysninger. Alle svar og uttalelser anonymiseres. Det kan forekomme spørsmål om faglig bakgrunn og utdanning, men stedsnavn, årstall og lignende, vil i så fall bli anonymisert. Arbeidsplass og lignende vil ikke bli omtalt i studien.

Prosjektet skal etter planen avsluttes i juni 2015. All data lagres på en ekstern harddisk som ikke er koblet opp mot noe nettverk. Dataene vil ikke være tilgjengelige for andre enn student og veileder. Lydopptakene vil bli slettet etter prosjektets slutt.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du ønsker å delta, eller har spørsmål til studien, ta kontakt med Isalill Kolpus på tlf 402 49 415 (student) eller Tove Nicolaisen på tlf 995 90 851 (veileder).

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

7.3 Bilder

7.3.1 Bilder - Under samme himmel 2

Side 193 og 195:

7.3.2 Bilder – Horisonter 8

Side 198:

Den samiske kulturen er preget av kampen for å overleve i et barskt vinterklima.

Side 199:

Side 200:

Fra en gudstjeneste som tar i bruk samisk språk og samiske symboler og tradisjoner.